

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lingvistická analýza historického textu Augustina Mitise Kázání o povětrí
Linguistic Analysis of Historical Text by Augustin Mitis Kázání o povětrí

Hana Voráčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph. D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Základy společenských věd

Odevzdáním této diplomové práce na téma Lingvistická analýza historického textu Augustina Mítise Kázání o povětrí potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 29. 4. 2020

Ráda bych poděkovala mé vedoucí práce, doc. PhDr. Martině Šmejkalové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, které mi pomohly při vypracování této práce, a velkou trpělivost. Také bych jí chtěla poděkovat za to, že mohly konzultace proběhnout i v této velmi komplikované době.

Poděkování patří také PhDr. Olze Palkoskové, Ph.D., která mi jako první představila vývoj českého jazyka a ukázala, že je dobré se mu stále věnovat a poznávat jej. Bez tohoto prvotního okouzlení by tato práce nevznikla.

Poděkovat chci také své rodině a partnerovi, kteří při mě po celou dobu studia stáli a podporovali mě.

ABSTRAKT

Předmětem práce *Lingvistická analýza historického textu Augustina Mitise Kázání o povětrí* je jazykový rozbor tisku *Kázanj O Powětrj*, který pochází z roku 1620 a jehož autorem je utrakvistický kněz Augustin Mitis.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části je popsán pravopis a jazyk doby humanismu. V teoretické části jsou představeny výsledky analýzy jazykových rovin: ortografické, fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické. Při tvorbě práce byla využita kvalitativní analýza textu, která je doplněna kvantitativní analýzou. Pro potřeby práce byla vytvořena transliterace celé památky, která je přiložena jako příloha práce. Jako doplňkový výzkum byly analyzovány dvě stránky tisku *Wyklad Modlitby Boží*, který pochází ze stejné tiskárny jako zkoumaný tisk.

V kapitole o pravopisu je popsán použitý bratrský pravopis. Větší odchylky od tohoto úzu nalezneme jen u tisku dvojího *l*, záznamu hlásky *j* a označování kvantity. Analýza hláskových změn ukázala, že sledované změny se v tisku projevují velmi málo. Kapitola o tvarosloví se zabývá zastoupením jednotlivých slovních druhů a gramatickými kategoriemi jmen a sloves. V kapitole o slovotvorbě jsou popsány způsoby tvoření slov. Syntaktická analýza se zaměřila jak na analýzu souřadného a podřadného souvětí, tak i na analýzu větných členů. Analýza jazykových rovin ukázala, že jazyk památky odpovídá stavu humanistické češtiny počátku 17. století.

KLÍČOVÁ SLOVA

Augustin Mitis, Kázání o povětrí, 17. století, jazykový rozbor, pravopis, hláskosloví, tvarosloví, skladba, slovotvorba, transliterace

ABSTRACT

The topic of thesis *Linguistic Analysis of Historical Text by Augustin Mitis Kázání o povětrí* is the linguistic analysis of historical text *Kázanj O Powětrj*, which comes from the year 1620 and his author was Augustin Mitis.

Text is divided into two parts – theoretical and practical. In the theoretical part the orthography and language of humanistic era is described. Practical section is bringing results of analysis of linguistic layers: orthography, phonetics, morphology, word formation and syntax. During the creation of the thesis is used the qualitative textual analysis, which is supplemented by the quantitative statistical analysis. The supplement of this thesis contains additional research, which contains analysis of two pages of print *Wýklad Modlitby Boží*, which comes from the same printing house as analyzed text.

In the chapter about orthography the way of print is described. In this print was used the Brethren's orthography. Analysis of phonetic changes shows that they are not common. The chapter about morphology is focusing on representation of word classes and grammatical categories of nouns and verbs. In the chapter about word formation the methods of word formation are described. The syntactic analysis is focused on the complex and compound sentences and the grammatical constituents. Analysis of all linguistic layer show that the language of this print corresponds to the state of czech language of humanistic era from the beginning of 17th century.

KEYWORDS

Augustin Mitis, Kázání o povětrí, 17th century, linguistic analysis, orthography, phonology, morphology, syntax, word formation, transliteration

Obsah

Úvod	12
1 Metodologie, prameny a základní příručky	12
2 Cíle práce	14
3 Teoretická část	15
3.1 Augustin Mitis a Kázání o povětrí	15
3.1.1 Žánr kázání	16
3.2 Doba vzniku textu	17
3.3 Pravopis	19
3.3.1 Záznam souhlásek <i>s, z, š, ž</i>	21
3.3.2 Záznam souhlásek <i>c, č</i>	22
3.3.3 Označování hlásky <i>ř</i>	22
3.3.4 Označování souhlásek <i>d', t', ň</i>	23
3.3.5 Slabiky <i>bě, pě, mě, vě</i>	23
3.3.6 Záznam dvojího <i>l</i>	24
3.3.7 Tisk hlásek <i>j, g</i>	24
3.3.8 Záznam samohlásky <i>u</i> a diftongu <i>ou</i>	25
3.3.9 Rozlišování <i>i-y</i>	25
3.3.10 Označování kvantity	26
3.3.11 Tisk velkých písmen	28
3.4 Hláskosloví	28
3.5 Tvarosloví	30
3.5.1 Mluvnické kategorie jmen	30
3.5.2 Mluvnické kategorie sloves	31
3.5.3 Slovesné tvary	32

3.5.3.1	Slovesné tvary určité	32
3.5.3.2	Slovesné tvary neurčité	34
3.6	Slovotvorba	35
3.6.1	Odvozování.....	35
3.6.2	Skládání, zkracování, přejímání z cizích jazyků	37
3.7	Skladba.....	38
3.7.1	Souvětí	38
3.7.2	Interpunkce	39
3.7.3	Základní a rozvíjející větné členy.....	41
3.7.4	Intertextualita.....	43
4	Praktická část – jazyková analýza Kázání o povětrí.....	43
4.1	Pravopis	43
4.1.1	Záznam souhlásek s, z, š, ž.....	43
4.1.1.1	Záznam souhlásky s	43
4.1.1.2	Záznam souhlásky š	44
4.1.1.3	Záznam souhlásky z	45
4.1.1.4	Záznam souhlásky ž	45
4.1.2	Záznam souhlásek c, č	45
4.1.2.1	Záznam souhlásky c	45
4.1.2.2	Záznam souhlásky č	45
4.1.3	Označování hlásky ř	45
4.1.4	Označování souhlásek d', t', ň	46
4.1.4.1	Slabiky dě, tě, ně	46
4.1.4.2	Označení palatálnosti d', t', ň před zadními samohláskami.....	46
4.1.4.3	Označení palatálnosti d', t', ň na konci uzavřených slabik.....	46

4.1.5	Slabiky bě, pě, mě, vě.....	46
4.1.6	Záznam dvojího l.....	47
4.1.7	Záznam souhlásky v.....	47
4.1.8	Tisk hlásek j, g.....	47
4.1.9	Tisk zdvojených souhlásek.....	48
4.1.10	Záznam samohlásky u a diftongu ou.....	49
4.1.11	Tisk y.....	49
4.1.12	Rozlišování i-y.....	49
4.1.12.1	Po retnicích.....	49
4.1.12.2	Po souhlásce l.....	50
4.1.12.3	Po souhláskách s, z, c.....	51
4.1.12.4	Po souhláskách š, ž, č.....	51
4.1.12.5	Po souhlásce ř.....	52
4.1.12.6	Po souhlásce j.....	52
4.1.12.7	Po souhláskách h, ch, k a r.....	52
4.1.12.8	Po souhláskách d, t, n.....	52
4.1.12.9	Po souhlásce g.....	52
4.1.13	Označování kvantity.....	52
4.1.13.1	Označení kvantity <i>i-í, y-ý</i>	52
4.1.13.2	Označování kvantity <i>u-ú</i>	53
4.1.13.3	Označení kvantity <i>e-é, a-á</i>	54
4.1.13.4	Označování kvantity <i>o-ó</i>	54
4.1.14	Vyznačování hranice slov.....	55
4.1.15	Tisk velkých písmen.....	55

4.1.16	Srovnání analýzy pravopisu Kázání o povětrí a tisku <i>Wýklad Modlitby Páně</i>	56
4.1.17	Shrnutí	56
4.2	Hláskosloví	58
4.2.1	Diftongizace <i>ú > ou</i> na začátku slova	58
4.2.2	Protetické <i>v-</i>	58
4.2.3	Diftongizace <i>ý > ej</i>	58
4.2.4	Úženi <i>é > í</i>	58
4.2.5	Shrnutí	59
4.3	Tvarosloví	61
4.3.1	Slovní druhy	61
4.3.1.1	Podstatná jména.....	61
4.3.1.2	Přídavná jména.....	62
4.3.1.3	Zájmena.....	62
4.3.1.4	Číslovky	63
4.3.1.5	Slovesa	64
4.3.1.6	Příslovce	64
4.3.1.7	Předložky.....	65
4.3.1.8	Spojky.....	65
4.3.1.9	Částice	65
4.3.1.10	Citoslovce.....	66
4.3.2	Mluvnické kategorie jmen	66
4.3.3	Pád	66
4.3.4	Číslo.....	66
4.3.5	Rod a deklinační typy	66

4.3.6	Mluvnické kategorie sloves	69
4.3.6.1	Osoba.....	69
4.3.6.2	Číslo	69
4.3.6.3	Čas.....	69
4.3.6.4	Způsob.....	69
4.3.6.5	Rod	69
4.3.6.6	Vid.....	69
4.3.7	Slovesné tvary	69
4.3.7.1	Slovesné tvary určité	69
4.3.7.1.1	Indikativ prézenta.....	69
4.3.7.1.2	Imperativ	70
4.3.7.1.3	Préteritum.....	70
4.3.7.1.4	Futurum	71
4.3.7.1.5	Kondicionál	71
4.3.7.1.6	Plusquamperfektum (antepréteritum).....	71
4.3.7.2	Slovesné tvary neurčité	72
4.3.7.2.1	Infinitiv.....	72
4.3.7.2.2	Participium l-ové	72
4.3.7.2.3	Participium nt-ové	72
4.3.7.2.4	Participium s-ové.....	72
4.3.7.2.5	Participium n-ové a t-ové	72
4.3.7.2.6	Supinum	73
4.3.8	Shrnutí	73
4.4	Slovotvorba.....	80
4.4.1	Odvozování.....	80

4.4.1.1	Odvozování podstatných jmen	80
4.4.1.2	Odvozování přídavných jmen	81
4.4.1.3	Odvozování zájmen	82
4.4.1.4	Odvozování sloves	82
4.4.1.5	Odvozování příslovcí	83
4.4.2	Skládání	83
4.4.3	Zkracování	83
4.4.4	Vlastní jména	84
4.4.5	Slova zastaralá	85
4.4.6	Shrnutí	85
4.5	Skladba	87
4.5.1	Souvětí	87
4.5.1.1	Vztahy v souvětí souřadném	87
4.5.1.2	Vztahy v souvětí podřadném	88
4.5.2	Interpunkce	90
4.5.3	Větné členy	91
4.5.3.1	Základní větné členy	91
4.5.3.1.1	Přísudek	91
4.5.3.1.2	Podmět	92
4.5.3.2	Rozvíjející větné členy	93
4.5.3.2.1	Předmět	93
4.5.3.2.2	Přísllovečné určení	93
4.5.3.2.3	Přívlastek	94
4.5.3.2.4	Doplňek	95
4.5.4	Intertextualita v Kázání o povětrí	95

4.5.5 Shrnutí	96
Diskuse	98
Limity výzkumu	98
Závěr	99
Seznam použitých informačních zdrojů	103
Seznam příloh	107
Příloha 1 : Ediční pravidla pro transliteraci Kázání o povětrí	108
Příloha 2: Transliterace Kázání o povětrí	109
Příloha 3: Analýza ortografické stránky vybrané části tisku Výklad Modlitby Páně... ..	119

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá komplexní jazykovou analýzou památky Kázání o povětrí, která svým vznikem spadá do období českého humanismu. Toto téma jsem si zvolila zvláště proto, že mě velice zajímá vývoj českého jazyka a písemnictví. Humanistické texty spadají do oblasti, které byla v minulosti věnována menší pozornost, a mě zaujala možnost přispět k jejímu hlubšímu prozkoumání.

Zkoumaná památka *Kázanj O Powětřj / kteréž Léta tohoto 1619. na den fwatého Jana Křtitele Páně, na mnoha mjstech bylo / a nemálo ťfkod poděľalo.* (dále Kázání o povětrí) pochází z roku 1619 a jejím autorem je Augustin Mitis, utrakvistický kněz¹. Památka je uložena v Národní knihovně ČR v Praze (signatura 54 S 336).

1 Metodologie, prameny a základní příručky

Celou památku jsem podrobila kvalitativní analýze jazykových rovin – ortografické, morfologické, lexikální a syntaktické. Vše doplňuji reprezentativními příklady z textu. Vybrané jazykové roviny jsou také doplněny o kvantitativní analýzu – jde o ortografickou, fonetickou a morfologickou vrstvu. Četnost jazykových jevů zjištěná v těchto rovinách slouží k lepší interpretaci zjištěných výsledků. Rovina lexikografická a syntaktická nejsou kvalitativní analýze podrobeny, jelikož cílem kvalitativní analýzy u těchto rovin je postihnout širí používaných jazykových jevů. Provedla jsem podrobnou rešerši odborných zdrojů a sestavila jsem literaturu pro teoretickou část.

Pro potřeby své práce jsem provedla transliteraci celého textu, pro kterou jsem stanovila pravidla. Pravidla i transliterace jsou přiloženy jako přílohy celé práce (přílohy č. 1 a č 2). Také jsem provedla analýzu pravopis dvou stránek tisku *Wyklad Modlitby Páně*, která poslouží jako podklad pro analýzu pravopisu tisku Kázání o povětrí. Tisk *Wyklad Modlitby Páně* byl vytištěn ve stejné tiskárně jako Kázání o povětrí a pochází z roku 1620². Analýzu jsem provedla, jelikož úzus tiskárny Martina Kleinwechtera nebyl dosud popsán. Analýza pravopisu tohoto tisku je přiložena jako příloha č. 3 této práce.

¹ TRUHLÁŘ, Antonín, Karel HRDINA, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, díl 3.* Praha: Academia, 1969. s. 334

² Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__-NKCR__54_K_008685_0FW1WL4-cs

Co se týče struktury práce, je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou popsány východiska pro část praktickou, ve které pracuji s výsledky analýzy památky.

Základní údaje o autorovi nalezneme v *Rukověti humanistického básnictví v Čechách a na Moravě (3. díl)*. Kázání o povětrí je zde zmíněno jako jediné dílo autora Augustina Mitise napsané v češtině.³ Záznam o tomto tisku také vede *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*⁴, zde je převzat záznam z *Historie literatury české Josefa Jungmanna*⁵.

Vyhledávač zdrojů Univerzity Karlovy UKAŽ⁶ nezjistil žádný zdroj, který by se Kázání o povětrí věnoval. Také v archivu časopisu *Naše řeč*⁷ a archivu časopisu *Slovo a slovesnost*⁸ jsem nenalezla článek věnující se této památce. Ani v databázi digitální knihovny Manuscriptorium⁹ jsem nenalezla práci, která by se týkala zkoumané památky.

Základním pramenem mé práce je digitalizovaná podoba tisku Kázání o povětrí, která je přístupná prostřednictvím digitální knihovny Manuscriptorium.¹⁰ Pro účel analýzy ortografické stránky jsem zanalyzovala dvě stránky (A3a, A3b) tisku *Wyklad Modlitby Páně* od Matěje Crocina z roku 1620, který vytiskla stejná tiskárna jako analyzované Kázání o povětrí. Tisk je dostupný prostřednictvím digitální knihovny Manuscriptorium a je uložena v Národní knihovně v Praze (signatura 54 K 008685)¹¹. Analýza daných dvou stránek je přiložena jako příloha této práce.

³ TRUHLÁŘ, Antonín, Karel HRDINA, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, díl 3*. Praha: Academia, 1969. s. 334

⁴ TOBOLKA, Zdeněk Václav et al. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, díl II, část V*. V Praze: Národní knihovna České republiky, 1994-2010., s. 141

⁵ JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české: aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historij národu, oswiceni a gazyka. W Praze: Pjsmem Antonina Straširypky, 1825.*, s. 222

⁶ Vyhledávač UKAŽ [online]. Přístupné online:

<https://eds.b.ebscohost.com/eds/search/basic?vid=0&sid=56f16cda-9adb-49d4-bd34-d0a0c7fed36e%40sessionmgr101> (citováno 23.3.2020)

⁷ *Archiv časopisu Naše řeč* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php> (citováno 23.3.2020)

⁸ *Archiv časopisu Slovo a Slovesnost* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky [cit. 23.3.2020]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php> (citováno 23.3.2020)

⁹ *Digitální knihovna Manuscriptorium* [online]: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php> (citováno 23.3.2020)

¹⁰ Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__54_S_336__0JCLQKC-cs#search

¹¹ Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__-NKCR__54_K_008685_0FW1WL4-cs

Mezi základní příručky teoretické části patří dílo J. Poráka *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*¹², dílo M. Janečkové *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*¹³ a *Historická mluvnice češtiny*¹⁴ autorů A. Lamprechta, D. Šlosara a J. Bauera. Mezi další zdroje patří *Stará čeština pro nefilology*¹⁵ autorky J. Pleskalové, *Vývoj spisovné češtiny*¹⁶ F. Cuřína, a příspěvky T. Vykypělové ze sborníku *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*.¹⁷ Dále také čerpám z příslušných kapitol *Příruční mluvnice češtiny*¹⁸ autorů P. Karlíka, M. Nekuly, Z. Rusínové a M. Grepla a *Skladby spisovné češtiny*¹⁹ autorů M. Grepla a P. Karlíka. Důležitým zdrojem byl také *Nový encyklopedický slovník češtiny*, který je dostupný online²⁰. Využila jsem také *Elektronický slovník staré češtiny*²¹. Záznamem kvantity v humanistických textech se zabývali také V. Flajšhans²² a D. Šlosar²³. Protetické *v*- zkoumala v hospodářských příručkách M. Šimečková²⁴. Postavením přísudku se zabývala Š. Zikánová²⁵. D. Šlosar²⁶ a S. Králík²⁷ zkoumali interpunkci humanistických děl. Veškerá použitá literatura je uvedena v seznamu použité literatury.

2 Cíle práce

Cílem diplomové práce je detailní analýza jazykových rovin – ortografické, fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické – dané památky. Pokusím se ukázat typické jazykové jevy češtiny doby humanismu, které památka obsahuje, případně poukázat na odlišnosti.

Při rešerši bylo zjištěno, že památka nebyla podrobněji zkoumána. Proto může být má práce přínosem pro prozkoumání málo známé historické památky z období humanismu.

¹² PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983

¹³ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009

¹⁴ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

¹⁵ PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003.

¹⁶ CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: SPN, 1985

¹⁷ VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: zdroje spisovné normy. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013

¹⁸ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012

¹⁹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

²⁰ *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 2012-2018., přístupné online: <https://www.czechency.org/napoveda.html> (citováno dne 24. 3. 2020)

²¹ *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 27. 7. 2019).

²² FLAJŠHANS, V. Ke kvantitě češtiny XVI. století. *Listy filologické* 20, 1893, 383–390.

²³ ŠLOSAR, D. Příspěvek k poznání české kvantity v 16. století. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A 10, 1962, 91–97.

²⁴ ŠIMEČKOVÁ, M. Proteze v hospodářských příručkách 16. století. *Listy filologické* 136, 2013, s. 343–363

²⁵ ZIKÁNOVÁ, Šárka. *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500-1620)*. Praha: Karolinum, 2009. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 978-80-246-1381-9.

²⁶ ŠLOSAR, D. Poznámky k vývoji české interpunkce v 16. století. *Listy filologické* 87, 1964, 126–135.

²⁷ KRÁLÍK, S. Větná interpunkce v českých spisech J. A. Komenského. *Listy filologické* 90, 1967, 16–27.

3 Teoretická část

3.1 Augustin Mitis a Kázání o povětrí

Kázání o povětrí je tisk pocházející z roku 1619, který byl inspirován vichřicí, která na svátek svatého Jana Křtitele, který se slaví tradičně 24. května, postihla vesnici Mlázovice. Autorem tohoto textu je utrakvistický kněz Augustin Mitis. Mitis se narodil v Třebíči a v roce 1608 byl nejprve žákem školy v Bohdanči, později v roce 1610 docházel do školy v Českém Brodě. Od října 1611 do ledna 1612 studoval v Kutné Hoře u Melichara Colidia, kde měl dvě disputace. V Kutné Hoře byl v roce 1614 diákonem a v roce 1619 se stal farářem v Mlázovicích u Jičina. Jediné jeho česky psané dílo je zkoumané Kázání o povětrí. Také je autorem latinských příspěvků.²⁸

Kázání bylo vytištěno v tiskárně Martina Kleinwechtera v Hradci Králové, jak je uvedeno na konci textu. Martin Kleinwechter byl tiskař v Hradci Králové, jehož doba působení je doložena mezi léty 1616–1620. Nejprve v letech 1613–1616 působil ve Vlčicích u Trutnova. Poté byla tiskárna přesunuta do Hradce Králové. Tím byla tiskárna v Hradci obohacena o písmový materiál a dekor. Tiskárna v Hradci se zabývala tiskem příležitostných skladeb humanistického básnictví, utrakvistickou nábožensky výchovnou literaturou a novinovými letáky. V roce 1620 (ještě před bitvou na Bílé hoře) za nejasných okolností převzal tiskárnu katolík Jan Arnolt.²⁹

Text je tištěn gotickým písmem bratrským pravopisem. Jazykem textu je čeština, ale jsou zde i latinské citace, které jsou psány antikvou. Dílo je tvořeno 2 folii v oktávovém formátu. Paginace na některých stránkách tisku chybí, proto bylo potřeba paginaci v transliteraci doplnit. Pro označení stránek v transliteraci používám systém – velké písmeno pro označení folia, číslo listu, označení lícové (a) nebo rubové (b) strany listu (např. A3b).³⁰ Na titulním listu a na posledním listu se nachází ozdobný ornament. Na A2b je ornamentální pásek. Tisk nebyl vázán, dvě folia byla pouze přelepena přes hřbet.³¹ Památka je ve velmi dobrém stavu (což je patrné na její digitalizované podobě), jediným poškozeným místem je malá chybějící část na poslední stránce tisku.

²⁸ TRUHLÁŘ, Antonín, Karel HRDINA, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, díl 3*. Praha: Academia, 1969. s. 334

²⁹ Příspěvatelé Encyklopedie knihy, *Martin Kleinwechter* [online], , c2018, Datum poslední revize 10. 12. 2018, 22:45 UTC, [citováno 2. 04. 2020]

<http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Martin_Kleinwechter&oldid=14689>

³⁰ KOPECKÝ, Milan. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. Praha: SPN, 1978. s.72-74

³¹ Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_54_S_336_0JCLQKC-cs#search

Dílo je dedikováno Jeronýmovi Bukovskému z Neudorfu (tištěno jako *Neydorffu*), Adamovi Náchodskému z Neudorfu a Jakubovi staršímu Hartmanovi na Žďáře. Mitis v dedikaci také zmiňuje i manželky a děti jmenovaných šlechticů (*A s tim Waffe Milofti, y s neymilegffými Panjmi Manželkami, Djkami / zč. miloftiwé ochraně Božj poraučjm.*).

Tisk je dnes uložen v Národní knihovně ČR v Praze (signatura 54 S 336).

3.1.1 Žánr kázání

Žánrem zkoumané památky, jak už její název napovídá, je kázání. Kázání je: „Duchovní řeč, která si klade za cíl působit na morálku, náboženské vědomí a vzdělání určitého okruhu posluchačů.“³² Kázání je důležitou součástí bohoslužby, jde o veřejné zvěstování a výklad božího slova. Je časté, že dochovaná tištěná kázání nikdy nezazněla a byla určena pouze pro četbu. Kázání je dílem autorským, ale autoři často využívali myšlenky, kompozici a citáty jiných autorů. Autoři citují nejenom díla teologická, ale i filozofická, přírodovědná, dokonce i díla antických autorů a jiných uznávaných autorit. Cílem kázání je oslovit posluchače/čtenáře, zapůsobit na jejich svědomí a poučit je.³³

Žánr kázání vznikl asi mezi 9. a 5. stol. př. n. l. ve Středomoří. Jedná se o jeden z nejstarších prozaických žánrů. Vliv na křesťanská kázání mělo antické řečnictví a filosofie. V 16. století ovlivnila kazatelství reformace. Důležité bylo, že se mohla kázání začít vydávat tiskem, čehož využívali především luteráni. Protestanti kladli důraz na nedělní a také tzv. příležitostná kázání (především pohřební kázání). Katolickému kázání stanovil tridentský koncil pevnější formu a obsah, čímž podtrhl rozdíl mezi světským a duchovním řečnictvím. Vrcholem kazatelství bylo období 17. století a 1. pol. 18. století, kdy se základem katolického kázání stal tzv. koncept (z italského *concetto* = nápad, představa). Koncept představoval vtipný a překvapivý nápad, který měl posluchače překvapit a podnítit jejich představivost.³⁴ V dějinách kazatelství byly zajímavé příležitostné promluvy, které spojují nábožensky výchovnou tendenci a zpravodajský prvek. Autoři využili určité nedávné události a spojili ji s výchovnou náboženskou promluvou.³⁵

Kázání o povětrí žánr kázání plně naplňuje a spadá do žánru tzv. příležitostných promluv. Augustýn Mitis v něm na základě biblických příběhů – např. příběh Joba, rány

³² MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef, ed. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 295

³³ tamtéž s. 295-296

³⁴ tamtéž s. 296-298

³⁵ Přispěvatelé Encyklopedie knihy, *Kázání* [online], , c2019, Datum poslední revize 12. 11. 2019, 09:49 UTC, [citováno 2. 04. 2020]

<<http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=K%C3%A1z%C3%A1n%C3%AD&oldid=17255>>

egyptské, konkrétně tu, kdy Bůh snesl na Egypt kobylky, útěk Mojžíše a Židů z Egypta přes rozestoupené moře, příběh Jonáše, z Matoušova evangelia připomíná příběh Krista, který se s učedníky plavil přes moře – varuje své posluchače před trestem božím v podobě větrů, vichřic a bouří. Kázání je rozděleno na několik částí – po úvodní části s dedikací následují dvě části o příčinách a účincích povětří. V první části o příčinách autor vypočítává, co vše může stát za tím, že Bůh sešle na svět vítr a bouře. V druhé části píše o účincích (následcích) těchto povětří. Zde cituje české kronikáře, především Václava Hájka z Libočan. Připomíná, že se podobné ničivé bouře a vichřice staly v Praze a jejím okolí a poničily domy a zahrady. V závěru je část nazvaná naučení. Zde Mitis připomíná, že máme Boha oslavovat a tím se můžeme vyhnout jeho hněvu a dojít slávy u Krista. Mitis využil nedávné události – vichřice, která na svátek svatého Jana Křtitele poničila okolí Mlázovic a místní obyvatele patrně silně zasáhla, aby připomněl svým posluchačům, jakou silou Bůh vládne a že příčinou mohou být jejich hříchy, kterým by se měli vyvarovat.

3.2 Doba vzniku textu

Zkoumaná památka byla vytištěna v roce 1619 a dobou vzniku tak spadá do závěru období českých dějin, které se tradičně označuje jako období humanismu. Toto období můžeme časově ohraničit koncem husitských válek a bitvou na Bílé hoře v roce 1620. V tomto období prošly české země mnoha změnami a myšlenkový vývoj silně ovlivnil i jazyk. Souhrnný obraz o této době, autorech a myšlenkách podává práce *Český humanismus*³⁶ Milana Kopeckého. Dalším důležitým zdrojem této podkapitoly je příspěvek Taťány Vykypělové *Čeština „dlouhého 16. století“: kontexty*³⁷ ve sborníku *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny*.

České země se na konci 15. století začaly vzpamatovávat z následků husitských válek, a proto se mohla konečně opět rozvíjet věda, kultura a vzdělávání. Velký význam v tomto období měla reformace. Česká společnost byla rozdělena na katolickou skupinu, která byla charakterizována přijímáním svátosti pouze pod způsobou chleba, a kališníků – utrakvistů, kteří přijímali podobojí. Utrakvisté se během 15. století rozdělili na část umírněnou, která nebyla vzdálena od katolicismu a usilovala o smír s Římem, a radikální, jež představuje

³⁶ KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988.

³⁷ VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: kontexty. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny* 3, 2013, s.

např. Jednota bratrská. Tato doba je tedy charakteristická náboženskou pluralitou, roztržičností a subjektivismem.³⁸

Myšlenky humanismu se v českých zemích projevily už za vlády Karla IV. Rozvoj těchto myšlenek ale v Čechách přerušily husitské války, i přesto že husitské hnutí hlásalo myšlenky velmi podobné – např. povýšení státní moci nad církevní nebo zavedení národního jazyka do správní oblasti i pro bohoslužbu. Humanismus se nejprve rozvíjel ve vlivných katolických šlechtických a církevních kruzích, kde se jednalo o humanismus jazykově latinský. Na konci 15. století se rozšířil humanismus i do měšťanských utrakvistických kruhů, který produkoval překladová i původní díla psaná česky. Kromě kulturních center se humanismus pěstoval i v menších skupinách soustředěných okolo šlechtických sídel. Jednou z nich byla skupina okolo Beneše Optáta v Náměšti nad Oslavou na panství Václava Meziříčského z Lomnice a na Náměšti. Středisky humanismu jsou také tiskárny, např. plzeňská dílna Mikuláše Bakaláře, tiskárna Jiřího Melantricha nebo tiskárny Jana Güntera na Moravě. I Jednota bratrská přijala myšlenky humanismu. Pod vedením Lukáše Pražského se původně uzavřená skupina otevřela a začala přijímat vzdělání a také nové myšlenky. Toto potvrzují osobnosti jako Jan Blahoslav, biskup Jednoty bratrské, skupina biblistů a překladatelů, kteří pracovali na překladu Bible kralické a Jan Amos Komenský. Vznik první české mluvnice vydané v roce 1533 souvisel právě s překladem Nového zákona. Tato mluvnice, tzv. *Náměšťská mluvnice*³⁹, je dílem Václava Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Philomatese. Autorům překladu a mluvnice šlo především o jazykovou kulturu. Snažili se z češtiny odstranit archaismy a přiklonit se k hovorové řeči. Také Pražská univerzita přijala humanistické myšlenky – z jejího prostředí pocházel básník a profesor Jan Campanus. Významná byla také skupina okolo bývalého univerzitního mistra, tiskaře, nakladatele a historika Daniela Adama z Veleslavína. Jeho vydavatelské dílo ovlivnilo vývoj jazyka a literatury natolik, že se o jeho době mluví jako o době veleslavínské. Na konci 16. století se postupně humanistické přesvědčení mění a spěje k baroku. Závěr humanismu v českých zemích představují osobnosti jako Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic, Václav Vratislav z Mitrovic, Šimon Lomnický z Budče, Karel starší ze Žerotína nebo Václav Budovec z Budova. Český humanismus se po bitvě na Bílé hoře dostává do krize. Dochází ke změně hospodářské i politické situace a nastupuje protireformace. Mnoho autorů se proto

³⁸ tamtéž, s. 27-29

³⁹ KOUPIL, Ondřej. *Grammatykáři: gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672* [online]. Vydání druhé, revidované. Praha: Karolinum, 2015, s. 74-83

uchyluje k odchodu do exilu. Humanistické myšlenky i humanistická čeština ale zůstaly vzorem pro další vývoj české kultury.⁴⁰

České písemnictví v období humanismu zažívá obrovský rozkvět. Roste produkce, která je umocněna rozšířením knihtisku, ale také se zvětšují ambice a rozsah děl. Některé oblasti zůstaly vyhrazeny latině – především vědecká literatura a poezie. Česky je psána především nauková próza. Česky psaná poezie narážela na problém plnit estetické ideály časoměrné poezie. Proto se v 16. století na vrchol dostává česky psaná překladová i původní próza. Díla spadají do oblasti konfesněpolemické, naukové, didaktické a vzdělávací nebo zábavně-vzdělávací. Toto podpořil fakt, že veřejný život byl český a pod vlivem humanistických myšlenek bylo používání češtiny silně podporováno. V této době je také sepsána první česká mluvnice, kterou jsem zmínila výše. Narůstal také počet uživatelů spisovného českého jazyka. S tím souvisel rozvoj měst a rostoucí vzdělanost české společnosti. České texty byly díky knihtisku velmi dostupné.

Humanismus a čeští bratři kladli na jazyk nové požadavky, a proto se spisovný jazyk a jeho vyjadřovací schopnosti začaly prudce rozvíjet především v oblasti slovní zásoby, syntaxe a stylu. Dochází k obohacování slovní zásoby – přejímáním, kalkováním a tvořením nových slov. Výrazové prostředky lexikální a gramatické se specializovaly. Psaný jazyk také zdokonalilo důslednější užívání interpunkce. Hláskové změny, které se děly vlivem nářečí, ale spisovný úzus odmítl. Neustálený a rozkolísaný úzus se v průběhu 1. pol. 16. století velmi rychle ustálil. Dosaženou normu dodržuje spisovná čeština v hlavních rysech až do současnosti.⁴¹

3.3 Pravopis

V této části práce se zmíním o vývojových fázích českého pravopisného systému. Památka je vytištěna bratrským pravopisem, ale popíši také spřežkový a diakritický pravopis, jelikož se projevuje setrvačnost těchto dvou typů.

⁴⁰ VYKYPĚLOVÁ, T. *Čeština „dlouhého 16. století“: kontexty*. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013, s. 29-32

KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988.

⁴¹ VYKYPĚLOVÁ, T. *Čeština „dlouhého 16. století“: kontexty*. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013, s. 32-36

ŠLOSAR, D., KOSEK P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 24. 3. 2020)

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. s. 53-71

Prvním uceleným pravopisným systémem češtiny byl spřežkový pravopis, který vznikl na počátku 14. století. Ten pro záznam ryze českých hlásek používal spřežky – spojení dvou nebo tří písmen pro označení jedné hlásky. První ojedinělé spřežky nalezneme již v textech z 11. století. Spřežkový pravopis je rozdělen na dvě období – starší (složitější) a mladší (jednodušší). Velkou změnu v pravopisu přinesl diakritický pravopis, který využíval diakritiky – čárek a teček nad literami. Za autora tohoto systému bývá označován Jan Hus, kterému je připisováno dílo *De orthographia bohemica*. Zachována byla pouze spřežka *ch*. Tento pravopisný systém se prosazoval velmi pomalu a fungoval souběžně s mladším spřežkovým pravopisem.⁴²

V 16. století vznikl nový pravopisný systém, jenž se používal až do počátku národního obrození. Bratrský pravopis se ustanovil dle úzu, který používali autoři a tiskaři Jednoty bratrské – někdy je také nazýván kralickým územ. Když Daniel Adam z Veleslavína převzal Melantrichovu tiskárnu, začal používat právě bratrský pravopis, čímž na konci 16. století napomohl k jeho rozšíření i do nebratrských tiskáren. Bratrský pravopis nepřevzal veškeré prvky staršího spřežkového pravopisu. Z diakritického pravopisu bylo převzato jen označování palatálních souhlásek (v bratrském pravopisu pomocí háčku místo starší tečky) a dlouhých samohlásek pomocí čárky nad literou. Velmi časté byly hybridní zápisy kombinující oba tyto systémy – např. *rž* pro hlásku *ř*, nebo *cž* pro *č*. V tomto pravopisu se také tisklo dvojí *l*. Pravidla pro rozlišování dvojího *l* ale byla velmi rozkolísaná. Jak se zmiňuje Jaroslav Porák ve své práci *Humanistická čeština*: „Jsou to pravidla uměle vytvořená, svědčící o tom, že lišení dvojího *l* je záležitostí pouze pravopisnou. V některých tiscích se však s jejich více nebo méně důsledným dodržováním můžeme setkat.“⁴³ Celý tento pravopisný systém byl velmi sjednocený díky knihtisku a vlivem gramatik, které se v této době začaly psát.⁴⁴

⁴² PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 15- 17

CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: SPN, 1985, s. 22

KŘÍSTEK, V.: *Dodatek Staročeské pravopisné systémy* In: Bělič, Kamiš, Kučera: *Malý staročeský slovník*, Praha: SPN, 1978. Dostupné online:

https://vokabular.ujc.cas.cz/informace.aspx?t=MSS_Dodatek&o=slovniky

PLESKALOVÁ, J., KOSEK, P. (2017): SPŘEŽKOVÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/SPŘEŽKOVÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 20. 4. 2020)

PLESKALOVÁ, J. (2017): DIAKRITICKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/DIAKRITICKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 20. 4. 2020)

⁴³ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 83

⁴⁴ CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: SPN, 1985, s. 47-48

Následovat bude přehled způsobu záznamu hlásek bratrského pravopisu. Vycházela jsem především ze dvou zdrojů – *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*⁴⁵ Jaroslava Poráka a hesla *bratrský pravopis* z *Nového encyklopedického slovníku češtiny*, jehož autory jsou Dušan Šlosar a Pavel Kosek⁴⁶. Důležitým zdrojem pro oblast záznamu kvantity je práce Marie Janečkové – *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*⁴⁷.

3.3.1 Záznam souhlásek s, z, š, ž

Pro záznam hlásky *s* se v tiscích užívaly litery *S*, *f* nebo *s*. Pro tisk velké litery se vždy užívala velká litera *S*. Litera *f* (tzv. dlouhé *f*) – v platnosti malého *s* – se tiskla na počátku a uprostřed slova. Dle Poráka se na konci slova důsledně tisklo *s*.⁴⁸

Souhláska *š* se označovala spřežkou *ff*. Na konci slova se nejčastěji užívala spřežka *fs*, nebo litera *š* s háčkem. Pro záznam velkého písmene se užívalo spřežky *Sf*. Používání spřežky začalo v pol. 16. století převládat. Porák také uvádí, že ke kolísání mezi užíváním spřežky a litery *š* na konci slova také mohlo docházet kvůli vybavenosti dané tiskárny.⁴⁹

V tiscích se hláska *z* označovala vždy literami *z*, nebo velkou literou *Z*. Tisk hlásky *z* pomocí jiných liter, např. *ž*, nebo *f*, se považují za chyby.⁵⁰

Pavel Kosek (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

VYKYPĚLOVÁ, T. *Čeština „dlouhého 16. století“: zdroje spisovné normy*. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013, s. 58

⁴⁵ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983

⁴⁶ KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁴⁷ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009

⁴⁸ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 16

KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁴⁹ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 19

KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵⁰ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 19

KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

Pro hlásku *ž* se velmi rychle rozšířila litera *ž*. Pro velké *Ž* se dlouho udržel úzus staršího spřežkového pravopisu, a proto se tiskla jen velká litera *Z*. Tiskaři totiž neměli odpovídající literu. Velká litera *Ž* se objevila v 2. pol. 16. století.⁵¹

Záznam hlásek *s, š, z, ž* v Kázání o povětrí v mé práci popisují na s. 43-45.

3.3.2 Záznam souhlásek *c, č*

Pro záznam souhlásky *c* se od začátku 16. století používala litera *c*. Pod vlivem němčiny se tiskla i spřežka *tz*, ale byla málo rozšířená a vyskytovala se jen na konci slova. Koncem 1. pol. 16. století začala plně převládat litera *c*. Pro velké písmeno se používala spřežka *Cz*. V 2. pol. 16. století převládala velká litera *C*.⁵²

Pro hlásku *č* se v českých tiscích používala nejprve spřežka *cž*, později také spřežka *cz*, nebo litera *č*. Litera *č* začala převažovat od poloviny 15. století. Velkou roli také hrálo vybavení tiskárny. Pro velké písmeno se používala spřežka *Cž*, řidčeji spřežka *Cz*, protože tiskárny neměly literu *Č*. Bratrské tiskárny na Moravě ji sice zavedly, ale neujala se.⁵³

Označováním hlásky *c* a *č* se zabývám zde na s. 45.

3.3.3 Označování hlásky *ř*

Hlásky *ř* se označovala spřežkami *rz*, nebo *rž*. Litera *ř* se objevila až na konci 15. století a začala v tiscích převládat od 30. let 16. století. Spřežka *rž* se vyskytovala i v době, kdy byla rozšířena litera *ř*, hlavně v nadpisech nebo margináliích. V některých textech je možné vedle sebe vidět užití jak litery *ř*, tak spřežky *rž*, což je nejspíše dáno tím, že sazeči v tiskárně došla litera *ř* a musel použít spřežku. Pro označení velké litery se v českých tiscích používaly spřežky *Rz*, nebo *Rž*. Spřežka *Rž* v polovině 16. století poté převládla.⁵⁴ (záznam hlásky *ř* v Kázání o povětrí viz zde s. 45.)

⁵¹ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 20
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵² PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 21
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵³ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 22
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵⁴ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 24
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

3.3.4 Označování souhlásek *d'*, *t'*, *ň*

Pro tisk slabik *dě*, *tě*, *ně* se nejprve používaly spřežky *die*, *tie*, *nie*. Před koncem 15. století se pro *dě* a *ně* začaly používat litery *d'* a *ň* s diakritikou nad literou. Litera *t'* se používala pro zkracování slova *jest – gt'*. Přenesení háčku nad literu označující samohlásku – *dě*, *tě*, *ně* – se rozšířilo ve 30. letech 16. století. Pro velká písmena se dlouho udržel tisk spřežky – *Die*, *Tie*, *Nie*. Na konci 1. pol. 16. století se více zobecňuje psaní velkých liter *Dě*, *Tě*, *Ně*. V tisku těchto slabik se objevují chyby. Buď jde o označení palatálnosti tam, kde být nemá, nebo se palatálnost neoznačila.⁵⁵

Palatálnost souhlásek *d'*, *t'*, *ň* před zadními samohláskami se označovala spřežkami *di*, *ti*, *ni*. Pouze ojediněle se používala spřežka *dy*. Zpočátku bylo označování palatálnosti velmi nedůsledné. Když se tiskaři vybavili literami s diakritickým znaménkem, začala se palatálnost označovat i před zadními vokály. Litery s diakritikou se ale dříve používaly ve skupinách *dě*, *tě*, *ně*. Pro velké litery se používaly i-ové spřežky *Die*, *Tie*, *Nie*. Porák uvádí, že nejčastěji šlo o slovo *Diábel*. Užívání spřežky pro velké litery je časté ještě v 17. století.⁵⁶

Palatálnost těchto hlásek na konci uzavřených slabik se v prvních tiscích neoznačovala. Na konci 15. století se rozšířily litery s diakritickými znaménky. Palatálnost na konci uzavřených slabik byla označována právě těmito literami, zatímco palatálnost před vokálem se dlouho označovala pomocí i-ové spřežky.⁵⁷

V mé práci se označováním hlásek *d'*, *t'*, *ň* zabývám na s. 46.

3.3.5 Slabiky *bě*, *pě*, *mě*, *vě*

První tisky označovaly slabiky *bě*, *pě*, *mě* a *vě* pomocí i-ových spřežek. Na konci 15. století se objevují první litery s diakritickým znaménkem nad literou, nejprve nad *m*. Tisk diakritiky nad literou *e* ulehčil techniku tisku, protože nebylo potřeba tolik nových liter, ale stačila jen jedna – *ě*. Ve 40. letech 16. století se tisk s literou *ě* rozšiřuje, ale stále se tisknou

⁵⁵ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 28

⁵⁶ tamtéž, s. 29

KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵⁷ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 30-31

KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

i i-ové spřežky. Pro velké litery se používaly i-ové spřežky i v době, kdy se pro malé litery používala diakritika.⁵⁸ (záznam slabik *bě, pě, mě, vě* v Kázání o povětrí viz zde s. 46)

3.3.6 Záznam dvojího *l*

Pro záznam hlásky *l* se v textech používaly dva typy liter – *l* otevřené a *l* s kličkou. Rozlišování dvojího *l* se věnovali různí autoři pravopisných příruček, ale tiskařská praxe byla velmi rozkolísaná. Pro důsledné rozlišování totiž chyběla opora ve výslovnosti. Rozlišování dvojího *l* se často lišilo praxí dané tiskárny. Na počátku 17. století – dle Poráka – rozeznávaly dvojí *l* jen některé tiskárny – kralická a pražská Sessiova, Nygrýnova a tiskárna lešenská.⁵⁹ I Dušan Šlosar ve svém článku *Příspěvek k poznání české kvantity v 16. století*, se o užívání dvojího *l* zmiňuje. Šlosar provedl analýzu opisu Blahoslavovy *Grammatiky české*, který provedli tři písaři. Uvádí, že jeden písař dvojí *l* důsledně a přesně rozlišuje, zatímco zbylí dva ne.⁶⁰ (záznam dvojího *l* ve zkoumané památce viz s. 47-48)

3.3.7 Tisk hlásek *j, g*

Pro psaní hlásky *j* vzniklo pro tisky několik pravidel. Na začátku slova před souhláskami, před zadními samohláskami, v případech, kdy slovo mělo předponu nebo bylo součástí složeného slova, se tiskla litera *g*. V zavřených slabikách uvnitř i na konci slova byl pravopis zpočátku rozkolísaný. Zpočátku se tiskla litera *y*, ale brzy se začalo tisknout *g*. V uzavřených slabikách se ve skupinách *ay* a *ey* udrželo *y*. Pro označení hlásky *j* se do 1. pol. 16. století používala litera *i* před zadními vokály. Litera *i* se udržela na začátku slova, byla ale tištěna velkou literou *J*. V 2. pol. 16. století už se úzus sjednocuje a tiskne se litera *g*, *G* ve všech pozicích. S literou *y* se psalo pouze *ey* vzniklé ze staršího *y*. Litera *g*, *G* měla v českých tiscích dvojí význam – *j* a *g*. Pro označování hlásky *g* zavádějí bratrští tiskaři literu *g* s čárkou, která se ale do běžného tiskařského úzu nedostala a běžní tiskaři tiskli *g*.⁶¹ (tisk hlásek *j, g* v Kázání o povětrí viz zde s. 46-47)

⁵⁸ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 33-34
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁵⁹ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 81-82
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁶⁰ ŠLOSAR, D. Příspěvek k poznání české kvantity v 16. století. *Sbroník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A* 10, 1962, 91–97.

⁶¹ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 84-87
KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

3.3.8 Záznam samohlásky *u* a diftongu *ou*

Tisk hlásek *u-ú* a diftongu *ou* velmi ovlivnily fonologické změny $ó > uo > ú$ a diftongizace $ú > ou$. Pro záznam dlouhého *ú* se buď používalo *u*, nebo *uo*. Postupně se začalo nad literu *u* tisknout malé *e*. Kroužek nad literou *u* poté vznikl tiskem malé litery *o* nad literou *u*. Poprvé byla litera *û* použita ve 30. letech 16. století a začala převažovat v 2. polovině 16. století. Hláska *u* se ve starších tiscích tiskla za pomoci litery *v*. Litera *v* se jako hláska *u* tiskla na začátku slova. Po předponě nebo předložce se tiskla litera *u*. Často se toto pravidlo nedodržovalo, a proto se můžeme setkat i s tiskem litery *v* po předložce, nebo po předponě. Předložka *u* se také tiskla literou *u*. Pro označování diftongu *ou* byl úzus velmi rozkolísaný, a proto se můžeme setkat s několika typy záznamu – *u*, *ú*, *au*, *ü*. Pro záznam diftongu *ou* začíná od konce 20. let 16. století převažovat *au*.⁶² (záznam samohlásky *u* a diftongu *ou* v Kázání o povětrí viz zde s. 48-49)

3.3.9 Rozlišování *i-y*

Psaní *i-y* po retnicích bylo dobře rozlišováno již v nejstarších tiscích. Později, ale velmi málo, docházelo k záměně *i-y* v dlouhých slabikách. Ve slovech cizího původu bylo pravidlem psát *i*. Po souhlásce *f* uvnitř slova se tisklo *i*.⁶³ (rozlišování *i-y* po retnicích v Kázání o povětrí viz zde s. 49-50)

Po *l* se v rozlišování *i-y* nacházely chyby dříve než u retnic. Častější bylo matení *i* za původní *y*. Velmi pravidelné bylo *-y* v koncovkách některých pádů slov, které končí na *-tel*. Kolísání v koncovkách je doloženo velmi málo. V cizích slovech se psalo *i*.⁶⁴ (rozlišování *i-y* po *l* v Kázání o povětrí viz zde s. 50-51)

Pravopis po souhláskách *s, z, c* odráží ztvrdnutí původního *i*. Již v polovině 16. století se ustálilo psaní *y*. Psaní *i* bylo častější ve vlastních jménech a cizích slovech.⁶⁵ (rozlišování *i-y* po *s, z, c* v Kázání o povětrí viz zde s. 51)

Na rozdíl od pravopisu po *s, z, c* se rozlišování *i-y* po *š, ž, č* ustálilo mnohem později. V prvních tiscích převažovalo *i*, ale brzy se prosadilo *y*, zvláště po *š*. Po *š* se často u *y* nerozlišuje kvantita, jelikož písaři nedisponovali literou *ý*. V polovině 16. století se od *y* po *ž* a

⁶² PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 59-74

⁶³ tamtéž s. 38-39

⁶⁴ tamtéž s. 39-40

⁶⁵ tamtéž, s. 40-41

č ustoupilo. Tiskařský úzus v rozlišování *i-y* po *š* byl velmi rozkolísaný.⁶⁶ (rozlišování *i-y* po *š, ž, č* v Kázání o povětrí viz zde s. 50)

Psaní *i* po *ř*, jako je tomu v dnešním pravopisu, se ustálilo v polovině 16. století, kdy psaní *y* bylo už jen ojedinělou chybou.⁶⁷ (rozlišování *i-y* po *ř* v Kázání o povětrí viz zde s. 52)

Po souhlásce *j* (tištěné literou *g*) se v tiscích obojevovaly vždy litery *i, j*. Až na počátku 16. století se ojediněle objevilo *y*. Tvrdé *y* se vyskytuje i v některých tiscích v akuzativu singuláru ženského rodu zájmena *ona - gy*.⁶⁸ (rozlišování *i-y* po *j* v Kázání o povětrí viz zde s. 52)

Před zánikem korelace měkkosti u souhlásek byly souhlásky *h, ch, k* a *r* pouze tvrdé. Proto se po nich psalo jen *y*. Po zániku korelace se v prvních tiscích někdy psalo také *i*. Ve 30. letech 16. století se ale *i* po těchto souhláskách objevuje už jen velmi málo a převažuje *y*. V 16. století také bylo velmi rozšířené přizpůsobování přejatých slov českému úzu, což se projevilo i v psaní *i-y*. Podobné přizpůsobování probíhalo i u vlastních jmen.⁶⁹ (rozlišování *i-y* po *h, ch, k, r* v Kázání o povětrí viz zde s. 52)

Pravopis po souhláskách *d, t, n* je velmi dobře rozlišován, protože buď *i*-ové spřežky, nebo litera *i* označovaly palatálnost hlásky. Odchytky jsou proto velmi ojedinělé. Ve slovech cizího původu se projevovala tendence upravovat pravopis podle výslovnosti.⁷⁰ (rozlišování *i-y* po *d, t, n* v Kázání o povětrí viz zde s. 52)

Po souhlásce *g* se podle tehdejšího úzu psalo *i*, pokud bylo v platnosti *j*, jak jsem zmínila výše. Po *g* v platnosti hlásky *g* se psalo tvrdé *y*. J. Porák uvádí 3 slova, kde se po *g* píše *y* v textech, kde se po *g* v platnosti *j* důsledně psalo *i*. Jsou to slova *Egypt, regyment a gyps*.⁷¹ (rozlišování *i-y* po *g* v Kázání o povětrí viz zde s. 52)

3.3.10 Označování kvantity

Označování kvantity v českých tiscích odráželo rozvoj systému dlouhých samohlásek. Tento vývoj vyvrcholil v průběhu 15. století do podoby dnešního systému. Změny se ale

⁶⁶ tamtéž, s. 41

⁶⁷ tamtéž, s. 42

⁶⁸ tamtéž, s. 42

⁶⁹ Citací textu Blahoslavovy Gramatiky české lze najít v PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 43-44

⁷⁰ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983 s. 44

⁷¹ tamtéž s. 90-91

projevovaly velmi pomalu. Písaři zachovávali psanou podobu jazyka, kde se změny ještě neprojevaly. Pro označování kvantitativy také fungovaly různé způsoby zápisu.⁷²

Rozlišováním kvantitativy se již v roce 1893 zabýval v článku *Ke kvantitě češtiny XVI. století* v časopise *Listy filologické* Václav Flajšhans. V tomto článku podrobil analýze záznamu kvantitativy překlad listu Řehoře Hrubého z Jelení z roku 1513. V závěru článku Flajšhans konstatuje, že i přes mnohé neodchýlené označení kvantitativy od nové češtiny, obsahuje zkoumaný list mnoho odchylek.⁷³

I Dušan Šlosar v článku *Příspěvek k poznání české kvantitativy v 16. století* upozorňuje na nepravidelnosti v označování kvantitativy oproti moderní češtině. Šlosar podrobil analýze dochovaného opisu *Grammatiky české* Jana Blahoslava. Šlosar upozorňuje, že je patrné, že kvantitativa měla již fonologickou rozlišovací platnost, jelikož sám Blahoslav upozorňuje na správné označení kvantitativy pro rozlišení významu slov. Analýza rukopisu odhalila například tyto případy odlišné kvantitativy: dloužení samohlásky *u* před *j*, v plurálových deklinačních tvarech zájmena *náš*, *váš*, *našich*, v nom. pl. substantiv mužského rodu typu *sedláci*, v participiích I-ových typu *zahynúl*, *slúl*, v adverbiích *prvé*, *podlé*, *vedlé*, *nikdy*, dále v dvouslabičných infinitivech (*byti*, *psati*), v kmenech dvouslabičných feminin a neuter *jmeno*, *leto*, v zájmenech *nam*, *nas*, *nami*. U uvedených případů, ale nejsou odlišnosti vždy pravidelné, text obsahuje i varianty s nebo bez označené délky. Šlosar také objevil i mnoho slov, která nespádají do vyjmenovaných kategorií, ale kvantitativa je v nich označena nedostatečně (např. *jístě*, *latíně*, *rádnice*, *slíčný*, *cisař*, *davno*, *upřimný*, *zdalo se*). Tisky 16. století zaznamenávají kvantitativu pravidelněji než tisky předchozího období. Šlosar konstatuje, že tento pokrok je nejspíše dán rozšířením pravopisné normy.⁷⁴

Ve své práci *K jazyku českého baroka: hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantitativy*⁷⁵ se Marie Janečková věnuje analýze označování kvantitativy v katechismu Václava Klugara. Jedná se sice o text mladší než je zkoumané Kázání o povětrí, ale dokazuje, že označování kvantitativy bylo stále velmi nepravidelné a obsahovalo mnoho odchylek. Je zajímavé, že zde nalezneme zdokumentované příklady krácení nebo dloužení samohlásek, které nalezneme i v Kázání o povětrí. Podrobněji se o tomto zmíním v příslušné části praktické části mé práce (viz zde s. 52-54).

⁷² tamtéž s. 48

⁷³ FLAJŠHANS, V. Ke kvantitě češtiny XVI. století. *Listy filologické* 20, 1893, 383–390.

⁷⁴ ŠLOSAR, D. Příspěvek k poznání české kvantitativy v 16. století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A* 10, 1962, 91–97.

⁷⁵ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantitativy*, Praha: ARSCI, 2009

3.3.11 Tisk velkých písmen

Tisk velkých písmen převzal bratrský pravopis ze středověké tradice. Velká písmena buď naznačovala hranice syntaktických celků, nebo vyjadřovala náboženskou úctu. V 16. století se ustálil systém psaní velkých písmen, kdy se velké písmeno kladlo na začátek samostatného větného celku po tečce. Rychle se rozšířilo i psaní velkých písmen u obecných jmen.⁷⁶

V příspěvku *Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku* Aleny A. Fidlerové a Roberta Dittmanna ve sborníku *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* autoři zmiňují, že se problematikou velkých písmen v textech raného novověku vědci podrobně nezabývali. Ani Porák a Janečková se ve svých pracích o tomto tématu šířeji nezmiňují. Raně novověcí gramatici se velkým písmenům také věnují pouze okrajově. Autoři tzv. *Náměšťské mluvnice* Optát, Gzel a Philomatés předepisují psát velké písmeno po tečce. Optát později v díle *Isagogic* doporučuje psát velká písmena u označení Boha, u jmen svatých, u označení vysoce postavených světských a duchovních osob a u geografických názvů (dle vzoru latiny, řečtiny a němčiny). Další gramatikové jako Vavřinec Benedikt z Nudožer a Benešovský také kladou velká písmena pouze na počátek věty. Jan Drachovský k tomu přidává i velká písmena u vlastních jmen. Václav Štejer ve svém *Žáčkově* pouze uvádí, že by se velká písmena měla psát na počátku „nové řeči“, u vlastních jmen duchovních bytostí, lidí, míst a u slov, které mají pro text zvláštní důležitost. Autoři při analýze biblických textů zjistili, že v 16. století je již ojedinělé, aby vlastní názvy nebyly označené velkým písmenem. U označování slov velkými písmeny, která nejsou ani vlastními názvy, nebo u nich není jiný důvod psát velké písmeno, došlo vlivem kralického úzu k jejich poklesu.⁷⁷ (tisk velkých písmen v Kázání o povětrí viz zde s. 55-56)

3.4 Hláskosloví

V době vzniku textu – počátek 17. století – byla většina hláskových změn již realizována. Avšak spisovný psaný úzus ovlivňovala nářečí. Tyto hláskové změny jsou dodnes patrné v rozdílu mezi spisovnou a obecnou češtinou. Jedná se o změny: diftongizace *ú > ou* na začátku slova, protetické *v-*, diftongizace *ý > ej* a úžení *é > í*. Tyto změny budu popisovat především ve vztahu ke kralickému úzu.

⁷⁶ KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)

⁷⁷ FIDLEROVÁ, A. & R. DITTMAN AD. *Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku*. In Čornejová, M. & L. Rychnovská ad. (eds.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*, 2010, 285–308.

Diftongizace *ú > ou* na začátku slova se projevuje od 2. poloviny 16. století a pokračovala i v 17. století. Je doložena buď jen v podobě *ou-*, nebo *ou-* a *ú-* kolísá.⁷⁸ Porák i Janečková také zmiňují stylistické rozlišení *ú-* (*v-*) a *ou-* (*au-*) na počátku slova. K tomuto rozlišení došlo kvůli kralickému úzu. Ten vycházel ze starších biblických textů, a podoba s tisknutým *v-* se stala častější variantou, která byla typická pro texty s náboženskou tematikou. Na počátku slova bylo *ou-* (*au-*) typické pro nižší styl. Počáteční *ú-* (*v-*) bylo tištěno pomocí litery *v*, dvojhlaska *ou* pomocí *au*, jak jsem již popsala v předešlé kapitole týkající se záznamu hlásek.⁷⁹ (výskyt diftongizace *ú > ou* v Kázání o povětrí viz zde s. 58)

Marie Janečková na základě své analýzy popisuje dvě protichůdné tendence výskytů protetického *v-*. První vychází z mluveného úzu a protetické *v-* se v daných textech objevuje, tato tendence vyvrcholila v polovině 16. století. Druhá protetické *v-* odmítala a později se projevilo stylistické odlišení výrazů *s* a bez protetického *v-*. Bratrské tisky toto odmítly a vrátily se k variantě bez protetického *v-*.⁸⁰ Marta Šimečková ve svém článku *Proteze v hospodářských příručkách 16. století* z časopisu *Listy filologické* zkoumala protezi u hospodářských příruček. Zjistila, že se proteze neobjevuje u předložek *o*, *od*, zájmen 3. osoby a zájmených příslovcí. Proteze se více uplatňuje u slov plnovýznamových. Z nich se proteze více uplatňuje u bezpředponových slov. Menší výskyt proteze u předponovaných slov vysvětluje Šimečková tím, že se předpony *o-*, *od-* a *ob-* stále vztahují k předložkám *o*, *od* a *ob*, které protezi nepodlehly. Z hlediska sémantiky se proteze nejvíce projevila u slov z běžné slovní zásoby, které označují venkovské reálie. U terminologie, knižních výrazů, biblismů a cizích slov se proteze neprojevila. Z celkového počtu ale protetizovaná slova tvoří 11,6 % (1,6 % protetizované, 10,0 % varianty s *vo-* při kolísání). Šimečková v závěru upozorňuje, že větší míra protetizovaných slov je dána tematikou zkoumaných památek. Hospodářská

⁷⁸ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 21

⁷⁹ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009 s. 21

ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 25. 3. 2020)

⁸⁰JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 20

ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 25. 3. 2020)

literatura byla oproti tzv. vyšší literatuře k protezi benevolentnější.⁸¹ (výskyt protetického *v-* v Kázání o povětrí viz zde s. 58)

Diftongizace *y > ej* se začala projevovat ve 20. letech 16. století v kmeni slov a později v koncovkách přídavných jmen. V kralickém úzu je patrný ústup a Porák dokládá, že např. u Komenského se tato změna již neprojevuje. Diftongizace pronikla pouze do textů nižšího stylu.⁸² (výskyt diftongizace *y > ej* v Kázání o povětrí viz zde s. 58)

Doklady úžení *é > í* najdeme už ve 14. století. Nejvíce je ale zaznamenána v 16. století. V prvotiscích z počátku 16. století jsou doloženy jen slova s *é*. Dle Poráka se úžení prosazovalo pomaleji než diftongizace *y > ej*. Podoby s *í* byly častější v tiscích lékařské nebo přírodovědné povahy, učebnicích, praktických příručkách a zábavné literatuře. Kralický úzus připouštěl podoby s *í*, které se objevují i u Komenského nebo v náboženské literatuře. Zúžení ale plně neproniklo do spisovného úzu, *é* zůstalo na konci slova příslovci a sekundárních předložek. Ve zdobnělinách zúžení proběhlo, ale kralický úzus si zachoval podoby s *é*. Přejatá slova na *-ěř* jsou doložena od 1. poloviny 16. století s *í*. Důležité bylo zúžení ve tvarech 4. přítomné třídy s kořenem na *-l*. Tato změna odstranila homonymii koncovek, což podpořilo změnu v deklinačním a konjugačním systému. U přechodníků se díky jejich knižnímu charakteru zachovaly podoby s *é*. Změna se v koncovkách tvrdých adjektiv a zájmen neprosadila, ale dle zjištění Janečkové je tato změna v pozdějších barokních textech častější.⁸³ (výskyt úžení *é > í* v Kázání o povětrí viz zde s. 58)

3.5 Tvarosloví

3.5.1 Mluvnické kategorie jmen

Mluvnickými kategoriemi jmen jsou pád, číslo a rod. Čeština má po celou dobu svého vývoje sedm pádů. V dnešní češtině rozlišujeme dvojí číslo – singulár a plurál. V historické době existoval vedle singuláru a plurálu také duál. Tato číselná kategorie se používala tam, kde šlo o dva předměty, jevy nebo pár. V češtině zaniká duál koncem 15. století. V dnešní češtině se dochovaly jen pozůstatky duálových tvarů číslovek dvě, obě a některých podstatných jmen označujících párové části těla.⁸⁴

⁸¹ ŠIMEČKOVÁ, M. Proteze v hospodářských příručkách 16. století. *Listy filologické* 136, 2013, s. 343–363

⁸² PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 138

⁸³ tamtéž s. 145-157

JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 22

⁸⁴LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 132-133.

V dnešní češtině jsou deklinační typy rozděleny podle gramatického rodu. Původně ale byly deklinační typy rozděleny podle zakončení kmene, tzv. tématu. Tématem byla samohláska, souhláska, nebo skupina hlásek. Kmenotvorné přípony vlivem hláskových změn ztratily svou podobu a schopnost manifestovat příslušnost k deklinačnímu typu, a tím se kmenový princip dostal do ústupu. To vedlo k přepracování deklinačního systému na rodový, kde je příslušnost k deklinačnímu typu rozdělena podle gramatického rodu.

Na počátku historické doby se uvnitř mužské deklinace začíná vytvářet kategorie životnosti. Po hláskových změnách byl tvar pro nominativ sg. a akuzativ sg. životných maskulin stejný. Byl tedy nutný nový tvar pro akuzativ, aby se mohla vyjádřit opozice nominativ – akuzativ (subjekt – objekt děje) jmen životných. Tato opozice nemusela být vyjádřena u jmen neživotných, protože neživotná jména mohou být v určitých větách pouze objektem děje. Tento vývoj byl dokončen v 17. století.⁸⁵

Mluvnickými kategoriemi jmen v Kázání o povětrí se v mé práci zabývám na s. 66-68.

3.5.2 Mluvnické kategorie sloves

U sloves rozlišujeme tyto mluvnické kategorie: osobu, číslo, čas, způsob, rod a vid. Stejně jako současná čeština měla i stará čeština tři osoby.⁸⁶

V češtině u sloves rozlišujeme singulár a plurál. Stejně jako u podstatných jmen se i u sloves rozlišoval duál. U sloves zanikl v 15. století.⁸⁷

Soustava časů byla ve staré češtině mnohem bohatší. Vedle dnešního přítentu, složených tvarů préterita, futura sloves nedokonavých existovaly také jednoduché minulé časy aorist a imperfektum, předminulý čas plusquamperfektum a futurum exaktum. Aorist a imperfektum zanikly vlivem konkurence složených tvarů préterita. Plusquamperfektum se používalo k vyjádření děje, který předcházela minulému ději. Vyjadřování futura se ustálilo společně s rozvojem vidu.⁸⁸

Způsobem slovesa můžeme vyjádřit vztah mluvčího k průběhu slovesného děje. Indikativem se vyjadřuje, že mluvčí děj pouze konstatuje, považuje ho za reálný. Pokud

PLESKALOVÁ, J.: Stará čeština pro nefilology, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 50

⁸⁵ tamtéž, s. 50-51

⁸⁶ tamtéž s. 83-84

⁸⁷ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 193

⁸⁸ PLESKALOVÁ, J.: Stará čeština pro nefilology, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 84-85

mluvčí usiluje o realizaci děje, je použit imperativ. Kondicionál hodnotí děj jako hypotetický, neuskutečnitelný.⁸⁹

Kategorie rodu vyjadřuje, je-li agens činností subjekt slovesného přísudku a patiens objektem. Je-li agens podmětem slovesného přísudku, jedná se o aktivum – rod činný. Je-li subjekt odsunut z místa gramatického podmětu, je sloveso v pasivu – rodu trpném. Opisné pasivum se v češtině vyjadřuje za pomoci slovesa býti a participia n-ového nebo t-ového. V době humanistické češtiny pokračuje proces konstituce opisného pasiva. Užívá se v préteritu, přezentu i futuru. Pokud agens není ve větě vyjádřen, používáme reflexivní pasivum, které má podobu 3. os. sg. se zvrtným zájmenem se.⁹⁰

Kategorie vidu určuje dokonavost a nedokonavost slovesného děje. Případně také jeho násobenost nebo nenásobenost. Vývoj vidu vrcholil v historické době, kdy kmeny prosté vyjadřovaly nedokonavost a kmeny předponové dokonavost. Vývoj této kategorie byl dovršen mezi 14. a 15. stoletím a od 16. století lze vyjadřovat i násobenost děje. Specifickým nástrojem pro vyjádření dokonavosti se v češtině staly předpony. Násobenost je vyjádřena dokonavým sufixem *-va-*.⁹¹

O mluvnických kategoriích sloves v Kázání povětrí v mé práci pojednávám na s. 69.

3.5.3 Slovesné tvary

3.5.3.1 Slovesné tvary určité

Určité slovesné tvary dokáží vyjádřit gramatické významy osoby, čísla, času, způsobu, rodu a vidu. Tyto mluvnické kategorie jsem popsala výše.

Indikativ přezentu měl v 1. osobě sg. koncovky *-u* a *-m* u sloves atematických. Koncovka *-m* postupně pronikla ke slovesům 5. třídy a na počátku 15. století se rozšířila v důsledku monoftongizace *ie > í* do 4. třídy. Koncovka *-m* pronikla k některým slovesům 3. třídy ke slovesům s kořeným *-i-*, které podlely kontrakci. Tyto tvary se ale během 16. století zpětně vyrovnaly s typem kryji, u kterých jejich kořeně *-y-* nepodlehlo stažení.

⁸⁹ tamtéž s. 85

LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 197

⁹⁰ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 198-199

ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 26. 3. 2020)

PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 197-198

⁹¹ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 199-201

U sloves 3. třídy a typu *mazati* 1. třídy se vlivem přehlásky 'u > i vytvořily tvary *maži*, *kryji*, *kupuji*. V 16. století se ale začala obnovovat koncovka *-u*. V 2. osobě singuláru byla koncovka *-š* u všech slovesných tříd s výjimkou slovesa *býti*, kde pro 2. os. sg. byl tvar *jsi*. Pro 3. os. singuláru platil tvar bez koncovky. 1. os. plurálu měla koncovky *-m*, *-me*, *-my*. Koncovka *-m* byla po rozšíření této koncovky pro 1. os. singuláru odstraněna. Koncovka *-my* se zachovala jen v rámci archaických nářečí. Jedinou koncovku *-te* má 2. os. plurálu. Tato koncovka se dochovala až do současné češtiny. Pro 3. os. plurálu se koncovky po hláskových změnách ustálily na: *-ou* v 1. a 2. třídě, *-í* ve 3. třídě, s kmenotvornou koncovkou koncovku *-ejí* nebo *-ají*, *-í* u typu *prositi*, *trpěti* a *jedí*, *vědí*. Slovesa také měla koncovky pro duálové číslo, ale duál u sloves zanikl již v 15. století.⁹² Distribucí indikativu přezenta v Kázání o povětrí se zabývám na s. 69-70.

Imperativ měl v pračeštině trojí skupiny koncovek. Původní koncovku *-i* si zachovala jen některá slovesa. Častější byly tvary bez této koncovky (např. *ved'*), od kterých se odvozovaly plurálové tvary (např. *ved'me*, *ved'te*). Původní tvary koncovek (např. 1. os. pl. *veděme*) zůstaly pouze tam, kde by vznikla těžko vyslovitelná skupina souhlásek (např. *tiskni*, *jdi*, *tiskněte...*). Základní koncovky imperativu se tedy ustálily na 2. os. sg. *-o*, 1. os. pl. *-me*, 2. os. pl. *-te*⁹³ Výskyt imperativu v analyzované památce je popsán zde na s. 70.

Préteritum se tvořilo spojením participia l-ového a indikativu přezentu slovesa *býti*. Ve 3. osobě singuláru i plurálu se od 16. století tento tvar vyskytuje bez slovesa *býti*. Ve druhé osobě singuláru se tvar *jsi* redukoval na *-js* nebo *-s*.⁹⁴ Použití přezenta ve zkoumaném textu popisují zde na s. 70-71.

V minulosti bylo tvoření futura mnohem pestřejší než dnes. Od 14. století ale převažuje dnešní způsob tvoření – spojení futura slovesa *býti* a infinitivu slovesa plnovýznamového u sloves nedokonavých.⁹⁵ O futuru v Kázání o povětrí se lze dočíst zde na s. 71.

Kondicionál byl vyjadřován pomocí tvarů aoristového plusquamperfekta, tj. tvar *bych*, *bys*, *by...* a l-ového participia plnovýznamového slovesa. Ve 2. osobě singuláru se od 17. století používá analogické zakončení *-s* – *bys*. Ve staré češtině se kondicionál minulý

⁹² LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 233-236

⁹³ tamtéž s. 236-237

⁹⁴ tamtéž s. 244

⁹⁵ tamtéž s. 245

vyskytoval velmi ojediněle.⁹⁶ Použití kondicionálu ve zkoumané památce je podrobně popsáno zde na s. 71.

Plusquamperfektum byl minulý čas, který vyjadřoval děj, který se stal dříve než děj jiný. Plusquamperfektum se tvořilo z préterita slovesa *býti* a participia l-ového významového slovesa nebo aoristu.⁹⁷ Ojedinělý výskyt plusquamperketka v Kázání o povětrí je zaznamenán zde na s. 71.

3.5.3.2 Slovesné tvary neurčité

Ve staré češtině byl infinitiv zakončen na *-ti* nebo na *-ci*. Od 14. století se vlivem supina objevuje koncovka *-t*. Tato koncovka byla ale za spisovnou přijata až ve 20. století.⁹⁸ O infinitivech v Kázání o povětrí pojednává podkapitola praktické části na s. 72.

Participium l-ové se tvoří připojením koncovek *-l, -la, -lo, -li, -ly, -la* k infinitivnímu kmeni. Pouze u sloves druhé třídy typu *tisknouti* se vypouští kmenotvorné *-nu-*. Participium l-ové se využívalo při tvorbě préterita, kondicionálu a také plusquamperfekta (použití participia l-ového v Kázání o povětrí viz zde s. 72).⁹⁹

Participium nt-ové je původem adjektivum s dějovým významem. Ve staré češtině existovaly dva typy. První měl koncovky *-a, -úci, -úce* a tvořil se u sloves 1., 2., 3. a 5. třídy. Druhý typ měl koncovky *-ě, -ieci, -iece* a tvořil se od sloves 4. třídy. Do dnešní češtiny přešlo participium nt-ové jako přechodník přítomný s koncovkami *-a, -ouc, -ouce*, nebo *-e (-ě), -íc, -ice*.¹⁰⁰ Výskyt participia nt-ového ve zkoumaném textu nalezneme zde s. 72.

Také participium s-ové mělo dvojí typ tvoření. Buď se k infinitivnímu kmeni zavřenému připojovaly přípony *-0, -ši, -še*, nebo se k infinitivnímu kmeni otevřenému připojily přípony *-v, -vši, -vše*. V současném jazyce je pokračováním s-ových participií přechodník minulý, který se tvoří pomocí stejných přípon, ale pouze od sloves dokonavých.¹⁰¹ Použití participia s-ového v analyzované památce je popsáno v praktické části na s. 72.

Participia n-ové a t-ové jsou tzv. participia pasivní. Tvoří se od infinitivního kmene příponami *-t, -ta, -to, -ti, -ty, -ta*, nebo *-n, -na, -no, -ni, -ny, -na*. Tato participia se používala k tvorbě opisného pasiva, které se používá nejen v préteritu a přítomnosti, ale i ve futuru (použití

⁹⁶ tamtéž s. 245

⁹⁷ tamtéž s. 245

⁹⁸ tamtéž s. 240-241

⁹⁹ tamtéž s. 242

¹⁰⁰ PLESKALOVÁ, J.: Stará čeština pro nefilology, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 116-117

¹⁰¹ tamtéž s. 121

participia n-ového a t-ového ve zkoumaném textu viz zde s. 72-73). Z participií n-ových a t-ových se odvozují podstatná jména slovesná za pomoci přípony *-í*.¹⁰²

Supinum se tvořilo z infinitivního kmene příponou *-t*, kde se nerealizovala přehláska *'a > ě*. Tímto se supinum odlišovalo od infinitivu, kde byla tato přehláska pravidelná. Používalo se po slovesech pohybu, ale postupně tuto syntaktickou vlastnost ztratilo a přestalo se vnímat jako samostatná významová kategorie. To vedlo od 14. století k nahrazování supina infinitivem a k jeho ústupu. Toto také vedlo ke změně zakončení infinitivu, kterou jsem výše popsala.¹⁰³

3.6 Slovtvorba

Pro tuto část teoretické části byla výchozím zdrojem část *Slovtvorba*¹⁰⁴ z *Historické mluvnice češtiny*, jejímž autorem je Dušan Šlosar. Dalším zdrojem bylo také heslo *humanistická čeština*¹⁰⁵ z *Nového encyklopedického slovníku češtiny*.

3.6.1 Odvozování

Pro jména konatelská byly ve střední češtině nejproduktivnějšími formanty *-ář* a *-ník*. Distribuce byla vázaná hláskově – od základů na *-c*, *-r*, *-t*, *-v*, *-ž*, se odvozuje pomocí sufixu *-ník*, v ostatních případech je použití rovnocenné. Formant *-ář* byl v období střední češtiny velmi produktivní, protože odvozoval od základů zakončených na *-h*, *-ch* a *-k*. Toto dokazují také příklady historické resuffixace např. *čtenník* – *čtenář*. Přehláskou vzniklá varianta sufixu *-íř* ale již stagnuje. Díky tomu se rozšířil počet konatelských jmen.

Jména činitelská se odvozovala pomocí sufixů *-č*, *-tel*, *-ník*. Méně produktivní byly typy *-ec/-ce*, *-čí* nebo *-ák*. Ve střední češtině trvá produktivita dominantního sufixu *-č*. Postupně ale ztrácí univerzálnost a pod vlivem sufixu *-tel* se spojuje převážně se základy pojmenovávající fyzickou činnost. Také dochází k zániku jednoho z dvojic synonym vytvořených sufixy *-tel* a *-č*. Na ústupu je naopak sufix *-ce* a posilovat začíná skupina se sufixem *-čí* a *-ník*.

¹⁰² tamtéž s. 86-87, 122

ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 28. 3. 2020)

¹⁰³ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 241-242

¹⁰⁴ tamtéž s. 251-340

¹⁰⁵ ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 28. 3. 2020)

K nejproduktivnějším sufixům střední češtiny pro tvoření názvů prostředků činností patřily *-dlo*, *-č* a *-(č)ka*. Méně se projevuje sufix *-ek*, který je ale dominantní pro tvoření názvů výsledků činností.

U jmen výsledků činností ve střední době nedošlo k výraznému vývoji oproti staré češtině. Nejpočetnější jsou bezpříponová maskulina, formace se sufixem *-ek* a jména s koncovkou *-a*. Novým je sufix *-ka*, který se uplatňuje často u konkrétních podstatných jmen.

Sufixem *-iště* se odvozují názvy míst jak od slovesných základů, tak od substantivních. Pro význam „krajina“ je používán sufix *-ina*. Varianty *-ovna* a *-árna* jsou produktivnější než původní sufix *-na*. Produktivní je stále sufix *-ka*. Varianta *-isko* je řídká a sufix *-nice* je omezeně produktivní – tvoří názvy uzavřených prostor, nebo řidčeji otevřených míst. Sufix *-dlo* ale ztratil pro vyjádření místa svou funkci a specializoval se na odvozování jmen prostředků činnosti.

Od přídavných jmen kvalitativních jsou odvozena jména nositelů vlastností. Převažují maskulina a feminina, odvozeniny středního rodu nejsou častá. Mezi hlavní sufixy pro odvozování maskulin patří *-ec/-ík* a *-ák*, přičemž sufix *-ák* se uplatňuje výrazněji. Pro feminina jsou hlavní sufixy *-ice* a *-ina*. Sufix *-ka* se vyvíjí nejdynamičtěji, i přes malý počet zastoupení.

Nejproduktivnější formanty pro odvozování dějových jmen byly ve střední češtině *-ní/-tí*, *-θ*, *-ka*. Vlivem hláskových změn dochází ale k nivelizaci koncovek singuláru, a proto jejich počet klesá. Produktivní je stále typ *-θ*. Méně se rozvíjí formant *-a*. Velmi dynamický je oproti tomu sufix *-ka*.

Jména vlastností jsou od rané doby odlišena od názvů konkrétních nositelů vlastností. Odvozeny jsou sufixy *-ost*, *-ství/-stvo* nebo *-ota*. Ve střední době se vyhraňuje distribuce sufixů *-ost* a *-ství/-ctví*. Od adjektiv se sufixem *-ský/cký* se podstatná jména odvozují pomocí *-ství/-ctví*. Odvozeniny se sufixem *-stvo* mají až na přežitky povahu jmen hromadných.

Produktivní formanty jmen hromadných střední doby jsou *-í* a *-oví*. Nerozvíjí se již formant *-ina*, který nahradil sufix *-stvo/-ctvo*. Právě ve střední době se pro tento typ vyhranil kolektivní význam.

Ve střední době pro přechylování feminin sufix *-(k)yně* stagnuje a sufix *-na* ustupuje. Silnou produktivitu mají sufixy *-ka* a *-ice*. Pro neutra je dominantní sufix *-ě/-e*, který byl i ve střední době silně produktivní. U deminutiv byl sufix *-ec* již neproduktivní. Produktivním

sufixem této doby je *-ček*. Způsobem odvozování podstatných jmen a použitými sufixy v Kázání o povětrí se zabývám v praktické části na s. 80-81.

Přídavná jména můžeme rozdělit do dvou skupin – relační a kvalitativní. Suffixy *-ův* a *-in* vyjadřovaly individuální posesivitu. Kolektivní posesivita od jmen osob je u adjektiv vyjádřena pomocí sufixů *-ský/-cký*. Suffixem *-í* je vyjádřena kolektivní posesivita u jmen zvířat. Suffixem *-ský* a *-ní* jsou odvozena přídavná jména vyjadřující vztah k místu. Ostatní relační adjektiva jsou odvozena sufixy *-ní*, *-ný*, *-ový*, jejichž distribuce ještě není vyhraněná. Nejméně zastoupený byl ve střední době sufix *-ový*, který se spojuje převážně s maskuliny a femininy. Ve střední době se sufixem *-ný* se tvoří adjektiva vyjadřující kvalitu. Objektovou posesivitu vyjadřuje sufix *-atý*.

Pro deverbativní adjektiva je střední doba čas, kdy se vyhranily důležité kategorie. Suffixem *-avý/-ivý/-livý* se vyjadřuje vlastnost vyplývající z neaktuálního vykonávání děje. Pro vyjádření potenciálního zasažení dějem byl velmi produktivní sufix *-(i)telný*. Plně se konstitovala kategorie účelových přídavných jmen, která využívala sufixu *-cí*.¹⁰⁶ V praktické části na s. 81-82 je popsáno odvozování přídavných jmen ve zkoumané památce.

U sloves odvozených z citoslovcí se vytváří protiklad děje jednotlivého, členěného a okamžitého. Ve střední češtině se nově tvoří nedokonavá slovesa na *-ovati*. Pomocí sufixu *-va-* se nově vyjadřoval protiklad násobenost – nenásobenost. Tento sufix často zdvojit jako expresivní prostředek. Intenzivní vývoj ve slovesných prefixech je u prefixu *po-* u sloves prostých a *z-* u sloves prefigovaných. Zesiluje se také mutační funkce sufixů – způsobují změnu významu, kdy význam slovesného základu vyjadřuje okolnost děje nového.¹⁰⁷ Způsob odvozování sloves v analyzovaném textu je popsán na s. 82.

3.6.2 Skládání, zkracování, přejímání z cizích jazyků

Skládání je ve střední době méně dynamickým slovtvorným postupem. Nepočtené jsou nové složeniny dějové a činitelské. V terminologii se tvoří složeniny s předním členem verbálním. Typem s předním členem *spolu-* se ožívají složeniny s předním členem adverbialním. Velmi sporadicky se uplatňují pronominální přední členy.¹⁰⁸ Složeniny nalezené v Kázání o povětrí jsou uvedeny a popsány na s. 83.

¹⁰⁶ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 251-316

¹⁰⁷ ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 26. 3. 2020)

¹⁰⁸ tamtéž

Zkracování je tvoření slov z víceslovných pojmenování. Zkratky mohou být tvořeny z prvních písmen pojmenování nebo z prvních hlásek a slabik.¹⁰⁹ Použití zkratk ve zkoumané památce je podrobně popsáno zde na s. 83-84.

Slovní zásoba se obohacovala také přejímkami z cizích jazyků – latiny, řečtiny a němčiny. Do vědecké a administrativní terminologie přecházela slova z latiny a řečtiny. Do slovní zásoby spojené s řemesly nebo vojenstvím se přejímala slova z němčiny. Z těchto tří jazyků se ale slova dostávala i do běžné slovní zásoby.¹¹⁰

3.7 Skladba

3.7.1 Souvětí

Souvětí je syntaktická jednotka skládající se ze dvou nebo více vět, které jsou spojeny ve vyšší celek. Věty v souvětí ztrácejí svou samostatnost a vstupují do sémantických a syntaktických vztahů.¹¹¹ Souvětí vzniklo již v době praslovanštiny. Jednotlivé typy souvětí se zformovaly a naplno rozvinuly v době staré a střední češtiny. Souvětí vznikalo ze spojení dvou samostatných vět, které stály vedle sebe a spojeny byly pouze svým obsahem. Tato spojení se opakováním ustálila a významově přehodnotila a slova s tázacím, zvolacím nebo upozorňovacím významem se změnila ve spojovací prostředky, které vyjadřovaly vztahy mezi spojenými větami. Pozůstatek tohoto stavu jsou častá bezespoječná souvětí s juxtaponovanými větami. V průběhu 15. a 16. století se podoba souvětí začala přibližovat dnešnímu a existovaly skoro všechny spojovací prostředky. Vlivem latiny se v češtině prosazovala velmi složitá stavba souvětí. Dnešní systém souvětí pro každý významový vztah ustálil určitý repertoár spojovacích výrazů, který dokáže vyjádřit různé významové rozdíly.¹¹²

Parataxe je spojením vět, kdy se věta nevčleňuje do jiné věty jako její větný člen. Věty si zachovávají svou mluvnickou nezávislost a komunikativní funkci. Mezi prostředky parataxe patří bezespoječné spojení, souřadící spojky a souřadící vztažná zájmena. Spojovací prostředky vyjadřují významový vztah – slučovací, odporovací, stupňovací, vylučovací,

¹⁰⁹ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004., s. 49-51

¹¹⁰ ŠLOSAR, D., KOSEK, P. (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 26. 3. 2020)

¹¹¹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 345

¹¹² PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro neřilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 132-133

LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 374-376

důsledkový nebo důvodový.¹¹³ Vztahy v souvětí souřadném jsou popsány v praktické části na s. 87-88.

Hypotaxe je spojení vět, kde se jedna věta začleňuje do jiné jako její větný člen. Začleněná věta je na druhé větě syntakticky závislá, čímž ztrácí svou komunikativní funkci. Závislost na jiné větě se proto projevuje na její větné stavbě. Ve větě řídicí (hlavní) se vyskytují různé odkazovací výrazy (zájmena, příslovce). Dalším hypotaktickým prostředkem jsou podřadící spojky.¹¹⁴ Věty vztahné byly rozděleny na dva typy – věty přívlastkové, které jsou uvozeny zájmenem *jenž* nebo *který*, a věty podmětne a předmětne, kde jsou použita vztahná zájmena *kdo*, *co*, *který*, *čí*. Obsahové věty obsahují oznámení (typická spojka *že*), závislou otázku, rozkaz nebo přání. Tyto věty mají funkci vět předmětných, přívlastkových, někdy i podmětných nebo doplňkových. U vedlejších vět příslovečných uvedu pouze ty, které jsou v Kázání o povětrí použity (viz zde s. 89-90). Věty časové byly uvozovány spojovacími výrazy např. *kdy*, *když*. Pro vedlejší věty příslovečné místní se v 16. století ustálila vztahná příslovce *kam*, *kudy*, *odkud* atd., která byla často zesilována příponou *-ž*. Pro věty srovnávací je spojka *jako* typická už od doby historické. Spojka *aby* sloužila jako spojka pro věty účelové. U vět příčinných se ustálily spojky *protože*, *ješto* nebo *neboť*. Zřetel vyjadřovala spojka *poněvadž*. Typickou spojkou pro věty podmínkové byla spojka *li* a od 14. století spojka *kdyby*. Pro věty přípustkové vznikla v 15. století spojka *ačkoli*, která vznikla z *kakž koli*, jež byla nahrazována spojkou *ač*. Ta od 15. století přestala uvozovat věty podmínkové.¹¹⁵ Analýzu vztahů v souvětí podřadném předkládám na s. 88-90.

3.7.2 Interpunkce

Systém členění textu pomocí interpunkce byl na počátku 16. století velmi nerozvinutý. S rozvojem knihtisku se během 16. století interpunkční systém začal více rozvíjet. Repertoár interpunkčních znamének obsahoval: dvojtečku, vykřičník, otazník, tečku, závorky a dvě podoby čárky – tzv. *virgula* </> a *comma* <,>. V 2. polovině 16. století se objevuje středník. Odlíšné oproti novočeské distribuci bylo především kladení čárky. To se neřídilo syntaktickými kritérii, ale prozodickými. Čárka měla členit promluvové úseky, a proto se kladla tam, kde by se při případné realizaci měla vyskytnout nekoncová pauza. Dvojtečka se

¹¹³ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 396-402

GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 346

¹¹⁴ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 347-348

¹¹⁵ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 382, 385-391, 394-395

kladla na hranice souvětí mezi promluvvé úseky. Tečkou se ukončila celá významově a syntakticky samostatná jednotka. Kvůli vztahu tohoto systému s mluvenou realizací se tento systém u autorů jako Šlosar, Králík nebo Kosek nazývá pauzový, rytmicko-eufonický nebo rétorický. Vykřičník a otazník měly obdobnou funkci jako v novočeském systému. Ovšem funkce středníku nebyla jasná. Postupně se začlenil do systému mezi čárku a dvojtečku – odděloval relativně samostatné části souvětí. Čárka v textech střední češtiny mohla oddělovat jádro výpovědi a nemusela oddělovat krátké vedlejší věty, vokativ nebo citoslovce. V českých textech, které se tiskly novogotickým písmem, se více tiskla *virgula*. Syntaktické kritérium se začalo uplatňovat až v 17. a 18. století.¹¹⁶

Interpunkci se věnoval Dušan Šlosar při edici rukopisu Blahoslavovy Grammatiky české. Z jeho práce vzešel článek *Poznámky k vývoji české interpunkce v 16. století* pro časopis *Listy filologické*. Šlosar sleduje rozdíl v kladení interpunkce Blahoslavova textu oproti současnému úzu. Nejnápadnějším rysem je kladení čárky před slučovací spojky *a* a *i* v platnosti větné i členské spojky. Častá je také čárka před *nebo*. Velmi časté je také kladení čárky neočekávaně uprostřed věty, které nelze dnešními syntaktickými pravidly zdůvodnit. Tato čárka však po podrobném zkoumání odděluje východisko od jádra výpovědi. Šlosar dále potvrzuje rétorickou funkci čárky. Krátké vedlejší věty často nejsou odděleny. V rukopisu se pravidelně neodděluje vokativ. Šlosar na základě svého článku připomíná, že užití interpunkce v Bohuslavově *Grammatice* není nahodilé, ale jedná se o pravidelný dobový úzus, jelikož svá zjištění porovnal s gramatickými pravidly té doby.¹¹⁷

Interpunkcí v době humanismu se také zabýval Stanislav Králík v článku *Větná interpunkce v českých spisech J. A. Komenského* v časopise *Listy filologické*. V českých spisech Komenského vyzoroval pro užívání čárky tyto tendence – východisko výpovědi je odděleno od jádra, odděleny jsou věty řídicí a závislé (ovšem krátké vedlejší věty odděleny nejsou). Také vysledoval, že v určitých postaveních, kde by čárka být měla, chybí. Hledisko prozodické se uplatňuje v neoddělování vokativu, vsuvky, vložených větných členů (volný přívlastek, přístavek). Závěrem Králík uvádí, že v interpunkci rukopisů *České didaktiky a*

¹¹⁶ KOSEK, P. (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 2. 4. 2020)

ŠLOSAR, D. & R. Večerka ad. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 2009. s. 82

¹¹⁷ ŠLOSAR, D. Poznámky k vývoji české interpunkce v 16. století. *Listy filologické* 87, 1964, 126–135.

Informatoria školy mateřské a Ráje církve se stále uplatňuje princip rétorický, ale ve složitějším souvětí je patrné syntaktické rozčlenění.¹¹⁸

Popis interpunkce a srovnání s pracemi Šlosara a Králíka je v praktické části na s. 90-91.

3.7.3 Základní a rozvíjející větné členy

Základní větné členy jsou podmět a přísudek. Přísudek je větný člen, kterým se někomu/něčemu přisuzuje nějaká vlastnost, stav, změna, nebo činnost. Funkci přísudku jsou schopny plnit pouze slovesa. Rozlišujeme několik druhů přísudků. Slovesný jednoduchý je vyjádřen slovesem v určitém tvaru. Přísudek složený z infinitivu významového slovesa a určitého tvaru slovesa fázového, nebo modálního označujeme jako přísudek slovesný složený. Přísudek verbonominální (slovesně-jmenný) je spojení určitého tvaru sponového slovesa (nejčastěji být) a jmenné části přísudku (adjektivum nebo substantivum).¹¹⁹ V historii byl nejčastějším typem přísudku slovesný jednoduchý, který měl stejnou podobu jako dnes.¹²⁰ Šárka Zikánová v práci *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)* zjistila, že přísudkové sloveso stojí ve staročeských větách na začátku věty nebo uprostřed téměř ve shodném množství jako na konci věty. Upozorňuje tedy na to, že na základě zkoumaného materiálu lze vyvrátit hypotézu B. Havránka, že podle latinského vzoru převládá postavení na konci věty. Z analýzy však vyvodila, že v letech 1600–1620 se zesílila pozice přísudku na konci věty.¹²¹ O přísudku v Kázání o povětrí pojednávám na s. 91.

Podmět je nejčastěji vyjádřen pomocí podstatného jména v nominativu. Funkci podmětu mohou vyjádřit i přídavná jména, nebo zájmena. Sémantickou variantou nominativu substantiv je genitiv, který také může plnit funkci podmětu. Za určitých podmínek může být podmětem i infinitiv slovesa. Pokud je nám podmět známý z kontextu, můžeme ho ve větě slovně nevyjádřit – nazýváme jej nevyjádřený podmět.¹²² Ve vývoji podmětu nedošlo

¹¹⁸ Králík, S. Větná interpunkce v českých spisech J. A. Komenského. *Listy filologické* 90, 1967, 16–27.

¹¹⁹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 240-241,243,248-253

¹²⁰ PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 128

¹²¹ ZIKÁNOVÁ, Šárka. *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500-1620)*. Praha: Karolinum, 2009. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 978-80-246-1381-9.

¹²² GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 235-239

k velkým změnám, pouze se rozšířil genitiv záporový a partitivní ve funkci podmětu.¹²³ Na s. 90 v praktické části se zabývá způsob vyjádření podmětu ve zkoumané památce.

Rozvíjející větné členy jsou předmět, příslovečné určení, přívlastek a doplněk. Předmět je většinou podstatné jméno, které je řízeno slovesem (řídceji adjektivem). Největší změny ve vývoji předmětu se týkají právě vazeb se slovesy a užití pádů. Nejvýrazněji se šířila vazba s akuzativem na úkor jiných pádů (vyjádření a vazby předmětu ve zkoumané památce viz zde s. 93).¹²⁴

Příslovečné určení se vyjadřuje příslovci nebo různými pády podstatných jmen. Podstatná jména v roli příslovečných určení vyjadřují jistý příslovečný význam. Nejsou svým nadřazeným jménem řízena, ale jde zde o syntaktický vztah přimykání. Během vývoje došlo k mnoha změnám. Zanikl bezpředložkový lokál, který vyjadřoval určení místa nebo času. Omezilo se užívání genitivu a instrumentálu pro časové určení. Zmenšil se výskyt instrumentálu pro vyjádření příčiny. Zanikl prostý instrumentál vyjadřující průvodní okolnost. U předložkových pádů došlo ke změně ve významu „směřovat dovnitř“, kde byl akuzativ s předložkou *v* nahrazen genitivem s *do*.¹²⁵ Analýzu příslovečného určení v Kázání o povětrí nalezneme zde na s. 93-94.

Přívlastek přímo rozvíjí syntaktické substantivum v jakékoliv větněčlenské platnosti. Rozlišujeme přívlastek shodný a neshodný. Shodný přívlastek se vyjadřuje nejčastěji adjektivem a jeho syntaktická závislost je vyjádřena shodou s určovaným substantivem. Základní pozicí shodného přívlastku je antepozice. Neshodný přívlastek je nejčastěji vyjádřen substantivem v genitivu. Projevem závislosti na určovaném jménu je těsná postpozice.¹²⁶ Ve staré češtině byly typické shodné přívlastky v podobě široce vztahových adjektiv, které se používaly místo přívlastků neshodných (*vinné sbieranie x sbírání vína*).¹²⁷ O formách a pozici přívlastku v analyzované památce píší v praktické části na s. 94-95.

Doplněk je výraz, který je závislý jak na substantivu (nejčastěji podmětu, nebo předmětu) a slovesu (přísudku). Touto dvojitou vazbou má zvláštní postavení mezi větnými členy. Spojuje vlastnosti přívlastku a příslovečného určení, čímž vyjadřuje vlastnost, kterou má jméno za určitého děje. Pokud je doplněk vyjádřen adjektivem nebo substantivem, je

¹²³ LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 355

¹²⁴ tamtéž s. 361-362

¹²⁵ tamtéž s. 362-363

¹²⁶ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 260

¹²⁷ PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 130

zpravidla shodný.¹²⁸ Vyjádření doplňku mělo ve staré češtině několik podob. Shodný adjektivní doplněk byl převážně ve tvaru jmenném. Slovesa nazvat, slout, učinit nějakým měla adjektivní doplněk v instrumentálu. Substantivní doplněk se shodoval převážně s určeným substantivem.¹²⁹ Doplněk ve zkoumaném textu je popsán zde na s. 95.

3.7.4 Intertextualita

Intertextualita je vztah dvou textů – pretextu a posttextu. Je typickým rysem duchovních promluv a kázání. Kazatelé využívali a využívají citací a odkazů na jiné texty pro objasnění svých tezí. Hlavním pretextem pro kázání jsou samozřejmě biblické texty a texty církevních autorit – především tzv. církevní otcové. Není neobvyklé, že kazatelé (v minulosti i dnes) využívají také textů neduchovních. Velmi časté jsou citace děl filozofických, duchovních básní či písní. Autoři také využívali díla přírodovědná nebo historická. Oblíbená byla také díla antických autorů.¹³⁰ Intertextualita je typickým znakem duchovních promluv i v současnosti, jak dokládá Naděžda Kvítková ve svém článku *Intertextualita v duchovních promluvách*.¹³¹ Intertextualita v Kázání o povětrí je popsána zde na s. 95-96.

4 Praktická část – jazyková analýza Kázání o povětrí

4.1 Pravopis

V textu Kázání o povětrí se jasně ukazuje použití tzv. bratrského pravopisu. V následující části popíši, jakým způsobem je tento text zaznamenán. V závěru této podkapitoly porovná pravopis Kázání o povětrí a tisku *Wyklad Modlitby Páně*. Porovnáním těchto dvou tisků, které pocházejí ze stejné tiskárny, mohu zjistit, jaký pravděpodobně byl úzus tiskárny Martina Kleinwechtera.

4.1.1 Záznam souhlásek s, z, š, ž

4.1.1.1 Záznam souhlásky s

V tisku Kázání o povětrí se litera *S* objevuje pravidelně na začátku slova (celkem 59 výskytů – *Slawnoſti, Statku, Stwořitel, Satana*). Litera *f* je v tisku 314krát užitá na počátku slova a 354krát uprostřed slova (*milofrdný, ſtarſſýmu, geſt, ſám, poctiwofſt*). Ve třech případech je ale na počátku slova použita litera *s* – *ſhromažďuje, ſhýbagjcý, ſhledali*. V těchto případech

¹²⁸ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 306-307

¹²⁹ PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 130-131

¹³⁰ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef, ed. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 295-296

¹³¹ KVÍTKOVÁ, N.: *Intertextualita v duchovních promluvách*., dostupné online: https://cirkevko.osu.cz/data/clanky/k_intertextualita.pdf

se ale jedná o předponu. Marie Janečková ve své práci k *Jazyku českého baroka* upozorňuje právě na psaní litery *s* na počátku slova v pozici předpony: „Šteyer ve svém Žáčku připouští (s. 76), že i u dobrých tiskařů nachází *s* také na začátku slova, nedokáže však případy sem náležitě zobecnit. Soudí, že by se snad mohlo v této pozici i připustit, ale zároveň omezit na výrazy, v nichž je *s*- předponou“¹³² Literu *s* na konci slova nalezneme v textu celkem 26krát (*nás, Amos, Kryftus, gakémus, čas, hlas*). Toto odpovídá záznamu hlásky *s* jak je popsána v teoretické části (viz zde s. 21).

Hlásky *s* v pozici předložky se ve zkoumané památce tiskne pomocí litery *s*. Do poloviny 16. století se řídce užívalo *f*.¹³³ Kázání o povětrí pochází z počátku 17. století, a proto se pro hlásku *s* jako předložky použila litera *s* (21 výskytů – *A s tim Waffe Milofti, aneb s kořeny, s ochotnosti, s welikau prudkosti*). V textu je dobře rozlišeno použití předložky *z* a *s*. Předložka *s* je použita v instrumentálu. V jednom případě je ale užitá v genitivu, zde ale je použita pro rozlišení významu z povrchu dolů – *s skály*.

Porák i Janečková také upozorňují na problém rozlišení *s*-*z* při asimilaci znělosti. Ve zkoumaném tisku nalezneme např. *spůfoby, zpravuje* nebo *nebez*. V textu se objevuje *fkuffenj(fkuffenj)* i *zkuffenj*¹³⁴ ve velké blízkosti. Použití litery *s* je v uvedeném příkladu chybou. Stejná chyba se objevuje i v tisku slova *fkufyl*.

V přejatém slovu *Jmpresfy* je skupina souhlásek *ss* vytisknuta pomocí *sf*. Tento způsob byl častější než tisk pomocí *ss* nebo *ff*.¹³⁵

4.1.1.2 Záznam souhlásky š

Souhláska *š* je v památce zaznamenávána pomocí spřežky *ff*. Na začátku slova ji nalezneme u 16 případů, uprostřed slova v 141 případech (*ffkod, wffemojaucý, wffak, Apofftolůw, ffeftitého*). Majuskulní spřežku *Sf* nalezneme v textu pouze jednou: *Sftěpnicých*. Na konci slova je použita vždy spřežka *fs* (celkem 16 výskytů – *náfs, Jonáfs, Zacharyáfs, Lukáfs*). V tisku tedy převládá použití spřežky, stejně jako na to upozorňuje Porák a uvádí heslo v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (viz zde s. 21).

¹³² JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 66

¹³³ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 16

¹³⁴ Slovo *zkušeni* dle Elektronického slovníku staré češtiny (zde heslo *zkušenie*) znamená vyzkoušení, prověření pevnosti něčí víry. (Zdroj: Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 27. 7. 2019).

¹³⁵ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 17

4.1.1.3 Záznam souhlásky z

Souhláska *z* je v textu zaznamenávána bez odchylek pomocí litery *z* bez ohledu na pozici ve slově. Celkem se v textu nachází 315krát. Pro záznam velké litery je používána majuskulní litera *Z* ve 25 výskytech. Tento zjištěný stav naprosto odpovídá stavu, který je popsán v teoretické části (viz zde s. 21).

4.1.1.4 Záznam souhlásky ž

V analyzované památce je souhláska *ž* vždy označena literou *ž* bez ohledu na pozici ve slově (celkem 323 výskytů – *pozdwjżenj, službami, čehoż, téż, že, užjvá*). Pro označení velké litery je vždy užíváno velké litery *Ż* (*Żd'áře, Żalm, Żid., Żoffie*). Litera *Ż* je v textu 21krát. Ve větě *Żę tehdy tuto mau pracy, ać nestatečnou...* je háček nad literou *e* a chybí nad velkou literou *Z*. Jak připomíná Porák (viz zde s. 22), majuskulní litera *Ż* se začala používat v 2. pol. 16. století. To potvrzuje i zkoumaná památka, jelikož vznikla na poč. 17. století, a proto spřežku pro záznam velkého *Ż* nenalezneme.

4.1.2 Záznam souhlásek c, č

4.1.2.1 Záznam souhlásky c

Souhláska *c* je ve zkoumaném textu ve všech 223 výskytech označena literou *c* bez ohledu na pozici ve slově (*Trogice, Smiřic, pracy, oznamugjcy, mocy, nic*). Pro tisk velkého písmene je 21krát použita velká litera *C* (*Coż, Cti, Cýfař, Cýrkewnj*). Pro tisk velkého *C* nenalezneme již spřežku *Cz*, která se používala pro označení velkého *C* do poloviny 16. století, jak uvádím teoretické části (viz zde s. 22).

4.1.2.2 Záznam souhlásky č

Hláska *č* je v tisku označena literou *č* (celkem 156krát – *včíněné, Pofluchačům, čtyři, řečené*). Žádné odchylky nebyly nalezeny. Pro záznam velkého *Č* je v textu 4krát užitá spřežka *Cz* (*Cżemuż, Cżehoż, Cżechách*). Jiný způsob záznamu nebyl nalezen. Zjištěný způsob záznamu odpovídá způsobu záznamu této hlásky na počátku 17. století (viz zde s. 22).

4.1.3 Označování hlásky ř

V památce je hláska *ř* ve všech 306 případech tištěna literou *ř* (*Powětrj, Křtitele, přigjti, přjcin, peřj, Moře*). Velké *Ř* je v tisku označeno ve všech 5 výskytech spřežkou *Rż* (*Rżeckých, do Rżjma*), což odpovídá tiskařskému úzu počátku 17. století, jelikož tato spřežka převládla v polovině 16. století (viz zde s. 22).

4.1.4 Označování souhlásek *d'*, *t'*, *ň*

4.1.4.1 Slabiky *dě*, *tě*, *ně*

Slabiky *dě*, *tě*, *ně* s malými písmeny jsou ve zkoumaném textu tištěny skupinou liter *dě*, *tě*, *ně* s diakritikou nad literou označující samohlásku (celkem: *dě* 22krát, *tě* 28krát, *ně* 85krát – *Neděli*, *rozděliwffe*, *děti*, *Andělů*, *fedě*, *gefftě*, *těch*, *dopufftěnj*, *letěti*, *ctěň*, *znamenitě*, *včiněné*, *poněwadž*, *w něm*, *ohně*, *pěnkě*). Jako diakritické znaménko je použit háček, s tečkou nebo čárkou se nesetkáme. Jak uvádí Porák (viz zde s. 23), tisk s diakritickým znaménkem se rozšířil již ve 30. letech 16. století, a proto již v textu nenalezneme použití spřežek *die*, *tie*, *nie*.

Zvláštností je slovo *anděl*, které je v textu vytištěno dvojím způsobem – *Andělů*, *Anděla*, *Andělé* a *Angelé*, *Angely*, *Angely*, *Angel*. Tisk s literou *g* (v platnosti hlásky *j*) se objevuje v biblických citacích, kde autor přebírá způsob pravopisu z dřívější doby.

4.1.4.2 Označení palatálnosti *d'*, *t'*, *ň* před zadními samohláskami

V celém tisku Kázání o povětrí se palatálnost před zadními samohláskami označuje jen literami s diakritickým znaménkem. V textu se litera *d'* objevuje 5krát, litera *ň* 2krát (*d'ábel*, *shromažd'uge*, *Mlád'átek*, *připodobňujge*). Nenajdeme ale žádnou literu *t'* před zadní samohláskou. Velké litery se ve zkoumaném textu nevyskytují, což je zajímavé ve vztahu ke slovu *d'ábel*. Je možné, že autor nechtěl toto slovo zahrnout mezi slova, ve kterých by uplatnil honorizační funkci velkých písmen.

4.1.4.3 Označení palatálnosti *d'*, *t'*, *ň* na konci uzavřených slabik

Na konci uzavřených slabik najdeme ve zkoumané památce pouze litery s diakritickým znaménkem (*bud'*, *obrat'me*, *ont'*, *takét'*, *kázeň*, *naň*, *oheň*). Příkladů je ale v textu velmi málo.

4.1.5 Slabiky *bě*, *pě*, *mě*, *vě*

V těchto slabikách je v textu použita litera s diakritikou nad literou označující samohlásku (*tobě*, *záhubě*, *zběhlý*, *sobě*, *Potopě*, *pěti*, *trpěliwofť*, *trpěli*, *opět*, *Země*, *měl*, *téměř*, *neřměl*, *Powětrj*, *powědomj*, *přjwětjwě*, *právě*, *wětrowém*). Skupina liter *bě* je v textu 13krát, skupinu *pě* nalezneme 9krát a skupina *mě* je v textu 29krát. Nejpočetněji je zastoupena skupina liter *wě*, kterou v textu nalezneme ve 135 výskytech. Pro velká písmena najdeme v textu příklady jen pro slabiky *Mě* (6krát) a *Vě* (4krát) (*Měřto*, *Wěže*). V celém tisku se jako

diakritické znaménko používá háček. I přesto, že se ještě po rozšíření litery *ě* ve 40. letech 16. století používaly i-ové spřežky, jak uvádí Porák (viz zde s. 23-24).

4.1.6 Záznam dvojího l

Tisk památky používá oba dva záznamy hlásky *l*. *L* s kličkou, transliterované v této práci jako *l*, se vyskytuje celkem 20krát. Je použito ve slovesech, jednou v přídavném jménu slovesném (*přiffly*) a spojce *li* (*Newjffli*). *L* s kličkou se v nalezených příkladech vyskytuje v koncovkách particippa l-ového v siguláru (*zpuřfobil*, *predložil*, *posflaužil*, *ofwědčil*, *ohláfyl*, *včinił*, *dal*, *odgal*, *letěl*, *Zprůbowal fy*, *prečiftil fy*, *ponjžil*, *se včil*). Uprostřed slova se objevuje ve slovesu být (*było*, *nalezeno bylo*) a slovesu *podělalo*. V textu se však ve zjištěných pozicích tiskne otevřené *l* častěji (*było dáno wyliti*, *nepowolil*, *nebylli*). Při analýze části tisku *Wyklad Modlitby Páně* (viz příloha č. 3 této práce), který byl vytištěn u stejného tiskaře, jsem zjistila, že tiskárna patrně tzv. *l* s kličkou tiskla v koncovkách particippa l-ového v singuláru. Ve stejných pozicích se *l* s kličkou objevuje i v Kázání o povětrí. Není ovšem tak pravidelné, jako v druhém textu. V Kázání o povětrí je otevřené *l* v převaze s 650 výskyty. Pro tisk velkého písmena je ve 22 případech použita velká litera *L*. Jak uvádí Porák, Janečková, nebo i Šlosar (viz zde s. 24) v 16. století a později byla pravidla pro psaní dvojího *l* velmi rozkolísaná a Kázání o povětrí toto dokazuje.

4.1.7 Záznam souhlásky v

Pro záznam souhlásky *v* je v tisku použita litera *w* nebo velká litera *W*. Celkem je litera *w* použita ve 814 případech a litera *W* ve 38. Litera jednoduchého *v* nebo *V* je v platnosti hlásky *v* použita pouze při záznamu latinských textů, které jsou ovšem vytištěny jiným písmem (*Virgil*, *ventorum*, *veniunt*, *venti*). V jiných částech textu označují samohlásku *u*.

4.1.8 Tisk hlásek j, g

Hlásky *j* je v Kázání o povětrí ve většině případů tisknuta za pomoci litery *g* nebo *G*. V textu se používá i litera *y*. Na začátku slova před souhláskou se tiskne *g* nebo *G* (*gménu*, *gdaucýho*, *gmenuge*, *Giné*, *Ger.*). Na začátku slova po předních vokálech je pravidelné *g* (*Gá fem Bůh fylný wffemohaucý vtekl fem toliko gá sám*, *gaký cýl*, *z gakých materygi*). Výjimkou jsou tyto případy – *A abych y yá také ... vctiwofit*, *yaká hnutj*, *yaké bauře*. S literou *y* na konci slova je tisknuto zájmeno *gey*. Citoslovce je vytisknuto s literou *y* – *ay wjtr*. V uzavřených slabikách uvnitř slova je tisk litery *g* rozkolísaný (*neymilegffýho poznáwegme*, *následugjcý*, *dwogjch*). Přepona *nej-* je tištěna pravidelně jako *ney-* (*neymilegffýho*, *neywjce neyprwé*). Skupina za starší *-y-* se tiskne jak *-ey-*, tak *-eg-* (*weyflowně*, *fkregffých*). Litera *y* je také

v názvu města *Neydorffu*, ovšem zde by se měla tisknout litera *u*. Je pravděpodobné, že litera *y* v platnosti hlásky *j* je zde podle výslovnosti. Velká litera *J* je použita jak pro *J*, tak *I* – *Jeronymowi*, *Jan*, *Jakubovi*, *Job*, *Jonáfs*, *Jzrahelffij*, *Jzai*: (Izaiáš). Pro *J* je velká litera *J* použita 14krát, pro *I* celkem 25 krát. Zkratka *Ger*: odkazující na starozákonního proroka Jeremiáše a město *Geruzalémě* (Jeruzalém) jsou vytisknuty s velkou literou *G*. Celkem je litera *g* v platnosti *j* použita 403krát, litera *y* pro hlásku *j* byla nalezena v 11 případech.

Zjištěný způsob záznamu hlásky *j* odporuje stavu, který popsal Porák (viz zde s. 24). Ten tvrdí, že již v 2. pol. 16. století se tiskne *g*, *G* ve všech pozicích a pouze *ey* ze staršího *y* se tisklo s *y*.

S literou *g* v platnosti hlásky *g* se setkáme ve slovech *Regentu*, *Gubernátorovi*, *Rumburského*, *Egypt* a *Galilegffij* – celkem ve 12 nálezech. Litera použitá pro tisk *g* je stejná jako pro tisk *j*.

4.1.9 Tisk zdvojených souhlásek

Zdvojené souhlásky se v Kázání o povětrí objevují jen u některých liter. V tisku nenajdeme doklad zdvojeného *c*, *š*, *č*, *d*, *p*, *b*, *m*, *r* nebo *k*, které se ve starších textech vyskytovaly a jejichž výskyt popisuje J. Porák¹³⁶ nebo M. Janečková¹³⁷.

Ve zkoumaném textu je jediný výskyt zdvojeného *t*, jedná se o vlastní jméno *Attyla*. Zdvojené *l* je tištěno v případě spojky *li*, která je v tomto textu tištěna dohromady s předchozím slovem (*nebylli*) a ve slovech cizího původu, která jsou tištěna odlišným písmem (*Gallata*, *Apollo*). Frakturou je vytištěno *Gallatůw* – jedná se o přídavné jméno přivlastňovací, odvozené od cizího vlastního jména. Tisk zdvojeného *ff* nalezneme ve slovech domácího původu *zouffánj*, *dauffanj*, *dauffati*, *dauffali*, v názvu města *Neydorffu*, vlastním jménem *Žoffie*, ve zkratce biblického odkazu *Effez*: (Efeským) a v přídavném jménem cizího původu *Delffům*. Zdvojené *n* je tisknuto pravidelně ve slovech: *powinnoft*, *prostranněgffýho*, *kamenným*, *winnj*, *neproměnně*. Se dvěma *n* je vytištěno *Attyla Král Hunnůw*. Latinkou je vytištěno cizí jméno *Brennus*. Zdvojené *s* je vytištěno v textu pouze ve slově *Jmpresfy* a v *Skály Parnaaffu*, které je vytištěno latinkou.

¹³⁶ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 92-101

¹³⁷ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 83-86

4.1.10 Záznam samohlásky u a diftongu ou

Pro záznam hlásek *u-ú* platí v Kázání o povětrí tato pravidla: litera *v* se klade na začátek slova nebo po předponě (*včíněné, vpřjmnýj vdeřil, povčiti, Wyvčuge, předvkažoval, nevstupugjýmu*) nebo jako předložka (*Aby v wjře prawé, Bohu naffemu v wjře a Pokánj flaužili*). Na začátku slova není rozlišována kvantita. Pro záznam krátkého *u* je 52krát použita litera *u*. Pro záznam dlouhého *ú* je použita litera *ũ* ve 102 výskytech. Velké písmeno se tiskne pomocí velké litery *V* na začátku slova (*Vrozenému, Včjncých, Včedlnjky*), celkem bylo nalezeno 53 výskytů. Ve slově *Bůh*, které je v památce vytisknuto velkými literami *BVH* je použita velká litera *V*. V tisku nalezneme i odchylku v pozici po předponě – *Naučenj, ponaučenj*.

Pro záznam diftongu *ou* se v Kázání o povětrí používá spřežka *au* (celkem 142krát – *Auředlnjku, bauřj, mau, nestatečnau, gsau, tau přjčinau, wšfemohaucý, dauffali*). V textu se setkáme se dvěma případy, kdy je vytištěno *au*, ale nejedná se o diftong *ou* – vlastní jméno *Auguštýn (Auguštýna)* a již zmiňované *Naučenj, ponaučenj*.

Tisk *v* a *au* se v 2. pol. 16. století ustálil (viz zde s. 25), a proto v Kázání o povětrí není použito jiných liter.

4.1.11 Tisk y

V Kázání o povětrí litera *y* představuje tvrdé *y* ve slovech na příslušných pozicích, které budou popsány v následující podkapitole. Literou *y* se označuje spojka *y* (celkem 53 nálezů – *půwodu y cýle, A abych y yá, Nebe y Zemi, poznal y wyznal, gakož dobrých tak y zlých, Potwzuge toho y Zacharyáfs, Cžehož y Pířmo řwaté, y wěje, y tjřfi ře*). V textu je také velká litera *Y*, také v pozici spojky *i* – *Y zaře on gim vpokogiti ře poraučj*.

4.1.12 Rozlišování i-y

4.1.12.1 Po retnicích

Rozlišování *i-y* po *b, m, p* a *v* je ve zkoumaném textu rozlišováno pravidelně (teoretická část viz zde s. 25). V textu nenalezneme odchylky ani kolísání. V památce je jen jeden příklad, kde se vyskytuje *i* po *f*, jedná se vlastní jméno *Žoffie*. Uvádím nalezené příklady dle jednotlivých skupin liter:

bi/bí – *způfobil, pobitj, hromobiti, způfobiti, krupobitjm, bitwě, zabiti, pobitých, zbila ge, wlnobitj, Půřovbjcý, bjdně, bjdy*, vlastní jména: *Třebicřkého*, cizí slova: *Cherubiny, Cherubjnu*

by/bý – *byla, abych, Kobytky, obywatelé, kdyby, byť, neobyčegné, býti ráčjte, býwagj, wen se dobywá, přebýwagjcy*

mi/mí – *přediwými, fwými, milostivý, milofrdný, milownjkům, milowánj, službami, mými, neymilegffými, Panjmi, Manželkami, Dítkami, Zemi, oznámil, Nebeskými, ginými, wffemi, Jobowými, wěcmi, těmi, fmjffené, mi, milo, Horami, njmi, bogjcy mi se, metlami, oni fami, pomine, rozličnými, oběťmi, napominagjcy, gimiž, milé, smiluje se nad námi, neřestmi, mjstech, powědomj, mjti ráčjte, rozumj, Zemj, vmjnili, vmjněnj, napomjnal, napomjnan byl Farao, zmjtá, mjstně, mile, fmjfył, vlastní jména: Mitis, Smiřic, Michala*

my/mý – *aumyflme, přemyfflowánj, fmyflj se, Chrámy, my nepřestewegme, mým, známým*

pi/pí – *připifugi, Kapitole, pili, wypifuge, opiránjm, laupili, zlaupiti, trápil, piſſe, poſtaupiti, zatopil, Pjfmó, cizí slova: Pilát*

py – *ſſipy, pyſſným, Chalupy*

wi/wí – *wiſſfugi, nawſſtjwiti, powinnoſt, mluwil, zaſtawili se, plawil, Wichřicy, Stanowi, witezſtwj, pocwičeni, newidjme, Cýrkwi, winnj, Winicých, Panſtwj, zdrowj, pozdwjženj, ſwēdectwj, dŕjwj, Wjno, Wjtr, ſlowjch, poſelſtwj, množſtwj, prawj, neywjce, ſſtukowj, bouřliwj, wjtězſtwj, milofrdenſtwj, wjře, nebezpečenſtwj, takowj, nezaſtawj, Newjſſti, prawjm, protiwj, mluwj, Králowſtwj, cizí slova: Gubernátorowi, vlastní jména: Mlazowic, Jeronýmowi, Adamowi, Jakubowi, Harmanowi, Jobowi, Dawid, Āolowi, Arbogaſtowi a Ergenyowi, Juliánowi*

wy/wý – *wydáwaj, wywráćeni, wypifuge, wywodj, wyfuſſil, wyznal, wykonánj, wylili, wyſſedſſe, wydali, wyſoké, wydali, wynáſſelo, wykonati, wyſtupugjcy, wyráźj, wyznávati, wykonal, wyfuſſil, wykonal, wyswobozenj, wywéſti, Jobowy wěcy, Wywčuge, Krowy, wydá, ſláwy, Wytjſſtěno, fwými, laſkawým, wýborného, takowých, Jobowých, žiwý, prawý, Jobowými wěcmi, Dítek Jobowých, swých, lžiwým, Proroků Achabowých, leniwý, ſprawedliwý, twým, takowý*

4.1.12.2 Po souhláse l

Po *l* se rozlišuje *i-y* bez odchylek a kolísání (**li** – *Neděli, Aulibkého, wſſeliké, okoli, Synowé twogj a Dcery twé, gedli a pili, se ſtali zwukowé a hromobiti a blýfkánj, wůli, Metličky, ſprawedliwého, Maličko, ly* – *Metly, ſlyſſjcy, ſkály, rozplynauti, vhlý, Anděly,*

Modly). Ve slově *Nepřátely* (v textu *Taky y Nepřátely Cýrkwi Bůh dopaušfij*) se jedná o -y v koncovce slova, které končí na *-tel*, na což upozorňuje i Porák (viz zde s. 25). V Kázání o povětrí se používají oba typy *l*. Po *l* (tzv. s kličkou) je *i* pouze v jediném případě – *Newjiffli*. Jedná se zde o spojku *li*, která je ale na jiných místech v textu tisknuta s pomocí litery *l*. Litera *y* je po *l* vytištěna ve slově *příšfły*. Použití litery *l* je nahodilé a nemá tedy nejspíš žádný vliv na rozlišení *i-y*.

4.1.12.3 Po souhláskách s, z, c

Po *s, z, c* se v Kázání o povětrí objevuje jen *y*, což je typický projev humanistického pravopisu (viz zde s. 25). Po *s* najdeme v textu také *i*, ale jedná se o slova převzatá z latinských textů.

4.1.12.4 Po souhláskách š, ž, č

Ve zkoumané památce se po *ž* a *č* tiskne pouze měkké *i*, nebo *j* v platnosti hlásky *i* (*předložil, wážiti, žiwý, Křjži, žiwota, Metla Božj, flaužj, wážjme, včíněné, ofwědčil, činech, fwědčj, zwučjcy mu, čjm*). To odpovídá tehdejšímu úzu (viz zde s. 25-26). Situace s pravopisem po *š* je poněkud složitější. Po *š* se v textu píše *i, j*, nebo *y*. Krátké *y* v textu po *š* nenajdeme.

šfi – *Waffim, šfirokofst, wyfuffil, šfipy, těšfiti, šfikowali, wšfickni, tjšfi, towaryšfich*

šfj – *wšfjm, hluffj, našfi, šlyšfjcy*

šfý – *štaršfýmu, neymilegšfými, dalšfýmu. štaršfýho, bauřliwěgšfý, škregšfých, profstranněgšfýho, wěťšfý, nešlušfý, škregšfých, wašfý, dražšfý, wezdegšfýho, Maudřegšfý, neymilegšfýho*

Pokud porovnáme předložené příklady z textu, nelze z nich vyvodit obecné pravidlo pro rozlišení *i-y* po *š*. Je ale patrné, že tvrdé *y* nalezneme v koncovkách tvarů 2. a 3. stupně přídavných jmen (*štaršfýmu, neymilegšfými, štaršfýho, bauřliwěgšfý, profstranněgšfýho, wěťšfý, dražšfý, Maudřegšfý, neymilegšfýho*). Rozlišování *i-y* po souhlásce *š* bylo velmi rozkolísané, protože gramatické příručky odkazovaly na výslovnost, jako například Jan Blahoslav ve své Gramatice české¹³⁸. Výslovnost ale již neměla rozlišovací schopnost. Rozkolísanost v rozlišování *i-y* odpovídá dobovému úzu, který popisují zde na s. 25-26.

¹³⁸ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 44-45

4.1.12.5 Po souhlásce ř

Po ř se ve zkoumaném textu objevuje pouze *i*, nebo *j*. Odchytky se v tomto textu nevyskytují (*připifugi, přigjtí, Smiřic, vdeřil, čtyři, obořil, přífflé, Stwořitel, Wichřicy, Moři, Powěťřj, bauřj, upřjmným, dobřj, někteřj, střjlelo, Kržji, Střjbro*).

4.1.12.6 Po souhlásce j

Ve zkoumaném textu se po *j* (tištěné literou *g*) vždy tisknou litery *i*, nebo *j*. Jaroslav Porák (viz zde s. 26) uvádí, že od počátku 16. století se ojediněle objevuje po *j* tvrdé *y*. V tomto textu nebyla žádná tato odchylka nalezena.

4.1.12.7 Po souhláskách h, ch, k a r

V Kázání o povětrí je po souhláskách *h, ch, k a r* vždy tvrdé *y*. Měkké *i* se po liteře *h* objevuje jen ve slově *Delphis*, které ale je vlastním jménem a je převzaté z latiny. Úprava pravopisu cizích slov je patrná u slov *Hystorye, materygi*. Počeštěné je také vlastní jméno *Krystuf*, které je v celém textu psáno s tvrdým *y* po *r*, a jméno *Zacharyáfs*. Nalezený stav tedy odpovídá dobovému úzu (viz zde s. 26).

4.1.12.8 Po souhláskách d, t, n

Rozlišování *i-y* po *d, t, n* je, až na jeden případ, bez chyb a odchylek. Zmíněnou chybou je nadbytečný háček nad *d* ve slově *Hospodine*. Slovo *Hospodin* je ve zbylém textu psáno bez chyby. Vlastní jméno *Attyla* je vytištěno s tvrdým *y*, tedy dle výslovnosti, jak bylo od 16. století běžné (viz zde s. 26).

4.1.12.9 Po souhlásce g

V Kázání o povětrí nalezneme jediný případ psaní *y* po liteře *g*. Jedná se o slovo *Egypt (Egypta)*, které figuruje ve výčtu slov Jaroslava Poráka, který přesně uvádí slova *Egypt, regiment a gyps* (viz zde s. 26).

4.1.13 Označování kvantity

4.1.13.1 Označení kvantity *i-í, y-ý*

Pro označování krátkého *i* se v celém textu používá litera *i*. Dlouhé *í* se v textu označuje literou *j*. Krátké *y* je tištěno pomocí litery *y*. Dlouhé *ý* je vytištěno literou *ý*.

Některá slova jsou v textu vytisknuta jak s literou *i* nebo *y*, tak s literou *j* nebo *ý*. Pro ilustraci jsou v následujících příkladech uvedeny oba nalezené tvary.

s tim Waffe Milofti (x nemáý počet Lidu tjm zahynul), peři (x peřj), s nim (x a wffak Hofpodin Bůh náfs njm włádne), cýtime (x cýtjme), hřimánj (hřjmánj), Cherubiny (x Cherubjnu), Od něho nawffštěwowáno bywá Město (tak gako přečifftěno bywá Střjbro), fwaty Jan (když fwatý Pawel), pořyláni býwagj, pořylán býwá, (pořylá gey), nekagjcy (nekagjcyým), Cyřař (Cýřaři)

V textu lze nalézt další slova s odlišným označením kvantivity. Pokud srovnáme příklady odlišného označení kvantivity v Kázání o povětrí se zjištěním M. Janečkové z její práce *K jazyku českého baroka: hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantivity* a Dušana Šlosara *Příspěvek k poznání české kvantivity v 16. století*, zjistíme, že ke krácení nebo dlužení dochází ve stejných pozicích.

- trojslabičné infinitivy mají všechny slabiky krátké: bylo dáno wyliti hněw, k dobrému vžiti mohau¹³⁹

- trojslabičná podstatná jména zakončená na -ní: opiránjm,¹⁴⁰

- indikativ sloves 5. třídy: wffickni řřtědre honofyme, powětrj cýtjme (v textu nalezneme i moc geho wěřjcy cýtjme)¹⁴¹

- tisk koncovek podstatných jmen: towaryřřich¹⁴², Od něho nawffštěwowáno bywá Město Hromem ... Wichřicy, s welikau prudkořti,¹⁴³ okoli¹⁴⁴

- tisk zájmena nás: řwůg hněw nad njmi wykonáwá¹⁴⁵

Odchytky v příkladech *Jeronymowi*, *wětry* Nebeřkymi, *hromobiti*, *řřipy*, *tjři* *ře* nemají obdobné vysvětlení.

4.1.13.2 Označování kvantivity u-ú

Kvantita samohlásky *u* je v tomto textu řešena literami *u* pro krátké *u* a pro dlouhé *ú* litera *ů*. Na začátku slov je samohlásky *u* tištěna literou *v* bez rozlišení kvantivity.

Tisk litery *v* na místě hlásky *ú* můžeme doložit na slovech *vhly*, *Včincích* *vřtech*. U těchto slov by se ale měla projevit fonologická změna diftongizace *ú* > *ou* na začátku slova,

¹³⁹ JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantivity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 113

¹⁴⁰ tamtéž, s. 122

¹⁴¹ tamtéž, s. 126

¹⁴² tamtéž, s. 133

¹⁴³ tamtéž, s. 134

¹⁴⁴ tamtéž, s. 135

¹⁴⁵ tamtéž, s. 144)

k tomuto tématu se vrátím v příslušné kapitole (viz zde s. 58). Kvantita také není rozlišena v *BVH*, zde dlouhé *ú* vytištěno velkou literou *V*.

S dloužením se setkáme v imperativech sloves *oflawũgme, probuzũgme*. I toto dloužení popisuje M. Janečková¹⁴⁶.

V ostatních případech je označení kvantity bez odchylek.

4.1.13.3 Označení kvantity *e-é, a-á*

V Kázání o povětrí jsou pro dlouhé *á* a dlouhé *é* použity litery s čárkou nad příslušnou literou – *á, é*.

V textu nalezneme například *račj*, jinde v textu jsou ale i jiné tvary slovesa *ráčit*, kde je kvantita rozlišena správně např. *ráčil, ráčjte*. Stejný případ je i biblický odkaz na 2. a 3. knihu Královskou. V případě odkazu na 3. knihu je v textu vytištěno *3. Kral: 22.*, odkaz na 2. knihu je vytištěn *2. Kral. 14*, tedy se správnou kvantitou. Tyto rozdíly bychom mohli považovat za nedostatek tisku.

Pokud porovnáme nalezená slova *Kázanj, vkázaní, Přikázanjm, rozkázanj* se zjištěnými tvary v práci M. Janečkové, je toto krácení ve slovesných podstatných jménech běžné.¹⁴⁷ V Kázání o povětrí je slovo *lámanj* s druhou slabikou krácenou, Janečková uvádí toto podstatné jméno s krátkou první slabikou¹⁴⁸. Krácení je také doloženo u příčestí *bud' požešnano, polámani gfa*¹⁴⁹, nebo u infinitivu *wywești*¹⁵⁰. Dloužení je také u příslovce *podlé a neyprwé*¹⁵¹.

Další nalezené odchylky jsou *Panũm (3.p), Dátum, Tyránu*.

4.1.13.4 Označování kvantity *o-ó*

Ve zkoumaném textu se s hláskou *ó* setkáme pouze ve dvou případech, v obou příkladech je použita litera s tečkou nad literou *ó*. *O gak welicý gfau skutkowé twogj ó Hofpoďine.* a *Zprũbowal fy nás ó Bože / přečiftil fy nás, tak gako přečifšřieno býwá Šřjbro*. Obě *ó* jsou použita v citoslovci. V předchozím příkladu se dá předpokládat dlouhá litera u velkého *O*. Dlouhé *ó* se také pravděpodobně vyskytuje i v příkladu *O tehdy nehrzegmež tjm Božjm hlasem*. I zde se dá předpokládat, že obě velká *O* představují citoslovce *ó*.

¹⁴⁶ tamtéž, s. 126

¹⁴⁷ tamtéž, s. 122

¹⁴⁸ tamtéž, s. 122

¹⁴⁹ tamtéž, s. 120

¹⁵⁰ tamtéž, s. 113

¹⁵¹ tamtéž, s. 145

4.1.14 Vyznačování hranice slov

V Kázání o povětrí se tiskne kondicionálové *by* dohromady se slovesem, spojkou, nebo zájmenem – *Nemohlby, měliby, žeby, cožby*.

Spojka *-li* je tištěna dohromady se slovesem – *nebylli gfmeli nebudeteli, Newjffli*.

Předpony jsou v některých slovech odděleny od základu slova – *ne gen, na gewo, na proti, z žragjcyho, z ffikowali*. Příslovce *ne gen* je v tomto tvaru tisknuto v celém textu. Oddělená předpona *z-* je pouze v těchto případech, jinde v textu lze nalézt *zruffená, změnití, zwracela, způfobil*.

Složené podstatné jméno *zemětřesení* je v textu psáno jako dvě samostatná slova – *země třefení*. Stejně je to i u příslovce *meztím*, které je tištěno *mezy tím* a *mezy tim*.

4.1.15 Tisk velkých písmen

Psaní velkých písmen je v Kázání o povětrí pravidelné, co se týče syntaktického hlediska. To se týká i velkých písmen na začátku citací.

Vlastní jména jsou tištěna pravidelně s velkými písmeny – *Mlazowic, Augustýna Mityfa, Jeronymovi, Neydorffu, Egypta, Sodoma, Attyla, Prahy, Geruzalémě*.

S velkými písmeny se tisknou slova, která souvisejí s křesťanstvím – *Pán Bůh, Slawnosti Trogice Swaté, Kázání z Slowa Božjho, o týchž Božjch skutcích, mocy Božj, swatá Pjřma, Gméno Hofpodinovo, Cherubjnu, Synowé Izrahelřřj*. Také všechny biblické citace – *Žalm 135, 2. Mog: 10. Math: 20., Effež: 2*. Velmi zajímavé je, že i jméno *Satan* je tištěno s velkým písmenem, pokud budeme brát v potaz honorizační funkci velkých písmen. Oproti tomu je *d'ábel* tištěn s písmenem malým.

Honorizační funkce velkých písmen je patrná v úvodní části kázání – dedikaci. Nalezneme zde – *Panu Regentu a Gubernátorowi a Statku Milořřti Pána Pana z Smiřic, Panům Slowa Božjho milownjkům, a mým lařřkawým Panům Patronům, Wařřim Milořřtem Vrozenj Pánj, A s tim Wařře Milořřti, y s neymilegřřými Panjmi Manželkami, Djkami*.

V textu je také mnoho dalších slov (převážně substantiva), která jsou tištěna s velkými písmeny. Tato slova vzhledem k obsahu celého kázání jsou důležitými pojmy – *Powěřřj, Wjtr, Mračinko, Stawenjch, Lefých, Sřřtěpnicych, Včinkové Powěřřj, Chalupy, Zámcych, Okna*.

Tisk velkých písmen v Kázání o povětrí tedy odpovídá stejným tendencím, které popsali Fidlerová a Dittmann ve svém příspěvku *Užívání velkých písmen v českých tištěných*

Biblich raného novověku (viz zde s. 28). Vlastní jména jsou tištěna s velkými písmeny, také tituly šlechticů, slova spojená s křesťanskou vírou mají velká písmena. Slova s velkými písmeny mimo tuto kategorii je omezené množství.

4.1.16 Srovnání analýzy pravopisu Kázání o povětrí a tisku *Wyklad Modlitby Páně*

Při srovnání pravopisu Kázání o povětrí a *Wyklady Modlitby Páně* (viz příloha č. 3 této práce) zjistíme, že tisk hlásek je v obou tiscích téměř shodný. Hlásky jsou tištěny stejným způsobem. Velmi přínosná ale byla analýza druhého tisku pro pochopení pravidla pro tisk dvojího *l*. V tisku *Wyklady Modlitby Páně* je tzv. *l* tištěno častěji. Objevuje se jak v pozici uprostřed slova (např. *własti, dlauho*), tak na konci slova. Na konci slova je *l* s kličkou tištěno v koncovkách participa l-ového v singuláru (např. *mohl, dopuřtil, wzjwał*). V plurálu je ovšem participium l-ové tištěno s tzv. *l* otevřeným (např. *zprnewěřili, miłovali*). Ve stejných pozicích je dvojí *l* rozlišeno i v Kázání o povětrí (např. *způsobil, předložil, poslaužil, ofwědčil*), ovšem tisk není tak pravidelný jako v tisku *Wyklady Modlitby Páně* (pro srovnání viz zde s. 47 a příloha č. 3 této práce).

4.1.17 Shrnutí

V Kázání o povětrí je použit bratrský pravopis. Po prozkoumání celého textu se ukazuje, že je tisk velmi pravidelný. V tisku se nenachází mnoho odchylek. Jediné kolísání nalezneme u záznamu dvojího *l*, záznamu hlásky *j* a záznamu kvantity.

Hláška	Způsob záznamu	Poziční vázanost, pravidlo tisku
s	ŕ (celk. 671)	Ano: počátek slova (celk. 317), uprostřed slova (celk. 354)
	s (celk. 50)	Ano: na konci slova (celk. 26), předložka (celk. 21), 3x jako předpona
	S (celk. 59)	Ano – počátek slova
ř	ř (celk. 151)	Ano – na začátku (celk. 16) a uprostřed slova (celk. 141)
	řs (celk. 13)	Ano – konec slova
	Sř (celk. 1)	Ano – počátek slova
z	z (celk. 312)	Ne
	Z (celk. 25)	Ano – počátek slova
ž	ž (celk. 323)	Ne
	Ž (celk. 21)	Ano – počátek slova
c	c (celk. 223)	Ne

	C (celk. 11)	Ano – počátek slova
č	č (celk. 156)	Ne
	Cž (celk. 4)	Ano – počátek slova
ř	ř (celk. 306)	Ne
	Rž (celk. 5)	Ano – počátek slova
l	l (celk. 650)	Ne
	ł (celk. 20)	Ne , nezjištěno jasné pravidlo použití
	L (celk. 22)	Ano – počátek slova
j	g (celk. 403)	Ano – na začátku slova po předních vokálech, rozkolísané v uzavřených slabikách uvnitř slova
	y (celk. 11)	Ano – předpona nej-,
	J (celk. 39)	Označovalo jak J (celk. 25), tak I (celk. 14)
	G (celk. 44)	na začátku slova – J
u	v (celk. 53)	Ano – na začátku slova, nebo po předponě, jako předložka
	u	Ano – uprostřed slova
ú	ů (celk. 102)	Ne
ou	au (celk. 142)	Ne

Záznam dvojího *l* byl ale velmi problematický již v době vzniku textu, což připomíná řada autorů, kteří se zabývali bratrským pravopisem (viz zde s. 24). Záznam tzv. *ł* s kličkou se objevuje ve stejné pozici – koncovkách participia *l*-ového v singuláru – jako v tisku *Wyklad Modlitby Páně*, který byl vytištěn ve stejné tiskárně jako Kázání o povětrí a pochází z roku 1620. Ovšem tisk *l* v těchto pozicích je v *Wyklad Modlitby Páně* pravidelnější než v Kázání o povětrí. Oproti zjištění Jaroslava Poráka (viz zde s. 24) nedošlo v tomto tisku ke sjednocení záznamu hlásky *j*. Pro záznam se ve zkoumaném tisku použily *litery* *g* a *y*. Velmi pravidelné je také rozlišování *i-y*, kde jedinou výjimkou je pravopis po souhlásce *š*.

Větší odchylky nalezneme v označování kvantity. Označování kvantity bylo v 16. a na počátku 17. století velmi rozkolísané, a proto tento jev není ničím neobvyklým.

Kázání o povětrí je důkazem, že bratrský pravopis byl na počátku 17. století velmi ustálený a znali jej i autoři, kteří pracovali mimo kulturní centra, jakým byl i Augustin Mitis.

4.2 Hláskosloví

Při analýze fonetické roviny jsem sledovala projevy těchto změn: diftongizace *ú > ou* na začátku slova, protetické *v-*, diftongizace *ý > ej* a úžení *é > í*, protože tyto hláskové změny ovlivňovaly podobu jazyka v době humanismu.

4.2.1 Diftongizace *ú > ou* na začátku slova

V Kázání o povětrí můžeme doložit kolísání této změny. V textu se vyskytují jak tvary diftongizované: *aumylsem*, *austně*, tak tvary monoftongizované s literou *v-*: *vhly*, *vstech*, *včinkové*, *včinek*, *Včincých*. Tvar kolísá i v rámci příbuzných slov *vstech* a *austně*. Častější tvar s *u-* odpovídá náboženské tematice Kázání, ve které se vychází z kralického úzu (viz zde s. 29). Kolísání také odpovídá Porákově analýze textu ze stejné tiskárny, který je jen o rok starší než Kázání o povětrí.¹⁵²

4.2.2 Protetické *v-*

Protetické *v-* v celém Kázání o povětrí nenajdeme. Patrně se zde projevil vliv Bratrských tisků, který tuto změnu odmítl a používal jen variantu bez protetického *v-* (viz zde s. 30). Projevilo se zde i žánrové odlišení. Zatímco v kázání nenalezneme jediný výskyt, tisky hospodářských příruček, které zkoumala Šimečková (viz zde s. 30), protezi obsahují, i když jen u plnovýznamových slov, u nichž často podoba kolísá.

4.2.3 Diftongizace *ý > ej*

Diftongizace *ý > ej* se projevuje jen ve dvou případech. V základu slova jde o *fkregffých*. V předponě *vý-* u slova *weyflowně*. Opět se projevuje vliv kralického úzu (popis viz zde s. 30), který podoby s *-ej-* omezoval, protože na jiných místech v textu tuto změnu nenalezneme (*živý, prawý a věčný, pocýtili, z gakyých*).

4.2.4 Úžení *é > í*

V Kázání o povětrí se s touto změnou setkáme jen v jediném případě. Jde o sloveso *ljtá*. Zdrobněliny, přejatá slova na *-ěř* nebo tvary sloves 4. třídy s kořenem na *-l* se v textu nevyskytují. Ve shodě s Porákovým zjištěním (viz zde s. 30) není zúženo *é* v koncovkách tvrdých adjektiv (*fwatého Jana Křtitele, Slawnofti Trogice Swaté, prudké, náhlé a bauřliwé wětrů wánj*) a zájmen (*té strany, Anděly fwé, které tu Cherubiny nazývá, bude řám brániti Chrámu fwého*). Také na konci slova u příslovcí je *é* (*také, neyprwé, podlé*).

¹⁵² Matěj Krocín Chrudimský, Výklad Modlitby Páně, 1620
PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 109-111

4.2.5 Shrnutí

Sledované hláskoslovné změny se v Kázání o povětrí projevují velmi málo, což dokazuje i tabulka a graf č. 1 s výsledky kvantitativní analýzy. Je to dáno vlivem kralického úzu, který byl ohledně hláskoslovných změn velmi knižní a zachovával původní hlásky. Augustin Mitis byl utrakvistický kněz, a proto není vliv kralického úzu překvapivý.

Hlásková změna	Počet výskytů
diftongizace <i>ú > ou</i> – celkem	7
tvary diftongizované	2
tvary nediftogizované	5
protetické <i>v-</i>	-
diftongizace <i>ý > ej</i>	2
úžení <i>é > í</i>	1

Graf 1

Zmíním se ještě o vlivu zmíněných hláskoslovných změn na spisovnou podobu jazyka. Diftongizace *ú > ou* proniklo do spisovného úzu velmi silně, ale kralický úzus ho velmi omezil. Roli také hrálo kolísání počátečního *u-* a územní rozlišení obou podob. Na některých územích uživatelé pocítovali tyto tvary jako nářeční. Protetické *v-* se do spisovného úzu rozšířilo velmi rychle, ale v 2. pol. 16. století ustoupilo. Podoba s *v-* se držela u slov denního

života, kde podoby s *o-* byly pocíťovány jako knižní. Kralický úzus protetické *v-* odmítl. Diftongizace *y > ej* se ujalo také ve slovech denního života, a proto kralický úzus nemohl tuto změnu nepřijmout. Kralický úzus se po bitvě na Bílé hoře stal vzorem pro spisovný jazyk, který ale byl velmi knižní. Vzniklý rozdíl mezi spisovným jazykem a nářečím umožnil, aby vznikla mluvená podoba spisovného jazyka, která se nazývá hovorová čeština.¹⁵³

¹⁵³ PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 158-160

4.3 Tvarosloví

V této části diplomové práce se budu zabývat slovními druhy v analyzovaném textu. Tuto kapitolu jsem rozdělila do čtyř podkapitol, abych přesněji zachytila použití slovních druhů, stav deklinačního systému jmen a slovesné tvary a časy sloves. V podkapitole *Slovní druhy* popíši užití jednotlivých slovních druhů. V podkapitole *Mluvnické kategorie jmen* se budu zabývat pádem, číslem, rodem a deklinací podstatných jmen. Podkapitola *Mluvnické kategorie sloves* pojedná o mluvnických kategoriích sloves a jejich uplatnění v textu. Část *Slovesné tvary* se věnuje určitým a neurčitým tvarům sloves, které nalezneme v textu, a četností jejich užití.

4.3.1 Slovní druhy

4.3.1.1 Podstatná jména

V Kázání o povětrí nalezneme mnoho podstatných jmen označující osoby (např. *Křtitele, Augustýna, Služebnjka, Auředlniku, Hofpodin, Apofftolúw, Dcery, děti, Amos, Dawid, d'áblowé, Bůh, hřjšnjky, člowěku, Krystus, Kateřiny*), nebo věci (*Slawnosti, w Zahradách, domu, náftrog, Pjśmo, Oblak, bitwě, pokolenj, Střjbro, Zlato, bauře, krow, Lefých*). V celém textu jsou pouze tři podstatná jména, která označují zvířata (*Kobylky, Křepelek, komonftwem*), což se dá vzhledem k žánru kázání očekávat. Podstatná jména také označují děje (*Powětrj, pozdwiženj, vleknutí, rozgjmánj, přemáhánjm, poručenj, hromobiti, blýfkánj*) a vlastnosti (*vctiwofst, Ńfirokofst, ochotnofstj, milofst, wlhkoft, zwolnofst, trpěliwofstj*).

Podstatná jména použítá v textu jsou jak konkrétní (*rukau, Manželkami, Djtkami, dřjwj, knize, Dům, Egypt, Faraon, Kobylky, Křepelek, Město, náftrog, Skály*), tak abstraktní (*Powětrj, Památku, milowánj, zbauřejn, sláwu, wůle, pokánj, hněw*). Vedle obecných jmen se v památce vyskytuje i velké množství vlastních jmen. Ta můžeme rozdělit na antroponyma (*Augustýn Mitis, Jana, Jeronymowi, Adamowi, Jakubowi, Job, Jonás, Dawid, Zacharyás, Gežjśe Krysta, Pawel, Hágek*) a toponyma (*w Mlzewicých, Egypt, w Geruzalémě, Czechách, Prahy, Starém Měště Pražském, Ržjma, w Hradcy nad Labem*).

V textu jsou také podstatná jména hromadná (např. *kamenj, Ńftukowí, komonstwo, peřj, dřjvj*) a látková (např. *střjbro, zlato, Krew, Wjno*). Mezi pomnožná podstatná jména můžeme zařadit pouze dvě vlastní jména – *Mlzewicých, Smiřic*.

4.3.1.2 Přídavná jména

Přídavná jména tvrdá jsou v textu nejčastější (*miloftiwý, milofrdný, pewná, žaloftné, prudké, fwatého, přjtomného, fuchého, fmjiffené, fwobodné, o nowém, neobyčegné*).

Méně je přídavných jmen měkkých (*Náfledugjcy, Božjho, wffemohaucý, dalffýmu, wystupugjcy, bogjcy mi se, wezdegffýho, moudřegffý, neymilegffýho*).

Přídavná jména přivlastňovací jsou v textu jen tato – *Galatůw, Jobowých, Jobowy, Hofpodinowo, Krystowa* a nesklonné *Páně*.

Jediným jmenným adjektivem obsaženým v textu je *rád*.

Mezi nalezenými přídavnými jmény jsou jak jména kvalifikační, např. *miloftiwý, hogného, mocnými, dobrých, zlých, prudký*. Relační přídavná jména nacházíme například tato *nápomocné, přiwedená, flyffjci, Božj, wffemohaucý, prawý, věčný, kamenným*.

Přídavná jména jsou v památce stupňována. V komparativu jsou přídavná jména *starffýmu, starffýho, bauřliwěgffý, prostranněgffýho, dražffý*. V superlativu jsou pouze tato přídavná jména – *neymilegffými, neymilegffýho*.

4.3.1.3 Zájmena

Zájmena nalezená v Kázání o povětrí můžeme rozdělit na zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, vztažná, tázací, neurčitá, identifikační, záporná a totalizující množství.

Osobní zájmena (včetně zvratného se) jsou v textu zastoupena zájmeny já (*yá* (nom.) *mne* (ak.)), ty (*tobě* (dat.)), on (*on* (nom.) *geho, něho* (gen.), *gemu, mu* (dat.), *gej, gey, naň, ho, w něg* (ak.), *w něm* (lok.), *gjm, njm* (instr.)), ona (*gj* (dat.), *gi* (ak.)), my (*nás* (gen.), *nám* (dat.), *nás* (ak.), *námi* (inst.)), vy (*wás* (gen.), *wám* (dat.), *wás* (ak.)), oni (*oni* (nom.), *gich* (gen.), *gim* (dat.), *ge, ně* (ak.), *nimy* (isnt.)), se (*febe* (gen.), *fobě, fi* (dat.)).

Zkoumaná památka obsahuje tato přivlastňovací zájmena – můj (*mé* (gen. fem.), *mou* (ak. fem.), *mým* (dat. mask.), *mé* (instr. fem.)), tvůj (*twoji* (nom. mask.), *twé* (nom. fem.), *twým* (dat. neutr.), nesklonné jeho (*geho*), náš (*náfs* (nom. mask.), *naffe* (nom. fem.), *naffeho* (gen. mask.), *naffj* (gen. fem.), *naffemu* (dat. mask.)), váš (*waffj* (gen. fem.), *waffim* (dat., neutr.)), nesklonné jejich (*gegich*), svůj (*fwého* (gen. mask.), *fwých* (gen. mask.), *fwé* (gen. fem.), *fwého* (gen. neutr.), *fwau* (ak. fem.) *fwé* (ak. neutr.), *fwých* (lok. mask.), *fwé* (lok. fem.), *fwými* (instr. mask.), *fwau* (instr. fem.), *fwými* (instr. fem.), *fwým* (instr. neutr.)

Kázání o povětrí obsahuje také mnoho ukazovacích zájmen v různých rodech a pádech. Zájmeno ten v singuláru se vyskytuje v těchto tvarech – *ten* (nom.), *toho* (gen.), *tomu* (dat.), *tom* (lok.), *tím* (instr.), v plurálu – *ti* (nom.), *těmi* (instr.). Singulár zájmena ta nalezneme v těchto pádech – *ta* (nom.), *té* (gen.), *té* (dat.), *tau* (instr.). V plurálu nezleneme toto zájmeno ve tvaru – *ty* (nom.). Zájmeno to je reprezentováno tvary v singuláru – *to* (nom.), *toho* (gen.), *to* (ak.), *tom* (lok.), *tím* (instr.), v plurálu – *těch* (lok.), *těmi* (instr.). Zájmeno tato se v památce objevuje v těchto tvarech – *tuto* (ak. sg.), *tyto* (nom. pl.). Tvary zájmena toto jsou – *toto* (nom.), *tohoto* (gen. sg.), *toto* (ak.). Pouze tvar *tohoto* (gen.) zastupuje zájmeno tento. Mezi další ukazovací zájmena v textu patří šám (*fami, famého, fama*), *tuto*, *takowý* (*takowé, takowj*) a onen (*oněch, oněm*).

Jediným tázacím zájmenem v celém textu je zájmeno *co* (*Co prý mnjte, že ti Galilegšftj byli wětšfj hřjfnjcy, nežli wšfickni Galilegšftj, že takowé wěcy trpěli?*).

Vztažná zájmena zastupují výrazy *který, genž, co, což, gake* (*Následugjcý Neděli, genž byla pátá po Slawnofti Trogice Swaté, w Chrámě Měšt: Mlazowic wčiněné. Co pak přicházý odporného, to milo něfti / a gako laškawého Otce Metličky přigjmati. ...y Země třesjenj stalo se weliké / gakehož nikdá nebylo.*)

Nalezená neurčitá zájmena jsou odvozena pomocí předpony *ně-* od zájmen tázacích – *něgakých/něyakých, něktěřj*. V textu je také zájmeno *wšfeliké* s významem *různý*.

Identifikační zájmena vyjadřují totožnost nebo naopak odlišnost s dalšími jevy téhož druhu. Význam totožnosti vyjadřují zájmena *týž/tentýž, táž/tatáž, totěž*. Opak vyjadřuje zájmeno *jiný, jiná, jiné*.¹⁵⁴ V Kázání o povětrí mají význam totožnosti např. zájmena *témuž* (dat. neutr.), *o týchž* (lok. mask.), *w témž* (lok. neutr.), *týchž* (dat. fem.). Význam odlišnosti vyjadřuje zájmeno *giný* (*giné, giných*).

Zájmena *žádný* a *nic* zastupují v textu zájmena záporná.

Ve zkoumaném textu nalezneme i zájmena totalizující množství. Tato zájmena vyjadřují význam úplného množství. Jde o zájmena *wšfech, wšfe, wšfemi, wšfem, wšfecko* a *wšfecky*.

4.3.1.4 Číslovky

V památce nalezneme všechny druhy číslovek vyjma druhových. Nalezené základní číslovky jsou – *gedna, gedno, gedni, dvě, čtyři, pěti, ofmnácte, tifýcy*. Nejvíce je v textu

¹⁵⁴ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 294

řadových číslovek – *prwnj, o prwnjm, druhý, třetjho, čtwrtého, pátá, Tifýcýho ffeftištého dewatenáctého*. Násobná číslovka je v textu pouze jedna – *gednou*. V textu nalezneme i číslovky neurčité, jde o *před kolikas málo lety, nemálo fškod*.

V Kázání o povětrí je mnoho číslovek zapsáno pomocí čísel. Řadovými číslovkami jsou, nejspíše pro přehlednost, označovány tematicky související části kázání. Číslice jsou také u biblických odkazů nebo odkazům na další texty (např. *Luk:21, Háj: list: 339*). V textu jsou také letopočty, ty jsou v celém textu psány s tečkou za číslicí (*Léta tohoto 1619., Léta 1499., Léta Páně 1412*).

4.3.1.5 Slovesa

V Kázání o povětrí je mnoho sloves v různých tvarech a časech. Jsou zde jak plnovýznamová slovesa (*připisuje, poslaužil, letěti, zbauřena byla*), tak pomocná slovesa buď s významem modálním (*vžiti mohau, nawfftiwiti ráčil, wykonati může, chce včiniti*), nebo fázovým (*nepřestáwejme dauffati*).

Nalezneme zde slovesa všech pěti přítomných tříd (1. tř. – *přffel, vtekl, klade, wede, hýbeme*, 2. tř. – *řekl, firhl se, wládne, zahynul, vpadla, nezůstalo*, 3. tř. – *winsfugi, pili, rozkazuge, gmenuge, shromažduge, wystupugj*, 4. tř. – *pocházegí, přiwodj, wywodj, přečistil si, včj, honofyme, dj*, 5. tř. *podělalo, dáwá, konagj, vžjwá, trhalo, koná, hledá, žádal*) i slovesa atematická věděti, dáti, býti, jísti, býti, míti (*wěděli, newědj, byla, dal, dáwá, podáwal, gedli, gest, gfau, fme, budau, mjtí ráčjte, má, měli, máme, nemáme, nemagjce*). V textu se vyskytuje mnoho tvarů slovesa býti, který je součástí préterita, nebo opisného pasiva.

O jednotlivých mluvnických kategoriích pojednám v samostatné podkapitole.

4.3.1.6 Příslovce

Kázání o povětrí obsahuje příslovce místa času, způsobu, míry i příčiny.

Mezi nalezené příslovce místa patří – *zde, naproti, fkrze, tu, odkudž, odtud, kdež, okolo, wedlé, mjfty, tuto, wzhůru, wen, dolů, kam, na gevo, tudy, kdež, mjftně*.

Příslovce času jsou *nynj, tehdy, pak, potom, nikdá, giž, zafe, gindy, čafto, tehdáž, giž, mezy tim, znowu, hned, opět, vždy*.

Ve zkoumané památce jsou tato příslovce způsobu – *dobře, bedliwě, podlé, nepochybně, bezpečně, austně, weyslowně, rowně, rozličně, nicméně, dědičně, ochotně, spolu, končeně, spravedliwě, swobodně, negináče, fštedře, tak, ne tak, syce, mjle, neproměnně*.

Príslovce míry se v Kázání o povětrí vyskytují tato – *dofti, wjce, málo maličko, gefftě, nárámně, téměř*.

Príslovce příčiny zastupují *proto, pročěž*.

V památce také nalezneme stupňovaná příslovce. Druhý stupeň představuje *lépe* a třetí stupeň *neywjce*.

4.3.1.7 Předložky

Nalezené předložky se v Kázání o povětrí pojí se všemi pády vyjma nominativu.

S genitivem se pojí předložky *z (z strany Boha, z Neydorffu, z pokut, Kázanj z Slowa Božjho), s (s skály), bez (bez příčiny, bez wecy), do (do moře, do leženj), od (od oblaků, od něho), okolo (okolo Prahy)*.

S dativem se pojí předložka *k (k známosti, k dalffýmu, k zemi, k témuž poručenj, ku pokánj)* a předložka *proti (proti Delffům, proti Cýsaři a Lidu)*.

Předložky, které se pojí s akuzativem, jsou *na (na den, na slowa, na dům, na rozkaz, na Egypt, na zahynutj, na dwé), za (za nástroj, za giné), pro (pro vkázánj), skrze (skrze Angely, skrze něho)*.

Mezi předložky, které se pojí s lokálem, patří *o (O Powětrj, o sobě, o něm, o některých věcech, O Nepřáteljch Cýrkwe), na (na mnoha mjstech, na Moři, na peřj, na Cherubjnu), po (po swaté Trogicy, po Slawnosti Trogice), v (w Chrámu, we wffelické práci), při (při Včedlnjckch, při seflánj, při krupobitjm, při towaryffich)*.

S akuzativem se v Kázání o povětrí pojí předložky *s (s Manželkami, Djtkami, s kořeny, s mocným opiránjm, s Včedlnjky, s defftěm), nad (nad wffemi věcmi, nad Labem, nad tisýci, nad námi), před (před očima, před Bohem, před swatým Janem, před lety)*.

4.3.1.8 Spojky

Ve zkoumané památce se vyskytují jak souřadící i podřadící spojky.

V textu najdeme souřadící spojky *a, y* (takto je v památce tištěna spojka *i*), *ale, anobrž, wšak, ale i, nebo, neb, aneb, a protož, proto, gakož*. Mezi podřadící spojky patří *aby (abych, abychom), že, když, ačkoli, ač, kdyžtě, -li, gako, aniž, nežli*.

4.3.1.9 Částice

V analyzovaném textu se vyskytují částice různých druhů. Najdeme vytykáací částice restriktivní (*ne gen, gen*) i aditivní (*také, též*). Dále částice modální – *zagisté, tázací zda-liž,*

negační – *nikoliw*, nebo intenzifikační – *welice*. Mezi částice intenzifikační také patří příklonné částice *-t'* a *-ž*, které se připojují na konec slova, čímž význam slova zintenzivní. Částice *-t'* se v tomto textu připojuje k přídavnému jménu dobrý – *dobryt'*, k zájemenu on – *ont'*, nebo k částicím *tož* a také – *tožt'*, *takét'*. Částici *-ž* nalezneme u slovesa *nezhzegmež*, u zájmen – *kteréž*, *kteráž*, *kterýchž*, *gakéhož*. *což*, u příslovčí – *kdež*, *odkudž*, *gakž*, *tehdáž*, *protož*, u částice *zdaliž*, anebo u spojky *aniž*.

4.3.1.10 Citoslovce

Vzhledem k povaze textu se v celém Kázání o povětrí vyskytují pouze dvě citoslovce. Jde o citoslovce *amen*, které se v textu objevuje dvakrát – na začátku hlavní části kázání a na konci části naučení. Druhým citoslovcem je *ó*, které v textu najdeme čtyřikrát – *Q gak welicý gfau skutkové twogj ó Hospodine.*, *Zprůbowal fy nás ó Bože / přečistil fy nás, tak gako přečistěno býwá Střjbro, Q tehdy nezhzegmež tjm Božjm hlasem.*

4.3.2 Mluvnické kategorie jmen

4.3.3 Pád

V Kázání o povětrí zastoupeny všechny pády. To ukazuje, že jména ve zkoumané památce plní různorodé funkce ve větě.

4.3.4 Číslo

Ve zkoumané památce nejdeme slova jak v singuláru, tak i plurálu. S duálem se v památce setkáme pouze jednou, jde o spojení s číslovkou *dvě* – *we dvě hodině*. Kázání o povětrí je ze začátku 17. století, jeho jediný výskyt dokazuje, že už duál nebyl používán a většina gramatiků této doby ho považovala za nespisovný (viz zde s. 30).

4.3.5 Rod a deklinační typy

V Kázání o povětrí je patrný vliv hláskových změn na deklinační systém a rozdělení mužského rodu na životný a neživotný. Nalezneme zde substantiva všech rodů a různých kmenů. U maskulin registrujeme 4 typů skloňování – o-kmeny, jo-kmeny, ja-kmeny a n-kmeny. U feminin se setkáme s 4 typy – a-kmeny, ja-kmeny, i-kmeny a také typ píseň. Deklinační typ píseň se konstitoval během 16. – 18. století v důsledku kolísání ja-kmenů k i-kmenům.¹⁵⁵ Neutra náleží ke 4 typům – o-kmeny, jo-kmeny, bjo-kmeny a nt-kmeny.

¹⁵⁵LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 162

Rozdělení mužského rodu na životný a neživotný lze dokázat několika příklady z textu při porovnání jejich tvarů nominativu a akuzativu. Přímou v textu nalezneme jak nominativ substantiva *Andělé* (*Andělé způsobili mohau*), tak akuzativ *skrze Angely*. Nebo nominativ *Satan* (*Satan wykonati může wěcy*) a proti němu akuzativ *nazývá Satana*. Dalším příkladem může být i nominativ *Spafytel* (akuzativ slova spasitel se sice přímo v textu nenalézá, ale jeho tvar by byl spasitele). Je tedy jasné, že životná maskulina mají odlišné tvary nominativu a akuzativu. U neživotných maskulin tento rozdíl nenajdeme – přímo v textu je např. nom. *Wjtr předěfyl* a ak. *wywodj wjtr*. Dále se v textu vyskytuje *za nástroj* (ak. x nom. *nástroj*), *flyffjcy zwuk* (ak. x nom. *zwuk*), *vdeřil na čtyři vlhy* (ak. x nom. *úhly*), *cyl gehu gest* (nom. x ak. na *cil*).

Nejvíce podstatných jmen mužského rodu (celkem 340 výrazů) se řadí k o-kmenům – typ *chlap* (např. *služebnjků* (gen. pl.), *vlhy* (ak.pl.), *Dům* (ak. sg.), *Hospodin* (nom. sg.), *na Cherubjnu* (lok. sg.) *Jobowi* (dat. sg.), *Pohané* (nom. pl.), *Hospodine* (vok. sg.), *fwěta* (gen. sg.)). O-kmeny se dělí na životné (*Angelé* (nom. pl.) *Včedlnjky* (instr. pl.), *Bohu* (dat. sg.), *dábel* (nom. sg.), *Apořtol* (nom. sg.) – 207 výrazů), neživotné (*wpádu* (lok. sg.), *běh* (ak. sg.), *Witr* (nom. sg.), *Včinky* (ak. pl.), *řkutků* (gen. pl.) – 134 výrazů). Je také patrný přechod substantiva *Synowé* (nom. pl.), *Syna* (gen. sg.) z u-kmenové deklinace k o-kmenové.

K jo-kmenům – typ *oráč* – patří celkem 44 výrazů. (*Křtitele* (gen. sg.), *cyl* (ak. sg.), *nástrog* (ak. sg.), *Stwořitel* (nom. sg.), *deřtēm* (inst. sg.)). I jo-kmeny se dělí na životné (*Pofluchačům* (dat.,pl.), *Spasytel* (nom. sg.), *Jonás* (nom. sg.) *Nepřátelé* (nom. pl.), *Gežjffe* (gen. sg.), *towaryřfich* (lok. pl.) – 28 výrazů) a neživotné (*cyle* (gen. sg.), *deřtēm* (gen. pl.), *w Křjži* (lok. sg.), *Oheň* (ak. sg.) – 16 výrazů).

K ja-kmenům mužského rodu (typ *duša* > novočeský typ *soudce*) patří jediné substantivum *wúdce*, které se v textu vyskytuje dvakrát (*Wúdce* (ak., sg.) *Wúdce* (nom. sg.)).

Jediný konsonantický kmen maskulin je n-kmen (typ *kámen*), jenž je v textu zastoupen slovem *den* (*den* (ak.sg.)), které se v textu nachází pětkrát.

Vysoký počet maskulin náležících k o-kmenům je dán tím, že k právě k o-kmenům se po hláskových změnách přesouvala substantiva zaniklých kmenů – u-kmeny, n-kmeny, a t-kmeny.

Nejpočetněji je z ženských deklinačních typů zastoupen a-kmen – typ *žena* (*rukau* (inst. sg.), *řlužbami* (inst. pl.), *ochraně* (dat. sg.), *přjčina* (nom. sg.), *Potopě* (dat., sg.),

Modly (dat. sg.), *ftrany* (gen. sg.), *překážky* (ak. pl.), *Horami* (instr. pl.), *Wjry* (gen. sg.) – 108 výrazů).

Do skupiny ja-kmenů feminin – typ *duše* – patří 47 výrazů (*Trogice* (gen. sg.), *wůle* (gen. sg.), *bauře* (ak. pl.), *w geskynjch* (lok. pl.), *wichřice* (ak. pl.), *Neděli* (ak. sg.), *Hystorye* (nom. sg.)).

V celém textu nalezneme 85 výrazů, které se řadí k i-kmenové deklinaci – typ *kost* - (*Slawnosti* (lok. sg.), *vctiwost* (ak. sg.), *s ochotnostj* (instr. sg.), *wěcy* (ak. pl.), *Wrchnoft* (nom. sg.), *o nefstálosti* (vok. sg.), *Dobrotiwofit* (nom. sg.)).

K deklinačnímu typu *pišeň* náleží 11 výrazů (*pauffstě* (gen. sg.), *w fkgregffých* (lok. pl.), *Wěže* (gen. sg.), *Krew* (ak. sg.), *powodně* (nom. pl.)).

Nejvíce zastopenou skupinou u feminin jsou a-kmeny, která obsahuje téměř dvojnásobný počet substantiv oproti ja-kmenům a i-kmenům. A-kmeny feminin tedy patřily k velmi produktivnímu deklinačnímu typu.

Z podstatných jmen rodu středního náleží nejvíce podstatných jmen k deklinačnímu typu bjo-kmenů – typ *znamení* – (*O Powětrj* (lok. sg.), *Rozefslání* (gen. sg.), *rozgjmánj* (ak. sg.), *k treftání* (dat. sg.), *s prudkostj* (instr. sg.), *Pokání* (ak. sg.), *Stawenjch* (lok. pl.), *blýskánj* (nom. sg.) – 173 výrazů). Do tohoto deklinačního typu spadají verbální substantiva, která se tvoří ze sloves. Tento způsob tvoření je velmi produktivní, a proto je tento deklinační typ tolik zastoupen.

Do o-kmenové – typ *město* – deklinace podstatných jmen rodu středního můžeme zařadit 64 výrazů z textu (*Slowa* (gen. sg.), *Wjno* (ak. sg.), *w flowjch* (lok. pl.), *Město* (nom. sg.), *Wogfka* (gen. sg.), *mjsta* (ak. sg.), *Strjbro* (nom. sg.), *w Pjfmě* (lok. sg.), *w Městě* (lok. sg.)).

V textu nalezneme i substantiva rodu středního náležící k jo-kmenům (typ *moře*) (*do moře* (gen. sg.), *Moře* (ak. sg.), *Slunce* (gen. sg.), *frdce* (gen. sg.), *frdcem* (instr. sg.) – 17 výrazů).

Jediné podstatné jméno patří k nt-kmenům (typ *kuře*) – *Knjžetem* (instr. sg.). Vzhledem k povaze textu je patrné, že substantiv náležících k nt-kmenům bude nejméně, jelikož tento typ je vyhraněn pro jména označující mláďata.

4.3.6 Mluvnické kategorie sloves

4.3.6.1 Osoba

V Kázání o povětrí jsou použity všechny osoby v obou číslech. Nejvíce je ale vzhledem k povaze textu použita 3. osoba singuláru i plurálu. Nejméně se setkáme s 2. osobou singuláru i plurálu.

4.3.6.2 Číslo

Ve zkoumané památce převažují slovesa v singuláru. Duálové číslo u sloves již nenalezneme vzhledem k době vzniku textu (viz zde s. 31).

4.3.6.3 Čas

Kázání o povětrí obsahuje slovesa v různých časech. Jejich užitím se zabývám v podkapitole *Slovesné tvary*.

4.3.6.4 Způsob

V analyzovaném textu jsou použity všechny tři druhy slovesného způsobu. Nejvíce je použit indikativ. Kondicionál je použit v 15 případech (*abych ofwědčil, abychom byli probuzeni, abychom wěděli, měliby*), z toho jeden je kondicionál minulý (*nemohlby byl vbljžiti*). Desetkrát je použit imperativ (*rač požehnati, bud' požehnano, poznáwegme*).

4.3.6.5 Rod

Analyzovaný text obsahuje jak slovesa aktivní, tak pasivní. O použití aktivních a pasivních tvarů sloves se více zmíním v samostatné podkapitole *Slovesné tvary*.

4.3.6.6 Vid

V Kázání o povětrí nalezneme slovesa dokonavá (*včijnje, wywodj, vbljžiti, powoliti, ohláfyl, přečiftil fy*) i nedokonavá (*winffugi, vžjwá, pili, bránil, tázali, dobýwá*). Je patrné, že vývoj této mluvnické kategorie již byl dovršen (viz zde s. 31).

4.3.7 Slovesné tvary

4.3.7.1 Slovesné tvary určité

4.3.7.1.1 Indikativ prézenta

Indikativ 1. osoby singuláru se vyskytuje v textu pouze v 6 případech. Koncovku *-i* mají slovesa 3. přítomné třídy (*winffugi, připifugi*, viz zde s. 32). Koncovku *-m* mají slovesa

4. a 5. přítomní třídy (*žádám, poraučjm, prawjm* (2x), viz zde s. 32). S koncovkou *-u* se nesetkáme, která se měla v 16. století znovu obnovovat (viz zde s. 33).

Tvary druhé osoby singuláru představuje jediný výraz – *Newjffli*. Zde rozeznáme koncovku *-š*.

Tvary třetí osoby singuláru jsou v celém textu nejpočetnější (151 slovesných tvarů). Koncovka *-t* se vyskytuje pouze u tvaru slovesa *bíti – gest*.

První osoba plurálu se v textu vyskytuje v 17 nálezech. Všechny tvary mají koncovku *-me* (*porozgjmáme, powážjme, cýtime, neznáme, máme*).

Druhá osoba plurálu je v textu reprezentována pouze 4 slovesnými tvary. (*býti ráčjte, mjti ráčjte, zkormauceni fte, fe domjwáte*). Všechny tyto nalezené tvary mají koncovku *-te*.

Tvary třetí osoby singuláru se v textu nacházejí s koncovou *-í* (*konagj, vkazugj, pochazegj, twrdj*). V textu nalezneme tyto slovesné tvary 45krát.

Nejčastější je tedy indikativ 3. osoby singuláru i plurálu, což odpovídá danému žánru, protože autor se ke svým čtenářům/posluchačům obrací skrze biblické příběhy a vykládá různé jevy. Koncovky odpovídají stavu, který jsem popsala v teoretické části (viz zde s. 32-33).

4.3.7.1.2 Imperativ

V Kázání o povětrí je imperativ použit celkem u 10 slovesných tvarů. Najdeme tvary 2. osoby singuláru (*rač požehnati, bud' požehnano, rač odwrátiti*), 3. osoby singuláru (*Nebudiž*) a 1. osoby plurálu (*nepřestáwegme, poznáwegme, oflawúgme, probuzúgme, obraťme fe, nezhrzegmež*). (viz zde s. 33)

Nejpočetněji je zastoupena 1. os. mn. č., autor se tak ztotožňuje se svými čtenáři/posluchači. Tímto si autor mohl zajistit větší váhu svých výzev, jelikož není jen příkazující autorita, ale je jedním ze skupiny věřících.

4.3.7.1.3 Präteritum

S 1. osobou singuláru se setkáme v celé památce pouze 3krát (*fem předložil, poflaužil, fe ohlásyl*). Ve 2. osobě singuláru jsou tři slovesa – *Zprůbowal fy, přečítíl fy, fy ponjžil*). Nejvíce je v textu použito präteritum ve 3. osobě singuláru (*způfobil, strhl fe, letěl, fe stalo, povgíftil* – celkem 136 výrazů). Ve třetí osobě singuláru již není použito sloveso býti. První osobu plurálu v präteritu nalezneme pouze jednu – *fme pocýtili*. Druhá osoba plurálu není v památce použita. Druhým nejpoužívanějším tvarem präterita je 3. osoba plurálu (*gedli, fflí,*

připisowali, cwičili, oznamowali). I v plurálu je 3. osoba použita bez slovesa *býti*. Celkem je v Kázání o povětrí préteritum použito 177krát. Způsob tvoření odpovídá způsobu, který jsem popsal zde na s. 33.

Opět je nejpočetnější 3. osoba singuláru i plurálu jako je tomu u indikativu prézenta. Préteritum je ovšem početnější, což odpovídá tomu, že autor v textu vypráví příběhy jako potvrzení svých tezí a také připomíná velké bouře, které se udály v českých zemích.

4.3.7.1.4 Futurum

Futurum je v Kázání o povětrí vyjadřováno dvěma způsoby. Od sloves dokonavých je budoucí čas vytvořen za pomoci přítomného tvaru (*včijnme, wywodj, přiwodj, zahynete, přegde, fe fmluge* – celkem 12krát). Tato slovesa byla zdokonavena za pomoci prefixů.

Opisný tvar futura se slovesem být (viz zde s. 33) je použit 5krát (*bude brániti, bude trestati, nebudeteli činiti, fchnauti budau*). V památce se futurum objevuje celkem v 17 případech.

4.3.7.1.5 Kondicionál

S kondicionálem se ve zkoumané památce setkáme celkem 17krát, z toho jednou jde o tvar kondicionálu minulého ve 3. osobě singuláru (*nemohlby byl vbljžiti*). Kondicionál přítomný je v památce použit dvakrát v 1. osobě singuláru (*abych ofwědčil, abych oznámil, abych se včil*), 3. osobě singuláru (*aby fkuřyl, cožby dopuřtil, kdyby nepuřtil*), 1. osobě plurálu (*abychom probuzeni byli, abychom wěděli, abychom přiřjmali, abychom dauffali, abychom dořfli*) a 3. osobě plurálu (*aby ponaučenj byli, aby probuzeni byli, aby přiřfli, aby neneřli, měliby*). Tvoření kondicionálu a výskyt kondicionálu minulého odpovídá stavu, který popisují zde na s. 33-34.

Nejpočetnější je kondicionál v 1. osobě plurálu a 3. osobě plurálu. Autor používá kondicionál většinou pro vyjádření účelu nebo přání, což naznačuje i spojka *aby*.

4.3.7.1.6 Plusquamperfektum (antepréteritum)

Plusquamperfektum se v celém textu vyskytuje pouze jednou ve 3. osobě plurálu (*byli z řfikowali a řtrogili*). Což je adekvátní, jelikož plusquamperfektum se užívalo velmi okrajově (viz zde s. 34).

4.3.7.2 Slovesné tvary neurčité

4.3.7.2.1 Infinitiv

V analyzované památce se infinitiv vyskytuje 68krát. Všechna slovesa s výjimkou slovesa *mocy*, mají koncovku *-ti* (*nawŕŕijwiti*, *býti*, *včiniti*, *letěti*, *zbauřiti*, *zadržeti*). Infinitivní koncovka *-t* není v textu použita, což odpovídá tomu, že tato koncovka byla za spisovnou přijata až ve 20. století (viz zde s. 34).

Pomocí infinitivu je v textu tvořen budoucí čas. Infinitivy plnovýznamových sloves jsou použity v přísudcích slovesných složených.

4.3.7.2.2 Participium l-ové

Participium l-ové se v Kázání o povětrí objevuje ve 197 případech. Je použito pro tvorbu préterita (*fem předložil*, *byli probuzeni*, *vtekl*, *nemohl*, *piřpiřowali*), kondicionálu (*nemohlby*, *byl vbljžiti*, *abychom doffli*, *kdyby nepuřtil*, *abych oznámil*, *měliby*) a plusquamperfekta (*byli z ŕřikowali a ŕtrogili*) (viz zde s. 34).

4.3.7.2.3 Participium nt-ové

Ve zkoumaném textu je celkem 9 participií nt-ových. Osm z nich je mužského rodu singuláru (*sedě*, *vtjkage*, *tresce*, *dotýče*, *plawě gfa*, *řka*, *odejda*). Jediné participium nt-ové je v plurálovém tvaru (*nemgje*). (viz zde s. 34)

4.3.7.2.4 Participium s-ové

Participia s-ová jsou v celém textu čtyři. Jedno je ve tvaru mužského singuláru (*piřigaw*). Tři jsou v plurálovém tvaru (*wyřředřře*, *rozděliwřře*, *neznawřře*). (viz zde s. 34)

4.3.7.2.5 Participium n-ové a t-ové

V Kázání o povětrí se objevují jen participia n-ová, kterých je v textu celkem 20. Tato participia jsou ve spojení se slovesem být použita jako opisné pasivum. Participia jsou v textu použita pětkrát v mužském rodu singuláru (*chce oflawowán býti*, *geřř mocen wzbuditi*, *býwá pofylán*, *ctěn byl*, *napomjnán byl*). Pouze jednou je použito v ženském rodu singuláru (*byla zbauřena*). Ve středním rodu singuláru najdeme celkem 4 tvary (*býwá nawřřtětowáno*, *bud' požeřnano*, *nalezeno bylo*, *přečiřřtětěno býwá*). Nejvíce tvarů je v mužském rodu plurálu (*ctěn byl*, *probuzeni byli*, *polámání*, *wywráceni gfa*, *zahnání porařeni*, *pomordowání gfa*, *pofylání býwagj*, *pocwičeni byli*, *zkormauceni řte*, *probuzeni byli* – celkem 10 výrazů).

Co se týče času, je opisné pasivum použito v préteritu (např. *byla zbařena, nalezeno bylo, pocwićeni byli*) a prřezentu (*býwá pofylán, býwá nawffćewowano, polámami, wywráćeni gfau, zahnáni porařeni, pomordowani gfau*). V textu není použito ve futuru, proto nemůžeme jednoznačně potvrdit proces konstituování opisného pasiva (viz zde s. 34-35).

4.3.7.2.6 *Supinum*

V Kázání o povětrři se řždné supinum nevyskytuje. To je dáno předevřím dobou vzniku památky, ve které se supinum již nepoužívalo (viz zde s. 35).

4.3.8 *Shrnutí*

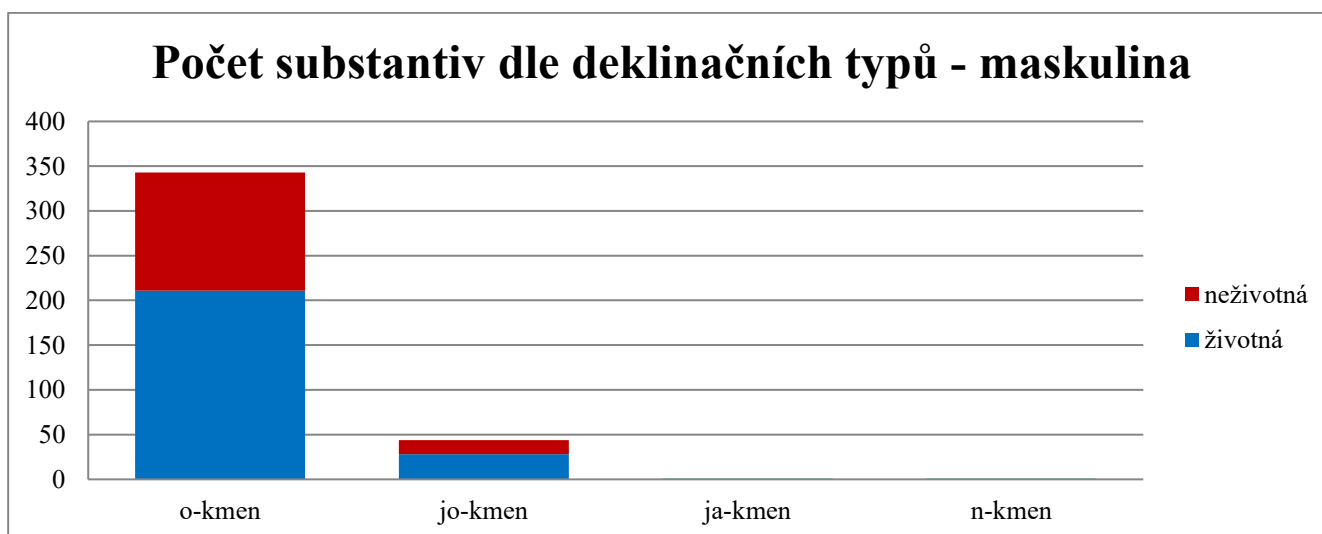
Morfologická vrstva Kázání o povětrři ukazuje vrchol vývoje čeřtiny střední doby.

Mitis ve svém kázání využil všech slovních druhů. Je jasné, že vzhledem k povaze textu jsou nejméně zastoupena citoslovce. Využil řznorodá podstatná jména označujících osoby, věci i abstraktní jevy. V celém textu je řada antroponym a toponym. K vyjádření vlastností využívá jak přídavná jména relační, tak kvalifikační, která jsou stupňována. Památka obsahuje všechny druhy zájmen. Okolnosti děje vyjadřují příslovce místa, času, způsobu, míry a přičiny. Číslovky jsou zapsány nejčastěji pomocí čísel, předevřím v biblických citacích nebo u letopočtů. Vyjma druhových se v textu nacházejí všechny druhy číslovek. V kázání je použit řiroký repertoár předložek a spojek. Z částic jsou využity vytýkací, modální a intenzifikační.

Z představené morfologické analýzy textu je patrné, že deklinační systém podstatných jmen se již zjednodušil. I-kmeny maskulin, konsonantické kmeny – vyjma nt-kmenu neuter a n-kmenu maskulin – již nejsou zastoupeny. Substantiva mužského rodu se řadí k pěti deklinačním typům, řenská substantiva reprezentují čtyři typy, vččetně typu *píseň*. Substantiva středního rodu se řadí ke čtyřem typům. Zjiřtený stav dokazuje závěr vývoje deklinačního systému. Je patrný vliv hláskových změn na koncovky a deklinační systém.

MASKULINA		
o-kmen (typ <i>chlap</i>)	celkem	342
	řivotné	211
	neřivotné	132
jo-kmen (typ <i>oráč</i>)	celkem	44
	řivotné	28
	neřivotné	16

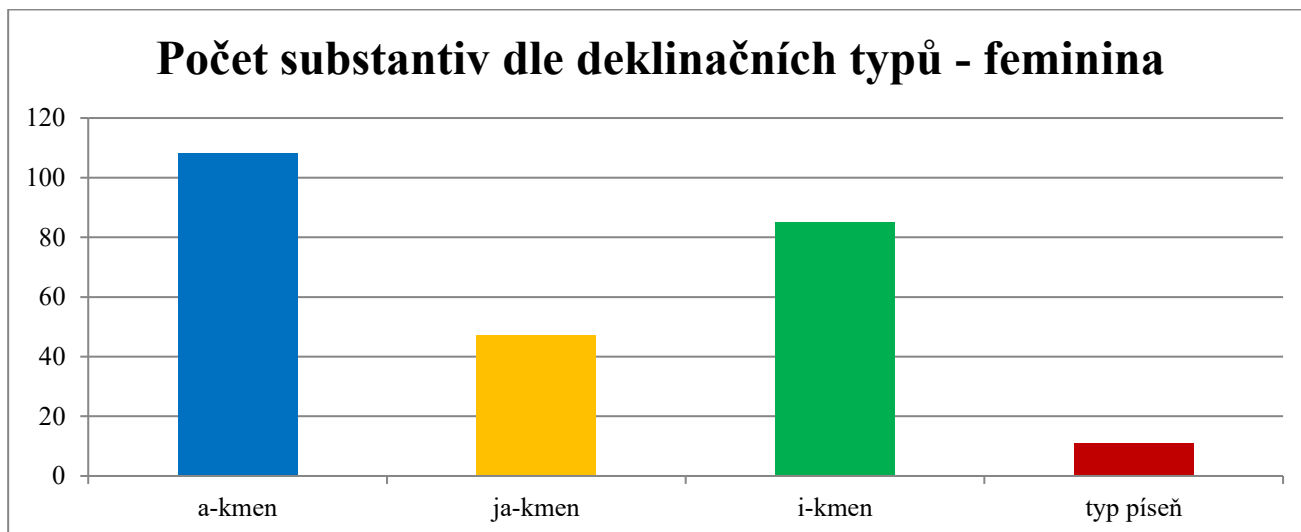
ja-kmen (typ <i>duše</i> > novočes. <i>soudce</i>)	1
n-kmeny (typ <i>kámen</i>)	1
FEMININA	
a-kmen (typ <i>žena</i>)	108
ja-kmen (typ <i>duše</i>)	47
i-kmen (typ <i>kost</i>)	85
typ <i>píseň</i>	11
NEUTRA	
o-kmen (typ <i>město</i>)	64
jo-kmen (typ <i>moře</i>)	17
bjo-kmen (typ <i>znamení</i>)	173
nt-kmen (typ <i>kuře</i>)	1

Graf 2

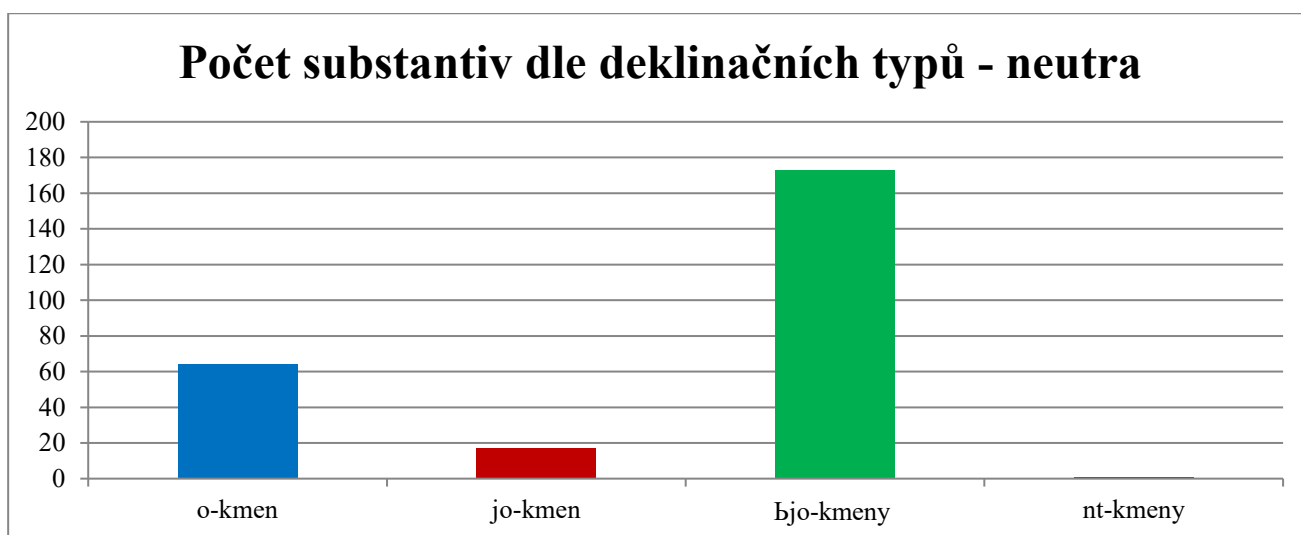
Jak můžeme pozorovat z dat představených v grafu č. 2 je jasné, že u maskulin převažuje deklinace o-kmenová. Tento deklinační typ přijímal slova ze zaniklých deklinačních typů, čímž rozšiřoval nejenom počet substantiv, ale také repertoár koncovek. Tento přechod dokazuje substantivum *syn*, které již má o-kmenovou deklinaci. V Kázání

o povětrí již u maskulin nenalezneme deklinaci u-kmenovou a t-kmenovou. O-kmeny a jo-kmeny již rozlišují životnost.

Graf 3

Zastoupení deklinačních typů u feminin představuje graf č. 3. Nejpočetnější jsou a-kmeny a i-kmeny. A-kmeny (typ *žena*) představují jediný tvrdý deklinační typ feminin. I-kmeny svoji početnost mají díky velmi produktivnímu sufixu *-ost*, což potvrzuje také analýza slovtvorby, jejíž výsledky uvedu na s. 80-81..

Graf 4

U neuter převažuje typ ějo-kmen, jak dokazuje graf č. 4. Tento deklinační typ je velmi produktivní, protože do něj spadají verbální substantiva. Produktivitu také dokazuje zjištění analýzy slovtvorby, která je uvedena dále v práci (viz zde s. 80-81). Pouze jedním

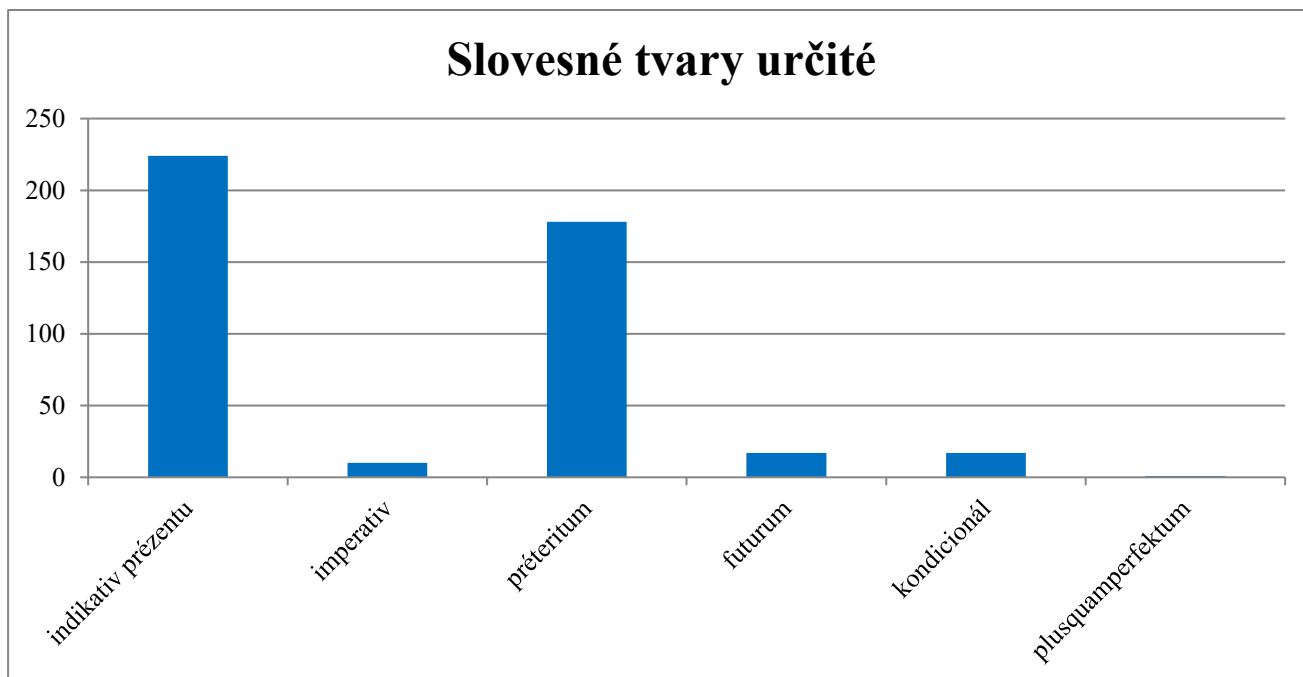
substantivem je zastoupen nt-kmen, jelikož pro tento kmen jsou typické názvy mlád'at, které se v kázání nevyskytují.

U přídavných jmen je patrný ústup jmenných tvarů přídavných jmen. Jak u jmen, tak i sloves již nenajdeme duálové číslo. Také systém slovesných časů je zjednodušen a přibližuje se současnému stavu. Již nenajdeme jednoduché minulé časy aorist a imperfektum. Také plusquamperfektum se v textu objevuje jen v jediném případě. Ze slovesných tvarů není v textu zastoupeno supinum.

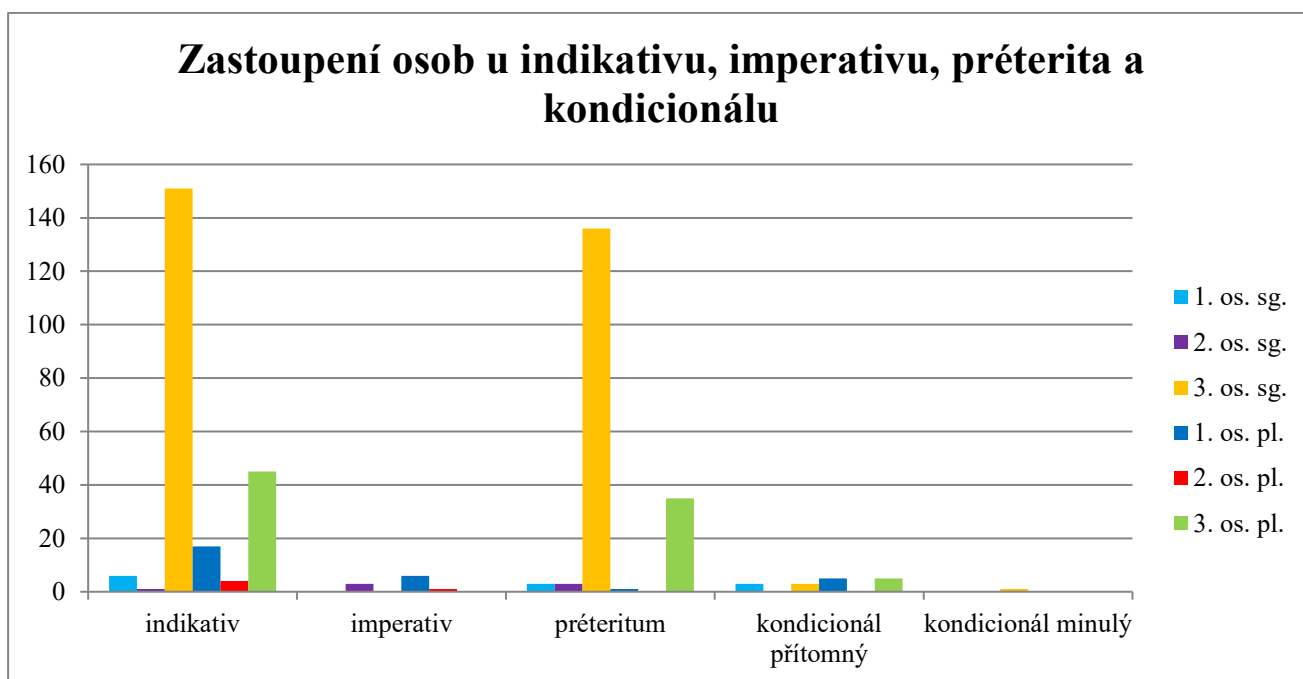
Ze slovesných tvarů je nejvíce zastoupen indikativ přítomného času a participium I-ové s préteritem. Což ukazují grafy č. 5 a 7. To je dáno charakterem textu – kázání, kde je vysvětlována Boží moc a její účinky jsou potvrzovány biblickými citacemi a příběhy. Nejvíce je používána 3. osoba singuláru i plurálu, což vyplývá z charakteru textu. Autor popisuje a vysvětluje různé účinky Boží moci, které dokazuje biblickými příběhy. Autor více promlouvá přímo k adresátům, považuje se za součást skupiny, což dokazuje používanější 1. osoba plurálu než 2. osoba.

Slovesné tvary určité		
indikativ přítomného času	celkem	224
singulár	1. osoba	6
	2. osoba	1
	3. osoba	151
plurál	1. osoba	17
	2. osoba	4
	3. osoba	45
imperativ	celkem	10
	2. os. sg.	3
	1. os. pl.	6
	2. os. pl.	1
préteritum	celkem	178
	1. osoba sg.	3
	2. osoba sg.	3
	3. osoba sg.	136

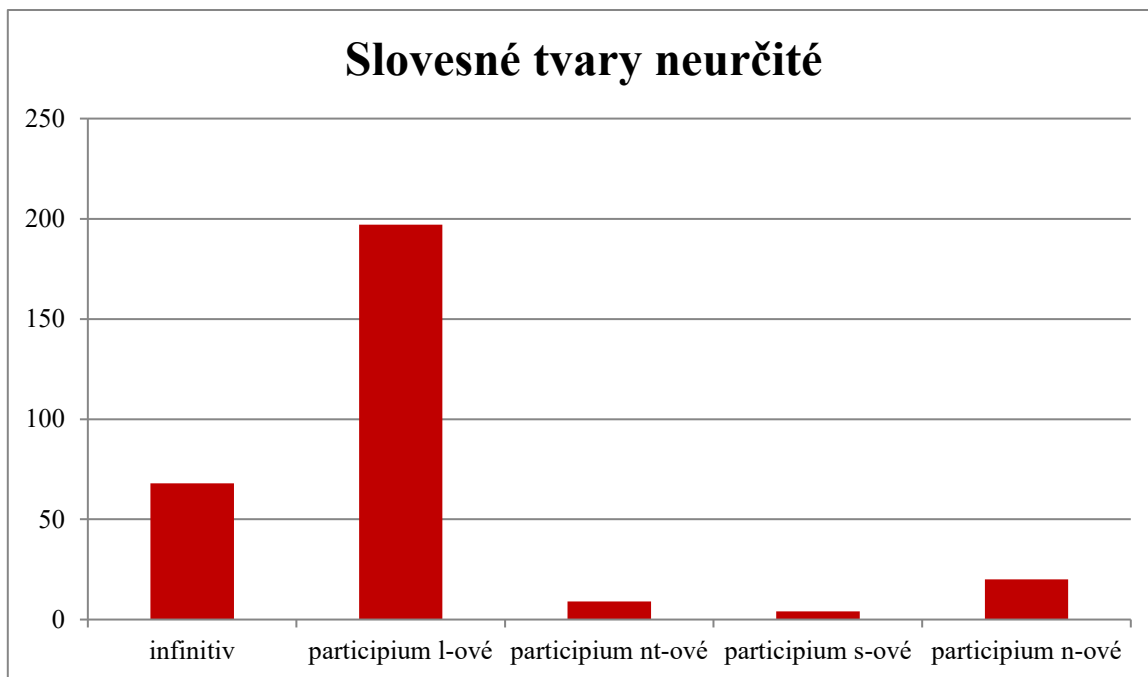
	1. osoba pl.	1
	2. osoba pl.	-
	3. osoba pl.	35
futurum	celkem	17
	od dokonavých sl.	12
	od nedokonavých sl.	5
kondicionál	celkem	17
přítomný	1. os. sg.	3
	3. os. sg.	3
	1. os. pl.	5
	3. os. pl.	5
minulý	3. os. sg.	1
plusquamperfektum		1
Slovesné tvary neurčité		
infinitiv		68
participium l-ové		197
participium nt-ové		9
participium s-ové		4
participium n-ové a t-ové		20 (jen part. n-ová)

Graf 5

Graf 6

Graf 7

4.4 Slovo tvorba

4.4.1 Odvozování

4.4.1.1 Odvozování podstatných jmen

Podstatná jména jsou v textu odvozována ze substantiv, adjektiv i sloves. Jedná se o jména konatelská, činitelská, jména prostředků činností, místní jména, názvy dějů a vlastností. V textu také najdeme i substantiva hromadná, přechýlená, nebo zdrobnělá.

Z kategorie desubstantivních podstatných jmen se v památce vyskytují jména konatelská. Jsou utvořena pomocí formantů *-nik* (*Auředlnjku, hřjffnjky. kauzedlnjcy*). Tento formant byl ve střední češtině produktivní, jak jsem popsala v teoretické části (viz zde s. 35).

V památce najdeme také podstatná jména hromadná. Slovo tvorné formanty, kterými jsou odvozena, jsou *-í* (*dřjwj, peřj, kamenj, fřtuowj*) a *-stvo* (*komonřtwem*). Oba tyto formanty patřily mezi produktivní formanty (viz zde s. 36).

Názvy míst obsažených v textu jsou odvozeny pomocí formantů *-ice* (*Sřtěpnícých, Winicích*). (o názvech míst viz zde s. 36)

Přechýlené substantivum je v textu jen jedno – *Manželkami*. Také deminutiv je v textu málo – *Metličky, Dítek, Mlád'átek, Mračinko*. To není překvapivé vzhledem k povaze textu. Nejproduktivnější formant *-ček* se ve variantě pro ženský rod *čka* uplatnil jen u slova *Metliček*. (o přechylování ve střední češtině viz zde s. 36-37)

Nejvíce deadjektivních substantiv označuje vlastnosti. Z nich je nejvíce odvozeno pomocí produktivního formantu *-ost* (*známořt, milořt, vctiwost, prudkořti, powinnořt, řřirokořt, s ochotnořtj, Wrchnořt, poctiwost, wlhkořt, zwolnořti, prudkořti, neprawořt, trpěliwost, řtálořt, důwěrořt, přjtomnořt, řlužebnořt, ponjženořtj, neřtálořt, marnořt, Dobrotiwost, čitedlnořti, rozřžitoftech, důwěrořtj*). Substantivum *milofrdenřtwj* je odvozeno pomocí formantu *-řtvi*. (jména vlastností viz zde s. 36)

Nejpočetnější skupinou deverbativních substantiv jsou dějová substantiva. Ta jsou tvořena pomocí dvou formantů *-ní* (*Kázanj, požehnánj, pozwjženj, milowánj, rozeřlánj, narozenj, podiwnj, přemyřřlowánj, rozgjmánj, zbořenj, wánj, opiránjm, přemáhánjm, ztrestánj, poručenj, rozkázánj, Leženj, třeřenjm, dopuřřtěnj, wykonánj, zbauřenj, wzbuzowánj, vkázánj, Zgewenj, blýskánj, zkormaucenj, drácowánj, laupenj, treřtánj, zauffánj, řtwořenj, opatrowánj, zařtawenj, dohoněnj, rozeznánj, dauffánj, wzywánj, pokuřřenjch, zkuřřenj, zařlepenj, zwoněnj, Přikázánj, odcházenj, řeřlánj, překáženj, pokánj, bořenj, wywrácenj,*

lámánj, hýbánj, hřjmánj, skonánj, naučenj, flauženj, činěnj) nebo *-tí* (*krupobitj, wlnobitj, vleknutj, pobitj, hnutj, zahynutj*). Oba tyto formanty byly velmi produktivní v době střední češtiny, jak dokládá Šlosar (viz zde s. 36).

Výrazně menší skupinu tvoří jména činitelská. Ta jsou v textu odvozována pomocí dvou formantů *-ník* (*milownjkům, Včedlnjk, laupežnjky, Služebnjka*), nebo *-tel* (*Křtitel, Stwořitel, Obywatele, Spafytel, Nepřátel*). (o jménech činitelských viz zde s. 35)

Jediné deverbativní substantivum můžeme zařadit do skupiny názvů prostředků činností – tím je *modly*. (o deverbativních substantivech viz zde s. 36)

Pro odvozování podstatných jmen byly použity produktivní sufixy doby střední češtiny, které uvádí Šlosar v *Historické mluvnici české*. Nejproduktivnější skupinou byla jména označující vlastnost (sufix *-ost*) a deverbativní substantiva (sufix *-ní*).

4.4.1.2 Odvozování přídavných jmen

V Kázání o povětrí je adjektiv vyjadřujících individuální posesivitu velmi málo a jsou odvozena pouze pomocí sufixu *-ův* (*Jobowých, Hospodinowo*). Sufix *-ův* náležel ke dvou suficím, kterým se ve střední češtině tvořila adjektiva vyjadřující individuální posesivitu (viz zde s. 37).

Pomocí sufixů *-ský/-cký* jsou odvozena adjektiva od názvů míst – jak vlastních, tak apelativ (*Třebicského, Bukowského, Náchodského, Rumburského, Sřewenského, Aulibského, Jzrahelským, Amoregských, nebeský, Hořického*). Pomocí sufixu *-ský* je také vytvořeno adjektivum *panenský*. Adjektiva *církewnj* a *Lefnj* jsou odvozena pomocí sufixu *-ní*. Sufix *-ný* najdeme např. u adjektiv *konečný, kamenným, pobožných, winnj, nástrogný* a *škrídlíčný*. Toto adjektivum je odvozeno od slova *škrídlíce*, které označovalo brídlici¹⁵⁶. Sufix *-ový* je použit u adjektiv *wětrowém, Jobowý* a *Achabowý*. Použité sufixy jsou typické prostředky pro tvorbu relačních adjektiv (viz zde s. 37).

Do skupiny kvalitativních adjektiv, která nalezneme ve zkoumané památce, můžeme zařadit adjektiva odvozená pomocí sufixu *-ný* (*přediwnými, milofrdný, vpřjmným, ochotnau, žaloftný, odporného, bjdným*), kterým se ve střední češtině odvozovala adjektiva vyjadřující kvalitu (viz zde s. 37). Do této skupiny patří i adjektiva se sufixem *-ivý* (*miloftiwý, poctiwý, bauřliwé, spravedliwý*). Sufixem *-avý* je odvozeno adjektivum *lafkawý*.

¹⁵⁶ Heslo *škrídlíce* in: Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 25. 10. 2019).

Deverbativní adjektiva jsou v památce odvozena nejčastěji pomocí sufixu *-cí* (*wffemohaucý, gdaucýho, wffemohaucý, oznamugjcy, nefaucý, zžragjcyho, bogugjcy*). Dalším častým sufixem je *-ný* (*odewzdanau, pobořená, napšaná, posluffné, řečeného, smjffené, zbauřené*). Je tedy patrné, že dějová substantiva se sufixem *-cí* byla v době vzniku památky již plně konstituována (viz zde s. 37).

Při deadjektivním odvozování jde o modifikaci významu – stupňování. Adjektiva v komparativu jsou odvozena pomocí sufixu *-ší, -ější* (*starffýmu, starffýho, dražffý, bauřliwěgffý, profstranněgffýho*). Superlativ je tvořen spojením prefixu *nej-* a komparativu (*neymilegffými, neymilegffýho*). Pomocí prefixu *pře-* je odvozeno adjektivum *přediwými*. Adjektivum *kratičké* je odvozeno pomocí sufixu *-čký*.

4.4.1.3 Odvozování zájmen

V Kázání o povětrí jsou odvozena neurčitá zájmena pomocí prefixů *ně-* (*něgakých/něyakých, něktěřj*), nebo pomocí postfixu *-to* jsou odvozena zájmena *tato, toto* nebo *tento* (např. *tuto, tyto, tohoto, tento*).

4.4.1.4 Odvozování sloves

Nejpoužívanějším způsobem tvoření sloves použitým v analyzovaném textu je prefixace. Jsou použity prefixy *na-* (*nazywá, nawrátíl, napominán*), *o-* (*ofwědčil, oznámil, ohláfył*), *ob-* (*obdržeti, obdařiti*), *od-* (*odžehnati, odwrátiti*), *po-* (*polámani, požehnati, powážjme, poslauchagi*), *pro-* (*probuzeni*), *pře-* (*přeneřl, přeřfli, přečistil, předěfyl*), *při-* (*připifugi, přigiti, přigaw, přiwoj*), *před-* (*předložil, předpowěděł*), *roz(e)-* (*rozkazuge, rozděliffse, rozeznati, rozrážj*), *s-* (*řhromažďuge, řhrł se, řgednocuge*), *u-* (*včinił, vkázal, vbljžiti, vřfkoditi, vpokogiti*), *vz-* (*wzbuditi*), *wy-* (*wydáwage, wyznal, wyliti, wynářfelo, wykonati*), *z-* (*zbauřiti, zdržuge, zbilal, změnitil*), *za-* (*zafypal, zahnáni, zatopil, zplozuge*).

Zápor je v památce vyjádřen pomocí zápornkou *ne-* (*nezařtawj, Nwřřfli, nebudeteli činili, nemáme, nezhrzegmež, newědj, nemagjce, nepamatowal, nezůřtalo*).

V Kázání o povětrí se vyskytují slovesa, u kterých byla použita dvojnásobná prefixace. Jedná se o slovesa *porozgjmame, předvkazowal, powgřřtil, zpřewracelo*. U sloves *nepřeřřtawegme* a *nenawracuge* jde o spojení zápornky *ne-* a druhého prefixu.

Bohužel památka neobsahuje slovesa, která by mohla doložit ustanovení protikladu násobenost – nenásobenost pomocí sufixu *-va-* (viz zde s. 37).

4.4.1.5 Odvozování příslovčí

Nejvíce příslovčí je v analyzovaném textu odvozeno z adjektiv. Jsou použity dva sufixy *-e/-ě* a *-o*. Větší skupinu tvoří příslovce se sufixem *-e/-ě* (*dobře, mjle, pokorně, beliwě, pěkně, nepochybně, weyslovně, rowně, roličně, dědičně, ochotně, konečně, ssprowedliwě, swobodně, sfiědre, aufsně, náramně, mjftně, neproměnně*). Pouze dvě příslovce – *často* a *maličko* jsou odvozena sufixem *-o*.

Druhou větší skupinou odvozených příslovčí jsou ta ze zájmen. Jsou odvozena pomocí sufixů *-de* (*kdež*), *-am* (*kam*), *-udy* (*kudy, tudy*), *-dy* (*tehdy, vždy*), *-dá* (*tehďáž*), nebo pomocí kombinace prefixu *od-* a sufixu *-ud* (*odkud, odtud*).

Ze substantiv vznikla příslovce *časem* a *mjfty*. Obě dvě vznikla ustrnutím pádu. Příslovce *časem* je ustrnulý instrumentál singuláru a příslovce *mjfty* je instrumentál plurálu. Příslovce *dolů* má k substantivu *důl* už jen historický vztah¹⁵⁷.

V Kázání o povětrí je jediné stupňované příslovce *lépe*. Jde o komparativ příslovce *dobře*, který je utvořen nepravidelně. Význam je zesílen u příslovce *maličko*. Negaci významu vyjádřenou pomocí zápornky *ni-* se v analyzovaném textu vyskytuje u příslovce *nikdá*. Zápornka *ne* je oddělena u příslovce *ne gen*, které v současné češtině přišeme dohromady. Odděleně se také píše příslovce *na gevo*, které v současné češtině má podobu najevo.

4.4.2 Skládání

Složenin je v Kázání o povětrí velmi málo, a proto nelze zcela potvrdit vývoj složenin, který jsem popsala v praktické části (viz zde s. 37). Nalezla jsem názvy dějů *wlnobitj* a *krupobitj*. Další nazelenou složeninou je *přednopůwodnj*. Ta se v textu objevuje i jako dvě samostatná slova - *Předno půwodnj*, nebo napsána se spojovníkem *předno-půwodnj*.

Zajímavý je způsob psaní slova *země třefenj* ve vztahu k současnému pravopisu (zemětřesení). Ukazuje nám, že slovo zemětřesení je v současném jazyce spřežkou.

4.4.3 Zkracování

Analyzovaná památka obsahuje také zkratky. Setkáme se se zkratkou *Měft*: Mlazowic. Touto zkratkou je zkráceno slovo město. Je patrné, že autor zkrátil toto slovo z důvodu úspory. Další zkratkou je *Wa: Mil.*, které se v dedikaci několikrát opakuje. Také nalezneme i tvar *Geho Mil.*. Tato poměrně obvyklá zkratka znamená *vašim milostem*. U jména autora

¹⁵⁷ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 217

nalezneme zkratku *K. Augustýn Mitis*. Zde se patrně jedná o zkratku slova *kněz*. Další zkratkou je *tč.*, která dle kontextu zkracuje *toho času*.

Velkou skupinu zkratek také tvoří biblické citace. Tyto citace se vyznačují psaním dvojtečky za zkratkou příslušné biblické knihy a tečky za číslicí označující kapitolu, např. *Math: 8., 1. Mog: 8., Zacharyáš Prorok / kdež v kap: 6.*

4.4.4 Vlastní jména

V Kázání o povětrí se vyskytuje mnoho vlastních jmen, nebo přídavných jmen od vlastních jmen odvozených. Můžeme je rozdělit na antroponyma (jména osob) a toponyma (jména míst).

Antroponyma můžeme rozdělit do tří skupin. Velkou skupinu tvoří biblické a náboženské postavy – např. *Jan Křtitel, Job, Gežjffe Krysta, Dawid, Jonás, Amos, Zacharyás, Satan, swatý Petr, Proroků Achabowých, Králů Amoregfských, Galilegfsj, Synům Jzrahelským, swaté Žoffie, swatého Michala, swaté Kateřiny*. Druhou skupinu tvoří jméno autora Augustýna Mitise, jména tří šlechticů, kterým je kázání dedikováno, a jméno tiskaře – *Augustýna Mitysa (Augustýn Mitis), Jeronymowi Bukowskému, Adamowi Náchodskému, Jakubowi staršfymu Hartmanowi na Žďáře a Martina Kleinwechtera*. Je zajímavé, že autorovo příjmení je v textu zapsáno dvojím způsobem – *Mitysa a Mitis*. Přičemž druhé *Mitis* je tištěno latinkou. Třetí skupinou jsou jména, která Mitis cituje z různých zdrojů – *Leženj Gallatůw, cýfaře Theodozya, Arbogaftowi a Ergenyowi, Attyla Král Hunnůw, Juliánowi Tyránu*. Několik citací také pochází z Kroniky české Václava Hájka z Libočan – na kterého je odkazováno pomocí jména *Hágek*. V celém kázání je také mnoho zkratek, které představují biblické citace. Mnoho z nich je vytvořeno od vlastních jmen – např. *Jzai: 29. (Izaiáš), Ger: 10. a 51. (Jeremiáš), Joz: 10 (Jozue)*.

I toponyma můžeme rozdělit do dvou skupin. Jednou jsou biblická místa, nebo místa spojená s náboženskými příběhy – *Egypt, Sodoma, Ržjma, Wěže v Syloe, Geruzalémě*. Druhou skupinu tvoří reálná místa – *Mlazowic, Smřic, Neydroffu, Panstwj Rubrurgského, Šřewenského, Aulibského, Panstwj Hořického, w Czechách, w Starém Měšti Pražském, Prahy, w Hradcy nad Labem*.

4.4.5 Slova zastaralá

Slova zastaralá můžeme rozlišit na dvě skupiny. První jsou archaismy – pojmenování, která ustupují novějšímu pojmenování, např. *anžto* – protože. Druhou jsou historismy, které představují pojmenování zaniklých historických skutečností.¹⁵⁸

Mezi archaismy můžeme zařadit sloveso *ráčit* (chtít, přát si, vyjádřit zdvořilou výzvu, nebo otázku¹⁵⁹, *nawſſtjwiti ráčil*), nebo sloveso *odgal* (odebral). Jak jsem již zmínila výše, adjektivum *škřidličný* (*ſſkřidličný*) je odvozeno od slova *škřidlice*, které označovalo břidlici¹⁶⁰. Pro ovocný sad¹⁶¹ existovalo pojmenování *štěpnice*, které se v textu vyskytuje ve tvaru *Stěpnických*. Hromadné substantivum *komoňstvo* (*komonſtwo*) označovalo koně¹⁶². Místo v textu použité spojky *anobřž* je dnes častější použití spojky *proto*.

Za historismus by se dalo považovat sloveso *probowat* (zkoušet, zkusit¹⁶³, *zprűbowal*). Sloveso *probowat* bylo do češtiny přejato z latinského *probare*. Historismem je také substantivum *zkuffenj* (vyzkoušení, prověření¹⁶⁴, *zkuffenj Wjry*).

4.4.6 Shrnutí

V Kázání o povětrí byly použity různé slovtvorné postupy. Nejpoužívanějším je bezesporu derivace. Kompozice je použita u velmi malého počtu slov. Zkracování je častější díky použití biblických citací.

Podstatná jména, která nalezneme ve zkoumané památce, jsou odvozena z podstatných jmen, přídavných jmen nebo sloves. Pro odvozování jsou použity převážně slovtvorné formanty, které byly v době střední češtiny velmi produktivní, jak popisuje Šlosar v *Historické mluvnici češtiny – Slovtvorba* (viz zde s. 80-81). Na základě významu můžeme tato odvozená podstatná jména rozdělit do několika skupin – jména konatelská, činitelská,

¹⁵⁸ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 94-95

¹⁵⁹ Heslo *ráčiti* in: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.13, citován stav ze dne 2. 4. 2020).

¹⁶⁰ Heslo *škřidlice* in: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 25. 10. 2019).

¹⁶¹ Heslo *ščěpovnicě* in: Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K., *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979., přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (citován stav ze dne 2. 4. 2020)

¹⁶² Heslo *komonſtwo* in: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.13, citován stav ze dne 2. 4. 2020).

¹⁶³ Heslo *probowati* in: *Staročeský slovník*, [seš.] 1–26. Praha: Academia, 1968–2008. přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (citován stav ze dne 2. 4. 2020)

¹⁶⁴ Heslo *vzkušenje* in: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.13, citován stav ze dne 2. 4. 2020).

jména prostředků činností, místní jména, názvy dějů nebo vlastností. Také v textu nalezneme i podstatná jména hromadná a deminutiva. Pouze jediný nález představuje přechylování. Zastarávající formanty se ve zkoumaném textu již nepoužívají.

Přídavná jména jsou odvozena z podstatných jmen, přídavných jmen a sloves. Přídavná jména relační vyjadřují díky použitým sufixům individuální i kolektivní posesivitu. Kvalitativní adjektiva jsou nejčastěji odvozena pomocí sufixu *-ný*. V textu je použito stupňování přídavných jmen jak v komparativu, tak superlativu.

Zájmena jsou v památce odvozena pouze ze zájmen pomocí prefixů *ně-* a postfixu *-to*.

Pro odvozování sloves je použita celá řada různých prefixů – *na-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pro-*, *pře-*, *při-*, *před-*, *roz(e)-*, *s-*, *u-*, *vz-*, *vy-*, *z-*, *za-* a záporka *ne-*. Bohužel se v textu nevyskytují slovesa, které by mohlo potvrdit ustálení významu násobnosti děje pomocí sufixu *-va-*.

V textu nalezená příslovce jsou nejčastěji odvozena z adjektiv pomocí sufixů *-e/-ě* a *-o*. Od zájmen se tvoří druhá velká skupina příslovcí. K tomu je použito mnoho různých sufixů (*-de*, *-am*, *-udy*, *-dy*, *-dá*) a kombinace prefixu *od-* a sufixu *-ud*. Ustrnutím instrumentálu vznikla příslovce tvořená ze substantiv. Příslovce jsou v textu stupňována pouze v jediném případě. K negaci významu je použita záporka *ni-*.

Kázání o povětrí obsahuje i jména vlastní, které můžeme rozdělit na antroponyma a toponyma. V textu se také vyskytují pojmenování zastaralá, nebo pojmenování, které představují zaniklou historickou skutečnost.

Slovní zásoba textu je velmi široká. Pro derivaci nejsou používány neproduktivní a zastarávající formanty, proto text neobsahuje zastaralé tvary.

4.5 Skladba

V této kapitole se budu zabývat nejprve významovými vztahy souvětí souřadného a typy vět souvětí podřadného, které tisk obsahuje. Dále provedu analýzu větných členů a způsobu jejich vyjádření.

4.5.1 Souvětí

Souvětí v Kázání o povětrí se vyznačuje velmi složitou stavbou, což bylo pro stavbu souvětí v době střední češtiny typické (viz zde s. 38). Vedlejší věty jsou často vkládány do vět hlavních. Také jsou velmi časté různovětné spojky (...*ne proto, gakoby s to, co chce včiniti, býti fám nemohl / ale aby se mocným wšfeho Pánem, wšfemu roz=kazugjcým, a sebe poslušné magjcým, býti vká=zal.*; *Kterýžto když posylán býwá, nenj leniwý / ale ochotně se má: ne proto fyce aby rád Bohu flaužil / ale by lidj trápil / ge ne zauffánj, a tudy na zahynutj přiwedl.*; *A protož kdykoliw co tomu podobného se stalo / děg se wůle Božj / nechť nám wšfecko napomáhá k dobrému / my nepřestá=wegme w Boha naffeho, byť nás y zabiti chtěl ; dauffati / zč.*; *O přjtomnosti Pána Boha naffeho w služebnosti Cýrkewnj / kteraužto ne gen auftně se zamluwlil / Math: 28. ale y při seflánj Duchu fwatého tjm prudkým wětrem to pavgiftil.*).

4.5.1.1 Vztahy v souvětí souřadném

V Kázání o povětrí nalezneme souřadné věty ve vztahu slučovacím, odporovacím, stupňovacím, vylučovacím a důsledkovém. Nejčastěji jsou věty spojeny ve vztahu slučovacím. Ten najdeme např. mezi větami: *A tak Pán Bůh náfs y w čas Powětrj fwým miloft činj / hřjffnjky pak tresce / a fwůg hněw nad njmi wykonáwá...*; *že wysuffil Moře / a Synům Jzraheljským z Egypta se stěhugjcým cestu připrawil...*; *Jtem / Léta 1519. opět okolo Prahy weliké Po=wětrj bylo, a mnoho fškod w Měště y okolo po=dělalo.* Věty s významem slučovacím jsou v textu spojeny spojkou *a* nebo asyndetonicky.

Vztah odporovací je druhý nejčastější. Věty ve vztahu odporovacím jsou např. tyto: *...gefstoby gej zadržeti mohl : a wšsak Hospodin Bůh náfs njm wládne; ...ge=hož wánj ač cýtjme ; wšsak newidjme ani přichá=zenj ani odcházenj geho; nowu toho chce zplozuge / aniž wšsak nám známým to činj způfobem / nýbrž ač moc geho wěřjcy cýtjme, wšsak způfobu neznáme* Vztah odporovací je vyjádřen pomocí spojek *ale, ale i, wšsak, nýbrž.*

Stupňovací vztah je v Kázání o povětrí jen mezi větami: *...kteraužto ne gen auftně se zamluwlil / Math: 28. ale y při seflánj Duchu fwatého tjm prudkým wětrem to pavgiftil.*; *... že*

Bůh ne gen wětry wládne / ale y fkr=ze Anděly fwé, které tu Cherubiny nazýwá, ge zprawuge.
V obou případech je použita dvojitá spojka *nejen – ale i*.

I vztah vylučovací je použit mezi větami pouze jednou: *Kdež ač weyflowně neprawj, ...: nebo ozna=mugj*. Je zde použita spojka *nebo*.

Oproti tomu je mezi větami v textu velmi častý důsledkový vztah: *Angely wětry Nebeskými gmenuge / nepochybně proto, že gich Bůh mezy ginými službami y k wzbuzowánj Powětrj za nástrog vžjwá; Gest za=gisté w přirozených věcech znamenitě zběhlý / a tak zná dobře, z gakých materygi wětrowé po=cházegj : pročez takowých věcý tjm wjce w gedno shromažduge.; ... že nic d'ábel, nic kauzedlnjcy wšfko=diti nám nemohau / proto, že Bůh náfs wšfjm wšfudy wládne:.* Pro vyjádření tohoto vztahu jsou využity příslovce *a tak, proto* (*, že*), *pročez, a tudy*, nebo spojka *a*.

Vztah odporovací a důsledkový je v kázání použit nejčastěji, protože autor potřebuje svá tvrzení potvrdit určitými důsledky, nebo jiná tvrzení vyvrátit.

4.5.1.2 Vztahy v souvětí podřadném

Obsahových vět představujících oznámení je ve zkoumané památce velmi mnoho a jsou uvozeny spojkou *že*, která byla pro tyto věty typická (viz zde s. 39). Jako příklad uvádím tato souvětí: *O němž zagisté fwatá Pjřma fwědčj / že gest on Stwořitel wětrů / A=mos 4. že ge wywodj z Pokladů fwých...; ... gakož se ohláfyl / že bude trestati neprawost Rodičů na Synech, do třetj=ho y čtvrtého pokolenj...; Hystorye také fwědčj / že nikdá powodně neb powětrj neobyče=gné zbauřenj, nebylo bez následugjcých něyakých těžkých věcý.* Otázku obsahují souvětí: *Co prý mnjte, že ti Ga=lilegšfj byli wěťšfý hřjřfnjcy, nežli wšfickni Galilegšfj, že takowé wěcy trpěli; ...zdali se domnjwáte, žeby oni winnj byli nad wšfecky lidi přebýwagicý w Geruzalé=mě?.* Prání je vyjádřeno např. ve větě: *že tak chce Bůh, abychom Ewangelium geho s pokorau a ponjže=nošfj frdce naffeho přigjimali.* Použitá spojka *aby* se pro obsahové věty vyjadřující přání používala od nejstarší doby (viz zde s. 39).

Vztažné věty přivlastkové patří mezi nejčastější typ vět. Jsou uvozeny vztažnými zájmeny *jenž* a *který* (*Tak y Bůh má Angely dobré / kteřj gfau služebnj duchowé / kteřj posyláni býwagj k službě / pro ty, genž magj dědičně obdržeti Spafenj. ...nebo weliké Powětrj se štrhlo, kteréž Ne=přátelům welice šfkodilo; ... hřjch z pokut, genž gfau odměna za hřjch.*). Vztažná zájmena *jenž* a *který* jsou používány rovnocenně (viz zde s. 39). Analyzovaný text také obsahuje věty předmětné např.: *Že Ho=řpodin způsobuge to, že páry wyřtupugj od kragů země / blýřkánj s deřřtēm přiwodj / a wywodj wj=tr z pokladů fwých.* Méně časté jsou vztažné

věty podmětne (*Dobréť gest mi Hospodine že fy poněžil mne / abych se včil Příkázanjm twým., Tehdy ti, gichž Wúdce byl Brennus, wydali se wlaupeže...*).

Z příslovečných vět najdeme v textu místní, časové, srovnávací, účelové, podmínkové a přípustkové. Nejčastější jsou v textu příslovečné věty časové. Nejvíce jsou uvozeny spojkou *když* (*A když ten gešťě mluwil, giný při=ffel a řekl.; a byla bauře na Moři / když vtjkage před Hospodinem Jonás, plawil se*), nebo *kdykoliv* (*A protož kdykoliw co tomu podobného se stalo / děg se wůle Božj...*). Obě spojky byly pro věty časové na poč. 17. století běžné (viz zde s. 39).

Místní věty jsou v textu obsaženy velmi málo a jsou uvozeny příslovcem *kam*, *kde*, *odkud*, *kudy* (věge *kam chce; weliké Po=wětrj bylo okolo Prahy / kdež w Starém Měšťě Pražském Oheň Nebeský, na klášťeře Pa=nenškém Swatého Ducha, krow sřkřjdličný za=pánil.; Kudy sřla, žádného celého Okna nezůstalo; a s welikau prudkošti dolů žene / odkudž Powětrj a bauřliwj wěťrowé pocházegj.*). Použitá příslovce se pro uvození vedlejších vět místních používala a najdeme u nich i zesílení významu pomocí přípony *-ž* (viz zde s. 39).

Věty srovnávací jsou v textu uvozeny spojkou *jako(ž)* (viz zde s. 39) (*Nebo prud=košti a řylau welikau gdaucýho wěťru, gakož Le=řnj dřjwj, řtomowé w Zahradách welicý, aneb polámani, aneb s kořeny wywráćeni / tak y Sta=wenj mnohá, mřjty došti pewná, pobořená a potrhána gřau.; ale že djł gich gest řuchý / tehdy to co tak gest řuchého, gako w něga=kých řkregřřých neb geřkynjch obmezené a obkljćené gest.; ...přećiřtil řy nás, tak gako přećiřřtěno býwá řřřjbro.*).

Velmi časté jsou ve zkoumané památce věty účelové. Jsou uvozeny spojkou *aby* (*Posřluchaćům mým Kázanj z Slowa Božjho řem přećlořil / abych gim k známořti půwodu y cýle, wřřech takowých bauřj a pozdwjženj w Powětrj, po=řlaužil.; ... a wtekl řem toliko gá řám, abych oznámil tobě.; Na řlowo geho Wjtr wyřuffil Moře / aby přeřřli řynowé řzrahelřřřj když řřli z Egvpta*). Oproti tomu je v textu méně vět příčinných (*A y toto Powětrj proto Pán Bůh dopuřtil / po=něwadž na hlas řlowa geho, ku Pokánj nás na=pominagjý, málo dbáme*). Z uvedeného příkladu můžeme vyćist silné zřetelové zabarvení, které spojka *poněwadž* nesla (viz zde s. 39).

Spojkami *kdyby*, *-li* a *když* jsou uvozeny vedlejší věty podmínkové (viz zde s. 39) (*Nemo=hlby byl nic Jobowi wbljřiti, kdyby ho byl Bůh naň nepuřtil.; Nýbrž nebude=teli Pokánj ćiniti, wřřickni též zahynete. A tak když Powětrj gest, měliby nekagjcy ty wěcy, hněw Božj, způřob řwůg, a pokuty na ře přeřrawené, wwažowati / a řkrze Pokánj přeć Bohem ře njřřiti.*).

Zkoumaná památka obsahuje i příslovečné věty přípustkové (*Nebo y on gest služebnjc Božj, ačkoli zlý a nečistý duch gest.; Nástrogných pak přjčin co se dotýče, ačkoli Pán Bůh náfs netoliko Powětřj fám od sebe a mocý fwau wzbuditi mocen gest, ale y giné wffe včiniti:*). Přípustkové věty obsažené v textu jsou uvozeny spojkou *ačkoli*, která již má pouze funkci přípustkovou (viz zde s. 39).

4.5.2 Interpunkce

V Kázání o povětrí se pravidelně tiskne tečka na konci věty, což odpovídá dobovému úzu. Tečka se také tiskne za řadovými číslovkami v biblických a jiných citacích (např. *Žalm 135., Ger: 10. a 51, Seneca lib: 5. ca:12.*) a za letopočty (*Roku 1619., Léta 1499.*). Ve zkratce *tč.* je také použita tečka, ale u jiných zkratek nebo u zkratek v biblických a jiných citacích je použita dvojtečka (např. *Měšt.; Justin: lib: 24., Effez: 2.*). Dvojtečka byla také použita při uvození citace (např. *...gakž fwatý Dawid dj : Dobréť gest mi Hospodine že fy ponjžil mne / abych se včil Přikázanjm twým.*). Otazníků se v celém textu nachází celkem 5krát. Vždy jsou použity v otázkách (např. *A té bauře nebylli přjčina d'ábel?; Tak tento náfs ži=wot, genž od Boha, w němž se hýbeme a sme, má=me / co giného gest, než marnost a neštáloft?; Co prý mnjte, že ti Ga=lilegštj byli wětšfý hřjffnjcy, nežli wšfickni Galilegštj, že takové wěcy trpěli?*). V celém textu není použit vykřičník. Středník je v textu použit pouze dvakrát. Z nalezených pozic ovšem nelze vyvodit jasné pravidlo použití (*A protož kdykoliw co tomu podobného se stalo / děg se wůle Božj / nechť nám wšfecko napomáhá k dobrému / my nepřestá=wegme w Boha nassheho, byť nás y zabiti chtěl ; dauffati / tč.; Že gako witr kam chce wěge / wolně cestu fwau koná / ge=hož wánj ač cýtíme ; wšfak newidjme ani přichá=zenj ani odcházenj gehu.*)

Čárka se tiskne dvojným způsobem: virgula </> a comma <,>. Ovšem její distribuce nevykazuje pravidelnost. Je zajímavé, že čárka je v Kázání o povětrí kladena především dle syntaktického kritéria, které se začalo více uplatňovat v 17. století (viz zde s. 39-40). Čárka běžně odděluje věty řídicí a závislé (např. *Aneb oněch ofmná=cte, na které vpadla Wěže w Syloe a zbila ge / zdali se domnjwáte, žeby oni winnj byli nad wšfecky lidj přebýwagjcy w Geruzalé=mě?)* nebo několíknásobné členy (např. *Pročež když gaké bauře, wichřice, powětřj cýtíme / tehdáž mocy Božské Sláwu včme se poznáwati / gi s Dawidem wy=znáwati, rka: O gak welicý gfau skutkowé twogj ó Hospod'ine.*). Čárkou je oddělován i přístavek (např. *K. Augustýna Mityfa Tře=bicského / Služebnjka Slowa Bo=žjho w Mlazowicých*). Oproti tomu rétorickému kritériu (viz zde s. 39) odpovídá, že se čárka neklade před citoslovce a vokativ, což dokazuje tato věta: *O gak welicý gfau skutkowé twogj ó Hospod'ine.*

Pokud porovnám své zjištění s pracemi Šlosara (viz zde s. 39) a Králíka (viz zde s. 40-41), zjistíme, že oproti Bohuslavově *Grammaticae* se více uplatňuje syntaktické hledisko než rétorické. Klazení čárky se velmi přibližuje systému, který nastínil Králík při rozboru česky psaných děl J. A. Komenského. Mitis shodně klade čárky dle syntaktického kritéria ve složitých souvětích, ale stejně jako Komenský neodděluje vokativy a citoslovce. Ovšem přístavek je v Kázání o povětrí čárkou oddělen. Je tedy patrné, že pravidla klazení interpunkce od doby Blahoslava do doby Komenského prošla vývojem od prozodického kritéria k syntaktickému.

4.5.3 Větné členy

Tato podkapitola pojednává o větných členech a jejich vyjádření ve zkoumaném textu. Nejprve se budu zabývat základními větnými členy – přísudkem a podmětem. Poté zanalyzuji rozvíjející větné členy – předmět, přívlastek, příslovečná určení a doplněk.

4.5.3.1 Základní větné členy

4.5.3.1.1 Přísudek

V Kázání o povětrí je nejčastějším typem přísudku slovesný jednoduchý (*A abych y yá také mau k Wa: Mil: vctiwost ofvědčil / a w začátku mé zde práce se ohláfył. A když ten geffštē mluwil, giný přiffel a řekl: Synowé twogj a Dcery twé, gedli a pili Wjno w domu Bratra fwého prworozeného; Nebo že Angelé dobrj Bohu k wzbuzowanj Powětrj slaužj / pěkně to Dawid ukazuge). Přísudek slovesný složený se v textu vysktuje převážně s modálními slovesy (*že Powětrj rozličně zkormautiti a zbaurtit může; Nemohlby byl nic Jobowi vbljžiti; genž magi dědičně obdržeti Spasenj; A wšsak té Cti Bohu nassemu poštaupiti mušegj; gacý slauti chceme). Ve větě *my nepřeftáwegme w Boha nassého dauffati* je použito fázové sloveso. Převaha přísudku slovesného jednoduchého dokazuje, že tento typ přísudku byl již v historické době nejčastěji používaným typem přísudku (viz zde s. 41).**

Jmenná část přísudku verbonominálního je ve zkoumané památce tvořena substantivem v nominativu (*nasse powinnost gest, skutky geho bedliwě wážiti; on geft Stwořitel wětrů; ale y hněwu Božjho služebnjcy gfau, Kterýžto wjtr, ač nebył fyce sama Ducha fwatého podftata), adjektivem (*Powětrj známé a wědomé geft; Tak skrze Angely dobré zkažená geft Sodoma, A we wšsem tom šprawedliwý geft), nebo číslovkou (*Náſledugjcy Neděli, genž byla pátá po Slawnofti Trogice Swaté).***

Co se týče postavení přísudku ve větě, převládá postavení na konci věty. To dokládá zjištění Šárky Zikánové, která ve své práci *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině* zjistila, že v letech 1600 – 1620 postavení na konci věty zesílilo (viz zde s. 41).

4.5.3.1.2 Podmět

Nominativem podstatného jména je ve zkoumané památce vyjádřen podmět například v těchto větách – *O němž zagisté fwatá Pjřma fwědčj, Na rozkázánj gehu Wjtr přenešl Křepelek množstwj; Powětřj se také zbauřilo; tak gako přečisťěno býwá Střjbro; že Dobrotiwofť Božj ku Pokání tebe wede.*

Velmi často je v Kázání o povětrí podmětem nominativ zájmen, např.: *že gest on Stwořitel wětrů, oni poslauchaj rozkazu gehu, A abych y yá také mau k Wa: Mil: wctiwofť ofwědčil, on gest služebnj Božj, Gá sem Bůh fylný wšsemohaucý, Co pak přicházý odporného; když zagisté ti proti Cýřari a Lidu gehu se byli s wogškem fwým z šfikowali; my nepřestáwegme w Boha nařeho dauffati.*

Adjektivem je vyjádřen podmět ve větách: *Z toho hádali Maudřegšřj o budaucých roztržitostech, Aby Pobožnj o některých věcech ponaučenj byli; že ti Galilegšřtj byli wětšj hřřšřnjcy.*

Ve větách *Země třeseňj stalo se weliké / gakéhož nikdá nebylo; že nikdá powodně neb powětřj neobyčegně zbauřenj, nebylo; žádného celého Okna nezůstalo;* je použit záporový genitiv ve funkci podmětu.

Velmi častý je ve zkoumané památce podmět nevyjádřený – *A ay wjtr weliký štrhl se z té štrany od pauště / a wdeřil na čtyři vhly domu / tak se obořil na děti, y zemřeli; Potwruzge toho y Zacharyáfs Prorok / kdež w kap: 6. Angely wětry Nebeškými gmenuge; Tak y Bůh má Angely dobré / kteřj gfau služebnj duchowé / kteří pofyláni býwagj k službě; my nepřestáwegme w Boha nařeho, byť by nás y zabiti chtěl; dauffati.*

Ve větě *...a naře powinnoft gest, skutj gehu beliwě wážiti...* je podmět vyjádřen infinitivem.

Podmět je tedy v Kázání o povětrí vyjádřen běžnými prostředky. Památka také obsahuje podmět v genitivu záporovém, což ukazuje na rozšiřování tohoto tvaru ve funkci podmětu (viz zde s. 41-42).

4.5.3.2 Rozvíjející větné členy

4.5.3.2.1 Předmět

V Kázání o povětrí je jasná převaha akuzativní vazby předmětu (viz zde s. 42). Předmět v genitivu se vyskytuje v textu velice ojediněle (např. *Toho tuto powážjme přjčin dwogjch; oni posflauchagj rozказu geho; Vžjvá pak zbauřenj Powětrj Pán Bůh; Obywatele gich se obáwagjce, někteří někteří vtekli, někteří pak Modly fwé Apollina se tázali; A té bauře nebylli přjčina d'ábel?; z gakých materygi wětrowé pocházegj; Mezy tjm pak wždy mjfta profstranněgfjého hledá; tak že Cýsař witězftwj dosáhl; Metel málo wážjme; nýbrž téměř žádné čitedlnosti nad bjdným milé Wlasti losem nemáme; z bauřliwého powětrj fauditi nemůže; a potom z wjry w Kryfta žiwota fláwy doffli; wěge kam chce / fwobodné cefty má.).*

Jako příklady předmětu v akuzativu uvádím tyto věty: *A abych y yá také mau k Wa: Mil: vctiwost ofwědčil; Synowé twogi a Dcery twé, gedli a pili Wjno; kratické tuto rozgimánj včinjme; a přjnesl k ztrestánj Faraona Kobylky; žeby Satan to Powětrj měl zbauřiti; Bůh má Angely dobré; A tak Pán Bůh náfs y w čas Powětrj fwým miłoft činj / hřjffnjky pak tresce; Na ten konec Včedlnjcy na Moři bauřku měli; Nýbrž nebudeteli Pokánj činiti; které w fobě zbytečného nic nemá.*

Dále se v textu předmět vyskytuje v dativu (např. *Panům Slowa Božjho milownjkům, a mým lafkawým Panům Patronům / zdrawj wybroného, a we wffeli=ké prácy požehnánj Páně hogného, winffugi; že Hospodin Satanowi nad wffemi Jobowými wěcmi moc dal, Nebo y ty gakž gindy Bohu flaužj, že on sám wětru wáhu dáwá; Aby nekagjcým přjfný Božj hněw a těžké pokuty byli oznámené.), nebo v lokálu (např. *oznamugjcy gemu o Powětrj welikém, na Dům staršfjého Syna geho přjfflém / a o zbořenj téhož domu, y pobitj w něm wffech djtek Jobowých; O geho zagifté mocy káže Swěta tohoto ftwořenj.).**

4.5.3.2.2 Příslovečné určení

V Kázání o povětrí se setkáme s příslovečným určením místa, času, vlastního způsobu, míry, prostředku, příčiny, účelu a původce děje. Nejpočetnější skupinu tvoří příslovečná určení místa. Zastoupena jsou jak místní určení statická, tak dynamická (statická – *byla bauře na Moři; který v Delphis na wyfoke hoře, Parnassus řečené stál; Takowj Včinkowé Powětrj byli w Czechách Léta Páně 1142.; kdež w Starém Měště Pražském Oheň Nebefký, ..., krow ffkřidličný zapálil; Bylo tehďáz okolo Prahy neslýchané hřimánj...; dynamická – *vdeřil na čtyři vhy domu; ; wál na Egypt; když whůru od země přicházegj, Nebo že Pán Bůh metlami fwými k tomu cýli fměřuge).* Pro doklad v teoretické části zmíněné tendence nahradit akuzativ*

genitivem ve významu dovnitř (viz zde s. 42) se v textu bohužel nenalézají relevantní příklady.

Pro příslovečné určení času jsem vybrala tyto příklady: *gakéhož nikdá nebylo; Nebo y ty gakž gindy Bohu flaužj; tehďáz mocy Božské Sláwu včme se poznáwati, A protož kdykoliw co tomu podobného se stalo; Mračinko gest, přegde brzy. Takowj Včinkowé Powětřj byli w Czechách Léta Páně 1442.*

Príslovečné určení způsobu se v textu vyskytuje jak ve významu vlastního způsobu, tak i míry, prostředku, příčiny, účelu a původce děje. Príslovečné určení způsobu se v textu objevuje nejčastěji (*pokorně žádám; a nasse powinnoft gest, skutky geho bedliwě wážiti; Kdež ač weyflowně neprafj; které nad wšfemi wěcmi má, ge šprawedliwě a fwobodně koná, gako gedna z metel Božjch flaužj*). Príslovečné určení míry rozvíjí nejenom sloveso, ale i přídavné jméno – *w nocy náramně tuhá zyma přiffla. Sloveso rozvíjí např. - fnjch Leženj gegich téměř zasypal; kteréž Nepřátelům welice škodilo*. Jako příklad příslovečného určení příčiny jsem vybrala – *Na rozkázání geho Wjtr wyfuffil Moře; Ne bez příčiny tehdy Pjřmo fwatě nazývá Satana mocným;. Častější než příslovečné určení příčiny je příslovečné určení účelu (*a přinefl k ztreštánj Faraona Kobylky; pro zkormaucenj Včedlnjkůw zbauřena byla; kteří posyláni býwagj k službě, že gich Bůh mezy ginými službami y k wzbuzowánj Powětřj za nástrog vžjwá*). Príslovečné určení prostředku je použito ve větách – *že gich Bůh mezy ginými službami y k wzbuzowánj Powětřj za nástrog vžjwá; což gak ginými wěcmi, tak y powětřjm koná; Podobné na Wogsko oněch pěti Králů Amoregských, kamenným krupobitjm dštil. U deagentních větných struktur je v textu příslovečné určení původce děje obsaženo jen ve větě: Od něho nawšfřewowáno býwá Město Hromem / Zemětřefenj a zwukem welikým: Wichřicy a bauřj, a plamenem ohně z žjragjcyho.**

4.5.3.2.3 **Přívlastek**

Ve zkoumané památce převažují shodné přívlastky. Jsou nejčastěji vyjádřeny přídavným jménem, které se vyskytuje jak v antepozici (*miloftiwý a milofrdný Hospodin, s neymilegšfými Panjmi Manželkami, kratičké tuto rozgjmánj, přjtomná slowa, kamenným krupobitjm*), tak v postpozici (*wjtr weliký, o Powětřj welikém, djtek Jobowých, na peřj wětrowém, Králů Amoregských, Synům Jzrahelškým*). V postpozici se většinou vyskytuje shodný atribut vyjádřený přívlastňovacím zájmenem (*s službami mými, Synowé twogj a Dcery twé, skutky geho, Pán Bůh náfs, skutkowé twogj, s wogškem fwým*). Třebaže se v textu objevuje přívlastek shodný v postpozici, je patrné, že antepozice začíná převažovat (viz zde s. 42). Substantivem je shodný přívlastek vyjádřen ve spojení dvou

osobních jmen, např. *Pán Bůh, Zacharyáš Prorok, Pán Kryštus, Cýsaře Theodozya, Tamerlanes Attyla Hrál Hunnůw*.

Prívlastek neshodný je v analyzovaném textu vyjádřen nejčastěji substantivem. Nalezneme jej nejenom v postpozici (*Slawnoſti Trogice Swaté, Kázánj z Slowa Božiho, w domu Bratra, Stwořitel wětrů, Leženj Synůw Jzrahelfkých*), ale i v antepozici (*Swěta tohoto ſtwořenj, laſkawého Otce Metličky, ſwěta ſkonánj, Wpád Nepřátel*).

Ve zkoumané památce nenalezneme shodné přívlastky v podobě vztahových adjektiv (viz zde s. 42). To a převaha přívlastku shodného v antepozici dokazuje vysoký stupeň vývoje tohoto větného členu.

4.5.3.2.4 Doplněk

Doplňky obsažené v Kázání o povětrí jsou ve tvaru instrumentálu a vážou se na předmět a sloveso *nazývat* (kdež w kap: 6. *Angely wětry Nebeskými gmenuge*). Substantivní doplňky se shodují s předmětem, na který se vážou (viz zde s. 42). Shodný adjektivní doplněk není ve tvaru jménem, ale složeném (*Ne bez přjčiny tehdy Pjſmo ſwaté nazýwá Satana mocným*), což je v rozporu s tím, co uvádí J. Bauer v *Historické mluvnicki češtiny* (viz zde s. 42-43).

4.5.4 Intertextualita v Kázání o povětrí

Augustin Mitis ve svém díle odkazuje a cituje mnoho cizích děl. Samozřejmostí je, že odkazuje na texty biblické – cituje jak ze Starého, tak Nového zákona. Cituje nejenom biblické příběhy, ale také žalmy. Mitis si záměrně vybírá ty, kde se objevuje vítr, vichřice či jiné bouře, aby doložil svou tezi o tom, že seslaná bouře na obec Mlázovice byla projevem boží síly. Již v úvodu je citován příběh Joba, kterému při bouři zemřeli jeho synové a dcery. Vítr je připomenut také v příběhu rány egyptské, kdy Bůh přinesl na Egypt kobyly. Často je připomínán přechod Židů přes Rudé moře. Zmíněn je také příběh proroka Jonáše. Z Nového zákona využil příběh Krista, který se plavil se svými učedníky přes moře z Matoušova evangelia.

Mitis cituje i antické autory. Příběh o dobytí Apolonova chrámu v Delfách je odkazován pomocí zkratky *Justin: lib: 24*. Mitis patrně čerpal z díla *Epitoma Hitorirarum Philippicarum* (Výtah všeobecných dějin) od autora Marca Juniana Justina¹⁶⁵. Dalším citovaným antickým autorem je římský filosof Seneca (*Seneca lib: 5. ca:12.*). V citaci je

¹⁶⁵ BAHNÍK, V. heslo Iústinus in: *Slovník antické literatury*, Praha: Svoboda, 1974. s. 297

odkaz na jeho 5. knihu *De ira – O hněvu*¹⁶⁶. V kázání je latinská citace básníka Vergilia z jeho díla *Aeneida* (gakž *Poeta Virgil: Aeneid I. piffé*). Další latinská citace je připsána Claudianovi (*Claudianus*), což byl římský básník latinské epické poezie¹⁶⁷. Mitis také použil latinskou citaci od Athanasia (v textu *Athanašius*), což byl představitel alexandrijské teologie a autor dogmatických a dějepisných spisů.¹⁶⁸

Ve druhé části kázání, Mitis připomíná podobné vichřice, které se v historii českých zemí staly. K tomu využívá citace z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan¹⁶⁹. Mitis odkazuje tímto způsobem *Hágek w Lifu 459*. Mitis také cituje Prokopa Lupáče z Hlaváčova, který je autorem latinského historického kalendáře a českého spisu o Karlu IV. Mitis na něj odkazuje pomocí *Lupacius*.

Tolik různorodých odkazů dokazuje, že Mitis musel mít velký přehled a znalost nejen biblické literatury, ale také antických a českých autorů.

4.5.5 Shrnutí

Analýzou syntaktické stránky jsem vyvodila tyto závěry. Nejčastějším typem významového poměru v souvětí souřadném je poměr slučovací. Velmi používané jsou také vztahy odporovací a důsledkový. Ty autor využívá pro vyjádření vyvrácení určitých tvrzení, nebo pro popis důsledků např. hříšného jednání. Méně jsou zastoupeny poměry stupňovací a vylučovací. Interpunkce se již řídí více syntaktickým principem než rétorickým, což dokazuje postup vývoje interpunkce.

V souvětích podřadných využívá autor různé druhy vedlejších vět. Text obsahuje mnoho vět obsahových oznamovacích. Časté jsou také vztažné věty příslovečné. Z příslovečných vět převažují časové a účelové. Pomocí časových vět autor odkazuje k biblickým příběhům. Účelové věty autor používá, aby vyjádřil důvod a účel božího konání – k čemu má jeho moc dovést věřící. Velmi málo jsou zastoupeny věty místní, srovnávací, příčinné, podmínkové a přípustkové.

Analýza větných členů poskytla tyto závěry. Autor využívá všech druhů přísudků. I vyjádření podmětu je velmi bohaté, přičemž převažuje nominativ podstatného jména a zájmeno v nominativu. Velmi častý je také nevyjádřený podmět. U předmětu je patrná převaha akuzativní vazby, která postupně nahradila genitivní, což ukazuje změny ve vývoji

¹⁶⁶ BAHNÍK, V. heslo Seneca in: *Slovník antické literatury*, Praha: Svoboda, 1974. s. 555

¹⁶⁷ BAHNÍK, V. heslo Seneca in: *Slovník antické literatury*, Praha: Svoboda, 1974. s. 127

¹⁶⁸ BAHNÍK, V. heslo Athanasius in: *Slovník antické literatury*, Praha: Svoboda, 1974. s. 82

¹⁶⁹ KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988. s. 103-104

předmětu na počátku 17. století. Předmět se také v textu nachází v dativu nebo lokálu. Z příslovečných určení jsou v textu zastoupena místní, časová, vlastního způsobu, míry, prostředku, příčiny, účelu a původce děje. Nejčastější je příslovečné určení místa a účelu. Okolnosti děje jsou tedy vyjádřeny mnoha různými způsoby. Z textu je patrné, že antepozice začíná u přívlastku shodného převažovat i přes to, že v památce ho nalezneme i v postpozici. I přívlastek neshodný se vyskytuje v obou pozicích, ale mírně převažuje postpozice.

Syntaktická stránka Kázání o povětrí se vyznačuje velmi složitými souvětími, která ale na svou dobu nebyla ničím neobvyklá, jelikož napodobovala latinské vzory. Je ovšem zajímavé, že v textu v malé míře vyskytují přechodníkové konstrukce, které byly velmi v jazyku 16. a 17. století velmi časté. Záznam interpunkce je nesourodý, což způsobuje obtížnější orientaci ve skladbě souvětí. Skladba vět se velmi přibližuje současnému stavu jazyka, což se ukazuje například na postavení přívlastků.

Diskuse

Má jazyková analýza Kázání o povětrí přinesla znalost dosud neprobádané památky z období českého humanismu. Potvrdila ortografický systém, který představuje Jaroslav Porák s jedinou výjimkou, kterou je záznam hlásky *j*. Jaroslav Porák tvrdí, že již v 2. pol. 16. století se pravidelně hláska *j* tikla pomocí litery *g*. To ale pro Kázání o povětrí neplatí (viz zde s. 46-47). Při analýze záznamu kvantity se projeví odchylky v záznamu na stejných místech, které popsali Flajšhans, Šlosar nebo Janečková (viz zde s. 51-53). U tisku velkých písmen se potvrdilo tvrzení Fidlerové a Dittmanna, že vlivem kralického úzu došlo k poklesu tisku velkých písmen u substantiv, u kterých nebyl závažný význam je s velkým písmenem tisknout. Minimální projev hláskových změn, které kralický úzus odmítal, ukazuje na zvětšující se rozdíl mezi mluvenou podobou češtiny a spisovnou češtinou. Také se potvrdilo žánrové rozložení těchto změn, jelikož v kázání (styl vyšší) se protetické *v*- nevyskytuje, ale v hospodářských příručkách, které zkoumala Šimečková (viz zde s. 28-29), se tato změna projevila. Analýza slovtvorných prostředků potvrdila stejné produktivní typy, které vyjmenovává Šlosar v části *Slovtvorba v Historické mluvnici češtiny* (viz zde s. 79-82). Při srovnání interpunkce Kázání o povětrí s analýzami Šlosara (*Blahoslavova Grammaticka česká*) a Králíka (české spisy J. A. Komenského), je jasný vývoj od rétorického systému, který se uplatňuje u Blahoslava, k syntaktickému, který je použit ve složitých souvětích u Komenského (viz zde s. 89-90). Převládající postavení přísudku na konci věty potvrdilo zjištění Zikánové (viz zde s. 40-41), že v letech 1600–1620 převládá právě tato pozice slovesného přísudku na konci věty.

Můj výzkum nastolil také několik otázek a námětů pro další výzkum. Při analýze pravopisného systému vyvstala otázka k záznamu hlásky *j* pomocí litery *g* v textech z druhé poloviny 16. století. Zkoumané Kázání o povětrí totiž nepotvrdilo, že od 2. pol. 16. století byla tato hláska tištěna pravidelně literou *g*. V souvislosti s prací Marty Šimečkové o protezi v hospodářských příručkách 16. století se nabízí otázka, jak se proteze projevovala v textech žánru kázání, jelikož moje práce přinesla zjištění, že v Kázání o povětrí se protetické *v*- neobjevuje.

Limity výzkumu

Bohužel je čeština doby humanismu stále velmi málo probádaná oblast, jelikož existuje velké množství pramenů a v minulosti nebylo tomuto období věnováno tolik pozornosti. U některých jazykových jevů stále chybí podrobnější analýza a prozkoumání.

Od Augustina Mitise se nám bohužel dochoval pouze tento český tisk. Další památka od tohoto autora by nám mohla říct více např. o stylu autora, nebo doplnit analýzu ortografické a fonetické stránky. Limitem mého výzkumu také je, že není zmapován úzus tiskárny Martina Kleinwechtera, což jsem kompenzovala analýzou pravopisu části tisku *Wyklad Modlitby Páně*. Bližší znalost úzu tiskárny by mohla přispět k lepší interpretaci analýzy ortografické stránky zkoumaného tisku.

Limitem mého výzkumu také bylo, že vlivem nastalé epidemiologické situace byly zavřeny knihovny, a proto nebyly přístupné všechny prameny. Avšak mnoho institucí a knihoven zveřejnilo své digitální databáze. Tímto bych ráda poděkovala Národní knihovně v Praze, která pro potřeby vysokoškolských studentů zveřejnila prostřednictvím Digitální knihovny Kramerius digitální kopie publikací a periodik.

Závěr

V závěru celé mé práce shrnu jednotlivé závěry z analýzy jazykových rovin a také zhodnotím památku jako celek.

Cílem práce byla analýza jazykových rovin humanistického textu Kázání o povětrí od Augustina Mitise. Památku jsem rozebrala po rovině ortografické, fonetické, morfologické, slovtvorné, lexikální a syntaktické.

Kázání odkazuje na vichřici, která se stala okolo svátku sv. Jana Křtitele v Mlázovicích u Jičína, kde Mitis sloužil jako farář. Mitis této události využil a zpracoval na základě tohoto přírodního úkazu kázání, které vysvětluje bouře a vichřice jako boží hněv. Mitis v první části popisuje příčiny takovýchto povětří. Velmi často odkazuje na biblické příběhy, ve kterých vítr hraje určitou roli, a jako příčiny božího hněvu určuje hříšné chování věřících. Ve druhé části vyjmenovává důsledky povětří – různé škody a pobořené domy, k čemuž využívá citace českých kronikářů – převážně *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan.

Kázání o povětrí je vytištěno bratrským pravopisem. Pravopis je velmi pravidelný a není v něm mnoho odchylek od humanistického úzu. Hlávka *s* je tištěna pomocí liter *f* (na počátku a uprostřed slova), *s* (na konci slova, jako předložka, v pozici předpony) a velké litery *S* (na počátku slova). Třemi způsoby je tištěna hlávka *š* – *ff* (na počátku a uprostřed slova), *fs* (na konci slova), velké písmeno je tištěno pomocí spřežky *Sf*. Bez vlivu pozice ve slově je tištěna hlávka *z* (littery *z*, *Z*), *ž* (littery *ž*, *Ž*), *c* (littery *c*, *C*), *č* (litera *č*, spřežka *Cž*), *ř* (litera *ř*, spřežka *Rž*). Nepravidelný je tisk hlávky *l*. Ve zkoumané památce je *l* tisknuto dvěma

způsoby – *l a l*. Litera *l* se vyskytuje ve slovesech, jednom přídavném jménu a spojce *li*. Nalézá se jak uprostřed slova, tak na konci. Jediné pravidlo, kterým se tisk tzv. *l* s kličkou řídí (ovšem ne pravidelně v celém tisku) je, že se objevuje v koncovkách participia *l*-ového v sigurálu. Toto tvrzení podpořil i doplňkový výzkum části tisku *Wyklad Modlitby Páně*, který pochází ze stejné tiskárny. I přes nalezené příklady je tisk *l* s kličkou velmi rozkolísaný. Psaní dvojího *l* je v humanistických textech velmi nepravidelné, což připomíná nejen Porák, ale i Šlosar. Hláska *j* je zaznamenána pomocí liter *g, y a J*. Litera *J* použita jak v platnosti *J*, tak *I*. Toto odporuje stavu, který popisuje Porák. Ten tvrdí, že již v polovině 16. století je hláska *j* pravidelně tisknuta pomocí litery *g*. Pro záznam hlásky *u* na začátku slova se použila litera *u*. Hláska *u* na začátku slova, po předponě, nebo jako předložka je tištěna pomocí litery *v*.

Rozlišování *i-y* je ve zkoumané památce velmi pravidelné. Po retnicích je rozlišování *i-y* bez odchylek. Pro rozlišování *i-y* po *l* v této památce nemá žádný vliv dvojitý způsob tisku hlásky *l*. Po souhláskách *s, z, c* se pravidelně tiskne jen *y*, což je typický projev humanistického pravopisu. Měkké *i* (případně litera *j* v platnosti dlouhého *i*) je tištěno po souhláskách *š, ž a č*. Problematické je pouze po *š*. V Kázání o povětrí je po *š* tisknuto jak *i/j*, tak *y*. Pro psaní *y/ý* po *š* nelze z příkladů nalezených v textu vyvodit žádné pravidlo. Rozlišování *i-y* je bez odchylek po souhláskách *ř, j, h, ch, k, r, d, t, n a g*. Pro označování kvantity se v Kázání o povětrí používají litery s diakritickými znaménky – čárkou nebo kroužkem nad literami označující samohlásky (*á, é, ů, ý*). Pro záznam dlouhého měkkého *i* je použita litera *j*. Nevyskytují se zde žádné zdvojené litery označující samohlásky pro označení kvantity. Označování kvantity je v tisku velmi nepravidelné, což ale u tisků této doby nebylo neobvyklé. Ve stejných pozicích našli jiné označení kvantity i Flajšhans, Šlosar nebo Janečková.

Fonetická stránka ukazuje, že sledované změny se projevují velmi málo. Diftongizace *ú > ou* na začátku slova se vyskytuje pouze v 7 nálezech. Protetické *v-* se v textu nevyskytuje. Diftongizace *ý > ej* byla nalezena jen u 2 případů a úžení *é > í* bylo nalezeno jen jednou. Památka je v tomto ohledu velmi knižní, což je důkazem vlivu kralického úzu. Kralický úzus tyto hláskové změny nezaznamenával a odmítal, proto došlo ve vývoji spisovné češtiny k rozdílu mezi spisovnou podobou jazyka a mluvenou podobou jazyka, která se nazývá hovorová čeština. Při srovnání výskytu protetického *v-* s výsledky Šimečkové se potvrdilo, že tato hlásková změna se v textech vysokého stylu, kam kázání patří, neuplatnilo. Oproti tomu se v textech hospodářských příruček, které zkoumala Šimečková, tato změna projevila.

Morfologická analýza ukázala, že byly použity všechny slovní druhy. Podstatná jména označují nejrůznější konkrétní i abstraktní substance. Vlastnosti těchto podstatných jmen vyjadřují relační a kvalifikační přídavná jména. V Kázání o povětrí je široký repertoár zájmen. Příslovce jsou využity pro vyjádření časových, místních, způsobových i příčinných okolností slovesného děje. Nejméně používaným slovním druhem jsou citoslovce, což je vzhledem k žánru pochopitelné.

Je patrné, v době vzniku památky již došlo ke zjednodušení deklinačního systému. Dokazuje to fakt, že některé deklinační typy nejsou vůbec zastoupeny a slova dle nich skloňovaná náleží již k jiným deklinačním typům – u-kmeny již přešly k o-kmenům. Zjištěný stav deklinačního systému se již velmi podobá tomu současnému. Obsažená maskulina můžeme rozdělit mezi o-kmeny, jo-kmeny, ja-kmeny a n-kmeny. Nejvíce jsou zastoupeny o-kmeny (339krát) a jo-kmeny (44krát). Vysoký počet o-kmenů lze vysvětlit tím, že k tomuto deklinačnímu typu přecházely substantiva ze zaniklých deklinačních typů. U maskulin je již jasně rozlišována životnost, což dokazuje rozdílnost či shoda tvarů nominativu a akuzativu. Feminina náleží k a-kmenům, ja-kmenům a i-kmenům. Také se již ustanovil deklinační typ píseň. A-kmeny feminin jsou se 108 výskyty v textu zastoupeny nejvíce. I-kmeny feminin jsou zastoupeny 85krát. Tento typ je produktivní díky sufixu *-ost*. Obsažená neutra představují čtyři skupiny – o-kmeny, jo-kmeny, bjo-kmeny a konsonantický nt-kmen. Nejpočetněji je zastoupen bjo-kmen (173 nálezů), do tohoto deklinačního typu spadají velmi produktivní verbální substantiva. Ukázal se ústup jmenných tvarů adjektiv a zánik duálového čísla. Ze slovesných tvarů je nejvíce zastoupen indikativ přítomnosti (224 nálezů) a participium I-ové s préteritem (178 nálezů), nejvíce jsou slovesa ve 3. osobě (celkem 513krát), nejméně ve 2. osobě (12krát). Použití 3. osoby je dáno žánrem. V kázání autor přímo adresáty oslovuje velmi málo, spíše je použita 1. osoba plurálu. Autor tím oslovuje adresáty a zároveň sebe zahrnuje do skupiny, kterou vyzývá k určitému chování, zamyšlení se.

Ve slovo tvorbě je převládajícím typem odvozování. V textu jsou substantiva odvozena ze substantiv, adjektiv nebo sloves. Při odvozování byly použity produktivní formanty střední češtiny. Substantiva můžeme rozdělit na jména konatelská, činitelská, jména prostředků činností, místní jména, názvy dějů nebo vlastností. Ze substantiv jsou také utvořeny deminutiva a podstatná jména hromadná. Pro přechylování se v textu vyskytuje pouze jeden příklad. V textu jsou adjektiva odvozena ze substantiv, adjektiv a sloves. Přídavná jména jsou také stupňována. Pro odvozování sloves jsou použity především prefixy. Z adjektiv jsou odvozena příslovce. Příslovce jsou stupňována pouze v jediném případě. Jména vlastní

můžeme rozdělit na antroponyma a toponyma. Pro odvozování jsou použity formanty, které byly ve střední češtině velmi produktivní, a proto památka neobsahuje zastaralé podoby slov.

Po prozkoumání syntaktické stránky jsem vyvodila tyto závěry. Kázání o povětrí obsahuje velmi složitá souvětí, která ale byla po texty přelomu 16. a 17. století obvyklá. Čeština byla ve větné stavbě silně ovlivněna latinou. Hlavní věty jsou nejčastěji ve slučovacím, odporovacím a důsledkovém významovém poměru, což odráží myšlenkovou stavbu textu. Nejpočetněji jsou v podřadném souvětí zastoupeny obsahové oznamovací věty a vztažné věty příslovečné. Příslovečné věty časové a účelové jsou častější než věty místní, srovnávací, příčinné, podmínkové a přípustkové. Je zajímavé, že ve zkoumané památce se minimálně objevují přechodníkové konstrukce, které byly v humanistické češtině velmi časté.

Interpunkce se v Kázání o povětrí řídí spíše syntaktickým principem než rétorickým. Čárkou se oddělují řídicí věty od závislých a členy několikanásobného větného členu. Oproti tomu rétorickým principem je dáno neoddělování vokativu a citoslovcí.

V Kázání o povětrí jsou použity všechny typy přísudku, což ukazuje vysoký stupeň vývoje tohoto větného členu. Pro vyjádření podmětu je použit především nominativ substantiva nebo zájmeno v nominativu. Častý je i podmět nevyjádřený. U předmětu převažuje akuzativní vazba, která postupně nahradila vazbu genitivní. Z příslovečných určení se nejvíce vyskytuje příslovečné určení místa a účelu. V textu již převažuje antepozice u přívlastku shodného, ale stále se vyskytuje i přívlastek shodný v postpozici (zejména u zájmen). U přívlastku neshodného převažuje postpozice. Je tedy potvrzen vývoj tohoto větného členu.

Má diplomová práce přinesla poznání dosud neprobádané památky období českého humanismu. Památka vykazuje typické znaky jazyka doby humanismu. Analýzou jednotlivých jazykových rovin také může má práce doplnit poznatky dalších autorů, kteří se touto dobou ve svých pracích zaobírali.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny:

Mitis, Augustýn – *Kázanj O Powětrj / kteréž Léta tohoto 1619. na den fwatého Jana Křtitele Páně, na mnoha mjftech bylo / a nemálo šfkod podělalo* – Národní knihovna v Praze – 54 S 336

dostupné online:

Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_54_S_336___0JCLQKC-cs#search

Crocinus, Matěj – *Wýklad Modlitby Páně* – Národní knihovna v Praze – 54 K 008685

Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR_NKCR_54_K_008685_0FW1WL4-cs

Sekundární literatura:

- *Archiv časopisu Naše řeč* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php> (citováno 23.3.2020)
- *Archiv časopisu Slovo a Slovesnost* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky [cit. 23.3.2020]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php> (citováno 23.3.2020)
- BAHNÍK, V. *Slovník antické literatury*, Praha: Svoboda, 1974. s. 82
- CURÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: SPN, 1985
- Digitální knihovna Manuscriptorium:
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_54_S_336___0JCLQKC-cs#search
- Dušan Šlosar, Pavel Kosek (2017): HUMANISTICKÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.
URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (poslední přístup: 28. 3. 2020)
- *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 27. 7. 2019).

- FIDLEROVÁ, A. & R. DITTMAN AD. *Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku*. In Čornejová, M. & L. Rychnovská ad. (eds.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*, 2010, 285–308.
- FLAJŠHANS, V. Ke kvantitě češtiny XVI. století. *Listy filologické* 20, 1893, 383–390.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*, Praha: ARSCI, 2009, s. 122
- JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české: aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historij národu, oswiceni a gazyka. W Praze: Pjsem Antonina Straširypky, 1825.*, s. 222
- KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012
- KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988.
- KOPECKÝ, Milan. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. Praha: SPN, 1978. s.72-74
- Kosek (2017): BRATRSKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/BRATRSKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 24. 3. 2020)
- KRÁLÍK, S. Větná interpunkce v českých spisech J. A. Komenského. *Listy filologické* 90, 1967, 16–27.
- KŘÍSTEK, V.: *Dodatek Staročeské pravopisné systémy* In: Bělič, Kamiš, Kučera: *Malý staročeský slovník*, Praha: SPN, 1978. Dostupné online: https://vokabular.ujc.cas.cz/informace.aspx?t=MSS_Dodatek&o=slovníky
- KVÍTKOVÁ, N.: *Intertextualita v duchovních promluvách.*, dostupné online: https://cirkevko.osu.cz/data/clanky/k_intertextualita.pdf
- LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 362-363
- MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef, ed. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 295-296
- PLESKALOVÁ, J. (2017): DIAKRITICKÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/DIAKRITICKÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 20. 4. 2020)

- PLESKALOVÁ, J., KOSEK, P. (2017): SPŘEŽKOVÝ PRAVOPIS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.
URL: https://www.czechency.org/slovník/SPŘEŽKOVÝ_PRAVOPIS (poslední přístup: 20. 4. 2020)
- PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*, Brno: Masarykova univerzita, 2003.
- PORÁK, J. *Humanistická čeština Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983
- Příspěvatelé Encyklopedie knihy, *Kázání* [online], , c2019, Datum poslední revize 12. 11. 2019, 09:49 UTC, [citováno 2. 04. 2020]
<<http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=K%C3%A1z%C3%A1n%C3%A1D&oldid=17255>>
- Příspěvatelé Encyklopedie knihy, *Martin Kleinwechter* [online], , c2018, Datum poslední revize 10. 12. 2018, 22:45 UTC, [citováno 2. 04. 2020]
<http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Martin_Kleinwechter&oldid=14689>
- STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004., s. 49-51
- ŠIMEČKOVÁ, M. Proteze v hospodářských příručkách 16. století. *Listy filologické* 136, 2013, s. 343–363
- ŠLOSAR, D. & R. Večerka ad. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 2009. s. 82
- ŠLOSAR, D. Poznámky k vývoji české interpunkce v 16. století. *Listy filologické* 87, 1964, 126–135.
- ŠLOSAR, D. Příspěvek k poznání české kvantity v 16. století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A* 10, 1962, 91–97.
- TOBOLKA, Zdeněk Václav et al. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, díl II, část V*. V Praze: Národní knihovna České republiky, 1994-2010., s. 141
- TRUHLÁŘ, Antonín, Karel HRDINA, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, díl 3*. Praha: Academia, 1969. s. 334
- VINTR, Josef: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. *Listy filologické* 121, 1998, s. 341–34
- VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: kontexty. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013, s.

- VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: zdroje spisovné normy. In Dittmann, R. - O. Uličný (eds.), Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3, 2013
- ZIKÁNOVÁ, Šárka. *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500-1620)*. Praha: Karolinum, 2009. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 978-80-246-1381-9.

Seznam příloh

Příloha 1: Ediční zásady pro transliteraci Kázání o povětrí

Příloha 2: Transliterace Kázání o povětrí

Příloha 3: Analýza ortografické stránky vybrané části tisku Výklad Modlitby Páně

Příloha 1 : Ediční pravidla pro transliteraci Kázání o povětrí

Pro transliterace humanistických nebo barokních textů nejsou bohužel dána žádná pravidla (existují pouze pravidla pro transkripci od Josefa Vintra¹⁷⁰).

Pro transliteraci Kázání o povětrí jsem si stanovila tato pravidla. Jeden znak tištěného textu odpovídá jednomu znaku v transliterované podobě. Velká a malá písmena přepisují tak, jak jsou zaznamenána v tisku. Pro tzv. dlouhé *f* používám znak *f*. Pro tzv. *l* s klíčkou používám znak *l*. Slova vytištěná odlišným písmem – antivkou odlišuji pomocí kurzívy. Zkratky obsažené v textu ponechávám ve zkrácené podobě. Pokud bylo slovo na konci řádku rozděleno byl použit znak =. Tato slova v transliteraci často na konci řádku nestojí, a proto je na místě rozdělení použit tento znak, např. *teh=dy*, *Mlazo=wic*, *gaké=mus*. Pro označení stránek používám systém – velké písmeno pro označení folia, číslo listu, označení lícové (a) nebo rubové (b) strany listu. V transliteraci je paginace psána do lomítek.

¹⁷⁰ VINTR, Josef: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické 121, 1998, s. 341–34

Příloha 2: Transliterace Kázání o povětrí

Kázanj

O Powětřj / kte=rěž Léta tohoto 1619. na den swatého Jana Křtitele Páně, na mnoha mjstech
bylo / a nemálo škod podě=řalo. Následugjcy Neděli, genž byla pátá po Slawnofti Trogice
Swaté, w Chrá=mě Měft: Mlazowic včiněné.

5

Od

K. Auguřtýna Mityfa Tře=bického / Služebnjka Slowa Bo=žjho w Mlazowicých.

Žalm III.

Památku způfobił přediwnými skutky řwými milořtiwý a milořdný Hořpodin. /A1a/

Panřtwj Vrozenému Panu Jerony=mowi Bukowřkému z Neydorffu / tč.

10

Panu Regentu a Gubernátorowi a Statku Milořti Pána Pana

z Smiřic / tč.

A

Vrozenému Panu Adamowi Ná=chodřkému z Neydorffu / tč. Panu Regentu a Auředlnjku

Panřtwj Rumburgřkého, řřewen=řkého a Aulibřkého / Geho Milořti Pána

15

Pana z Smiřic.

Těž

Vrozenému Panu Jakobowi řtarřřý=mu Hartmanowi na Žd'áře / tč. Panu Auře=dlnjku Panřtwj
Hořického / Geho Mil: Pána Pana z Smiřic.

Panům Slowa Božjho milownjkům, a mým lařkawým Panům Patronům / zdrowj wýbroného,

20

a we wřřeli=ké prácy požeňnanj Páně hogného, winřřugi :

O Powětřj tom, kterým nás wřřemohaucý Pán Bůh zde w okoli tomto, na den řwatého
Ja=na Křtitele Páně, nawřřtwiti ráčil / následugjcy Neděli, genž byla pátá po Slawnofti
Trogice Swaté, Pořluchačům/A1b/ mým Kázanj z Slowa Božjho řem předlořžil / abych gim k
známořti půwodu y cíle, wřřech takowých bauřj a pozdwjženj w Powětřj, po=řlauřžil. Kterěžto
25 nynj wůbec wydáwage, Wařřim Milořtem V?rozenj Páni připifugi / poněwadž toho
powědomj býti ráčjte / a řwě=dectwj milowánj Slowa Božjho a řlužebnj=ků geho, Wařřim
Milořtem ře dáwá : A abych y yá také mau k Wa: Mil: wctiwofť ofwědčil / a w začátku mé zde
práce ře ohlášyl. Žě teh=dy tuto mau prácy, ač neřřatečnau, wřřlak v=přjmným aumyřřem

předšewzatau y rukau ochotnau odewzdanau, přjwětíwě přigjti, a mne y s službami mými, dobře poručeného mjti ráčjte, pokorně žádám. A s tim Waffe Milošti, y s neymilegfšými Panjmi Manžel=kami, Djtkami / tč. miloštíwé ochraně Božj poraučjm. Dátum z Fary Měšt: Mlazo=wic / den Rozešlánj Apolltolůw Páně / Léta Tifýcýho ššestifšého dewatenáctého.

5 Wa: Mil:

w službách wolný

K.Auguštýn *Mitis.*/A2a/

Pomoc naše we gměnu Ho=špodinowu / který včiniš Nebe y Zemi / Amen.

10 Gakého šme přjtomného tohoto Roku 1619. práwě den Narozenj šwatého Jana Křtitele Páně, Powětrj, nebez vleknutj še mocy Božj a podiwenj Saudům ge=ho, pocýtili, známé a wědomé gešt. Nebo prud=košti a šýlau welikau gdaucýho wětru, gakož Le=šnj dřjwj, štomowé w Zahradách welicý, aneb polámání, aneb s kořeny wywrácení / tak y Sta=wenj mnohá, mjšty došti pewná, pobořená a potrhána gfau. Poněwadž pak náš wššemohau=cý Pán Bůh chce we wššech šwých činech ošla=wowán býti / a naše také powinnofš gešt, škutky geho 15 bedliwě wážiti / tau přjčinau, abychom k dalššým o týchž Božjch škutečjch přemyššlo=wánj probuzení byli / kratičké tuto rozgjmánj v=činjme, na šlowa napšaná w knize Jobowé w Kapitole prwnj, tato:

A když ten geště mluwil, giný při=ššel a řekl: Synowé twogj a Dcery twé, gedli a pili Wjno w domu Bratra/A2b/ šwého prworozeného: A ay wjtr weliký štrhl še z té štrany od paušště / a 20 vdeřil na čtyři vhlj domu / tak že še obořil na děti, y zemřeli: a wtekl šem toliko gá šám, abych oznámil tobě. W kterýchžto šlowjch še wypifuge žaloštné pošelštwj Jobowi přiššlé / oznamugjcy gemu o Powětrj welikém, na Dům štarššýho Syna geho přiššlém / a o zbořenj téhož domu, y pobitj w něm wššech djtek Jobowých.

Při těch pak šlowjch porozgjmáme

25 O Powětrj:

A neyprwé, o Přjčinách.

Potom pak, o Včincých geho.

Cžemuž Pán Bůh wššemohaucý rač šám požehnati.

O prwnjm.

Powětřjm rozumj se tuto, ne ta širokoft od Oblaků až k zemi se nesaucý, kteráž Powětřjm flowe / Effez: 2. ale prudké, náhlé a bauřliwé wětřů wánj / s mocným o wě=cy naproti ftojcý se opiránjm , gich čafem přemáhánjm.

Toho tuto powážjme přjčin dwogjch: /**A3a**/ Působjcých totiž, a konečných / abychom 5 wěděli odkud pocházý, a gaký cýl geho gest. Gfau pak působjcý Powětřj přjčiny, Předno půwodnj a Náftrogné.

Předno-půwodnj přjčina nenj žádný giný, než sám wlfemohaucý, žiwý, prawý a wě=čný Pán Bůh náfs. O němž zagifté fwatá Pjřma fwědčj / že gest on Stwořitel wětřů / A=mos 4. že ge wywodj z Pokladů fwých / Žalm 135. Ger: 10. a 51. ge w fwé mocy má / Job 28. gim wáti 10 rozkazuge / Žalm 148. a oni poslaucha=gj rozkazu geho. Math: 8. Gakož tak na rozkaz geho wál wjtr / a zařawili se wody, a byl konec Potopě: 1. Mog: 8. K témuž poručenj geho wál na Egypt / a přinesl k zřetánj Faraona Kobyl=ky / y zaře potom do moře ge zaneřl: 2. Mog: 10. Na flowo geho Wjtr wyřuffil Moře / aby přěřli Synowé Jzrahelřtj když řli z Egypta: 2. Moj: 34. Na rozkázanj geho Wjtr přeneřl Křepelek množřtwj do Leženj Synůw Jzrahelřkých: 4. 15 Mog: II. K geho hlafu řřhl se wjtr / a byla bauře na Moři / když wřjkage před Hořpodinem Jonářs, plawil se : Jon: I. Též když Kryřtus byl na Moři s Včedlnjky řwými. Math: 8. Od něho nawřřřwowáno bywá Měřto Hro=mem / Země řřřenjm a zwukem welikým: Wi=chřicy a bauřj, a plamenem ohně z žřragjcýho. /**A3b**/ Jzai: 29. O něm dj Dawid / že ljtá a chodj na peři 20 wětrowém. Žalm 18. a 104. Podlé čehož y Job přřgaw od Powětřj welikau řřkodu, že to Božj dopuřřřenj bylo, poznal y wyřnal, řka: Hořpodin dař, Hořpodin též odgař: buř Gméno Hořpodinowo požeřnawo. A tak předpopůwodnj přjčina Powětřj, gest sám Pán Bůh náfs.

Náftrogných pak přjčin co se dotýče, ačkoli Pán Bůh náfs netoliko Powětřj sám od sebe a mocý řwau wzbuditi mocen gest, ale y giné wřře wčiniti: wřřak za nářrog wykonánj wůle řwé y giných přjčin wřjwati také račj / ne proto, gakoby s to, co chce wčiniti, býti řam nemohl / ale 25 aby se mocným wřřeho Pánem, wřřemu roz=kazugjcým, a sebe posřuffné magjcým, býti wká=zal. Vřjwá pak zbauřenj Powětřj Pán Bůh.

I. Andělů / gakož dobrých tak y zlých. Nebo že Angelé dobřj Bohu k wzbuzowánj Po=wětřj řlauřj / pěkně to Dawid wřkazuge, řka: w Žalmu 18. A ředě na Cherubjnu, letěl: letěl 30 na peřj wětrowém. Kdež na Cherubjnu letě=ti, a na peřj wětrowém letěti, za gendo klade / pro wkázánj, že Bůh ne gen wětřy wřádne / ale y řkr=ze Anděly řwé, které tu Cherubiny nazýwá, ge zprawuge. Potwřzuge toho y Zacharyářs Pro=rok / kdež w kap: 6. Angely wětřy Nebelřkými /**A4a**/ gmenuge / nepochybně proto, že gich Bůh mezy ginými řlužbami y

k wzbuzowánj Powětřj za náftrog vžjwá : a oni že gako wětrowé / s ocho=tnoſtj konagj poručenj geho. Nebo ne gen mi=loſtj, ale y hněwu Božjho ſlužebnjcy gſau. Tak ſkrze Angely dobré zkažená geſt Sodoma: I. Mog:19. Tak ſwaty Jan w Zgewenj kap: 16. oznamuge : Že
5 widěl Anděla / genuž bylo dáno wyliti hněw Božj na Powětřj / odkudž ſe ſtali zwukowé a hromobiti a blýfkánj : y Země třeſenj ſtalo ſe weliké / gakéhož nikdá nebylo. Kdež také Angel dobrý ſe rozumj.

Zlj pak Andělé, totiž d'áblowé, yaká hnutj, ya=ké bauře w powětřj způſobiti mohau / to přj=tomná flowa vkazugj: prawj zagifté / Strhl ſe Wjtr weliký. Kdež ač weyſlowně neprawj, žeby Satan to Powětřj měl zbauřiti: wſſak předchá=zegjcý flowa na vkázanj toho ſau: nebo
10 ozna=mugj, že Hoſpodin Satanowi nad wſſemi Jobowými wěcmi moc dal: Kdyžtě pak toto po=wětřj bylo k zkáze a záhubě wěcý y Djtek Jobo=wých / náſleduge odtud, že ge Satan zbauřil. Rowně ta bauře, která ſe na Moři ſtala, když ſe Kryſtus Pán s Včedlnjky plawil / že od téhož Satana, pro zkormaucenj Včedlnjkůw zbauře=na byla / ſmyſlj ſe. *Math.* 8. Tak když
15 *Gallata* z Zemj ſwých wyſſedſſe, do Zemj Ržeckých ſe do=**A4b**/ſtali / a tam na dwé ſe rozděliwſſe, gedni Wůdce *Belgium*, druhý *Brennum* řečeného měli. Tehdy ti, gichž Wůdce byl *Brennus*, wydali ſe wlaupeže / a ne gen lidi, ale y Chrámy laupili. Když pak také vmjnili Chrám *Apollinis*, který w *Delphis* na wyſoké Hoře, *Parnaffus* řečené ſtál, zlaupiti / Obywatelé gich ſe obáwagjce, někteřj wtekli / ně=kteřj pak Modly ſwé *Apollina* ſe tázali / co magj w tak nenadálém wpađu Nepřátelſkém činiti? Odpowědel gim *Apollo*, že bude ſám brániti Chrámu
20 ſwého. Když ſe tedy *Gallatae* giž w drá=cowánj a laupenj Chrámu toho wydali / tožť ſe hrozná bauře ſtrhla / Země třeſenj ſtraſſliwé / a to neywjce těmi mjſty, kdež Leženj Gallatůw bylo, ſe ſtalo: nemalý počet Lidu tjm zahynul : w no=cy náramně tuhá zyma přiſſla / ſnjh Leženj ge=gich téměř zařypal : Powětřj ſe také weliké zbau=řilo / a kamenj z okolo pobořených ſtawenj wzhů=ru wynáſſelo / a na *Gallatas* zaſe pauſſtělo : s Skály *Parnaffu* weliké ſtukowj
25 trhalo, a těmi co ſſipy do Wogſka ſtrjlelo. Když Nepřáte=lé proti Delffům bogugjcy, zahnáni, poraženi, a bjdně pomordowáni gſau. *Justin: lib: 24.* A té bauře nebylli přjčina d'ábel? který že w tom Chrámu pod gménem *Apollonis* ctěn byl, také ho před laupežnjky bránil. Ne bez přjčiny tehdy Pjſmo ſwaté nazýwá Satana mocným /**A5a**/ Knjžetem w Powětřj / *Efez: 2.* než že Powětřj rozličně zkormautiti a zbauřiti může. Geſt za=gifté w přirozených wěcech
30 znamenitě zběhlý / a tak zná dobře, z gakých materygi wětrowé po=cházegj : pročež takowých wěcý tjm wjce w gedno ſhromažďuge. Sám také gſa duch, z přirozenj rychlý a prudký, s těmi ſe pogj a ſgednocu=ge / a tak tudy wedlé vmjněj ſwého Powětřj bauřliwěgſſý činj. Nicméně, ač Satan tak weliké wykonati může wěcy / nic wſſak ſám / než pokud mu BUH

powoliti ráčj. Nemo=hlby byl nic Jobowi vbljžiti, kdyby ho byl Bůh naň nepuřtil. Rowně gako nemohl duchem lži=wým w wftech Proroků Achabowých býti / až gen Bůh poslala. 3. Kral: 22. Anobrž ani do Wepřů nefměl wgjtj / dokud mu nepowolil Pán Kryřtus. Math: 8. Bůh pak čafem ne gen mu powoluge / ale y pořýlá gey, aby řkrze něho wůli fwau wykonal: Nebo y
5 on geřt řlužebnjk Bořj, ačkoli zlý a nečifřý duch geřt. Rowně gako Wr=chnořt má ne gen poctiwé řlužebnjky, ale y nepo=ctiwé / pro zlé chowalé a nad poctiwofři zapomně=lé lidj. Tak y Bůh má Angely dobré / křeřj gřau řlužebnj duchowé / křeřj pořýlání býwagj k řlužbě / pro ty, genž magj dědičně obdrřeti Spařenj. Žid. I. Má y Satana k treřtánj řkr=ze něho lidj. Křeřžto kdyř pořýlán býwá, nenj /**A5b**/ leniwý / ale ochotně ře má: ne proto fyce aby rád Bohu řlauřil
10 / ale by lidj trápil / ge ne zauffánj, a tudy na zahynutj přiwedl.

2. Nářtrognj přjčina Powěřřj, gřau wěcy přirozené. Nebo y ty gakř gindy Bohu řlauřj, tak y k wzbuzowánj Powěřřj nápomocné gřau gemu. Ty pak gřau páry z Země wyřtupugjćy / na djle řuché, na djle wlhké / ač přirozenj odpor=ného, řpolu wřřak řmjřřené. Křeřžto kdyř w=zhůru od země přicházegj, pro wlhkofř řobě přj=omnau w Oblak ře řpogugj : ale ře djl gich geřt
15 řuchý / tehdy to co tak geřt řuchého, gako w něga=kých řkregřřých neb geřkynjch obmezené a obkljčené geřt. Mezy řjm pak wřdy mjřta pro=řtranněgřřého řledá / wen ře dobýwá / až pak do=řtana zwolnořti a mocy wěřřý, wen ře wyřřžj / a s welikau prudkořti dolů řene / odkudř Powěřřj a bauřliwj wěřrowé pocházegj. *Seneca lib: 5. ca:12.* Čřehoř y Pjřmo řwaté potwrzuge, řka: Ře Ho=řpodin způřobuge to, ře páry wyřtupugj od kragů země / blýřkánj s deřřřem přiwodj / a wywodj wj=tr z pokladů řwých. Žalm 135. Ger. 10. a 51. A pokud o půřobjćých Powěřřj, přednopůwodnjch y nářtrognjch přjčinách.

Konečně pak přjčiny Powěřřj / gřau ně=kere z řtrany Boha, a některé z řtrany lidj./**A6a**/

Z řtrany Boha gřau řtyto: 1. Aby on řlá=wu, mocy a práwa, křeře nad wřřemi wěćmi má, ge řprawedliwé a řwobodně koná, vkázał / gakoř zagifřé řám o řobě prawj: Mog: 17. Gá řem Bůh řylný wřřemohaucý. A Math: 20. Zda=liř mi neřřuffý w mém wćiniti co chcý. Řěž gako ře
25 (Jzai: 45) o něm vkazuje / ře geřt we wřřem řwobodné wůle / tak y řkutkowé geho to twrdj. O geho zagifřé mocy káže Swěta to=hoto řtwořenj / gi wyznává wřřech wěcy řtwoř=ných, křeře on zdrřuge řlowem mocnořti řwé (Žid: I.) opatrowánj : O té wyprawuge zbauř=né od něho Powěřřj. Nebo wjtr, gakř řám řpařytel nářs (Jan 3.) oznamuge, wěge kam chce / řwobodné
30 ceřty má / běh řwůg bez wřřeliké překážky koná / aniř geřt kdo z lidj, geřřtoby geř zdrřřeti mohl : a wřřak Hořpodin Bůh nářs njm wládne / w mocy řwé gey má / a řau gako w něgakých řkregřřých a pokladech gey zdrřuge / gakř čařto přiwedená řlowa z Řalmu 135. wćj. Coř Pohané, prawého Boha neznawřře, gaké=muř *Æolowi* připifowali / gakř *Poeta Virgil:*

Aeneid I. pisse: Æolus ??? clauso ventorum Car-cere regnet. A wšak té Cti Bohu našemu po=ftaupiti mušegj / proto, že on šam wětru wáhu dáwá / Job 28. a on pošlauchá rozkazu geho. Žalm 148. Má s nim wšli co chce činiti / aniž gj /**A6b**/ co odepre. Ržjm:9. Pročež když gake bauře, wichřice, powěťj cýtime / tehdáž mocy Božké Sláwu všme se poznáwati / gi s Dawidem wy=znáwati, řka: O gak welicý gšau škutkowé twogj ó Hošpodšine. Žalm 104. Tau geho mocý se těšiti / že nic dšabel, nic kauzedlnjcy všlko=diti nám nemohau / proto, že Bůh náš wšlm wšludy wšádne: Co pak přicházý odporného, to milo něti / a gako laškawého Otce Metličky přigjmati.

2. Aby gak milošti, tak hněwu šwého špra=wedliwého Saudy wykonal: což gak ginými wěcmi, tak y powěťjm koná. Gako včičil mi=loft wánjm wětrů / že zašlawil wody / a byl konce Potopě I. Mog: 8. Zaše týmž, gakož včinił do=bře, že wyšuffil Moře / a Synům Jzrahelškým z Egypta se štěhugjčým ceštu připravil : Tak zaše nad Faraonem hněw šwůg wykonal / když wánjm wětrů moře na geho mjšta nawrátil / a gey y s geho komonštwem zatopil. 2. Mog: 14. Podobné na Wogško oněch pěti Králů Amo=regškých, kamenným krupobitjm dštil: Sy=nům pak Jzrahelškým zašlawenj m Slunce k dohoněj Nepřátel šlawil. Joz: 10. Neginá=če včinił oněm Arbogaštwi a Ergenyowi / Ne=přátelům Cýšaře Theodozja welikého : když zagifšte ti proti Cýšaři a Lidu geho se byli s wog=/**A7a**/škem šwým z šlikowali, a giž k bitwě štrogili mezy Horami *Alpes*, tu Cýšař Bohu se modlił / Při šwau k rozeznánj gemu podáwal / a za wjtěžštwj žádal: štalo se že obdržel / Bůh šam za něho bo=gowal / nebo weliké Powěťj se štrhlo, kteréž Ne=přátelům welice šlkodilo / tak že Cýšař witežštwj došáhl. O čemž *Claudianus*:

O nimium dilecte Deo cui militat æter

Et Conperati veniunt ad prælia venti.

A tak Pán Bůh náš y w čas Powěťj šwým milošt činj / hřjšnjky pak trefce / a šwůg hněw nad njmi wykonáwá / gakož se ohlářyl / že bude trefšati neprawošt Rodičů na Synech, do třetj=ho y čwtřtého pokolenj / a činiti milořrdenštwj nad tiřcy, bogjčými se geho. 2. Mog: 20. A we wšlem tom šprawedliwý gešt, a prawj šau=dowé geho.

Z štrany pak lidj přjčiny Powěťj gšau, aneb pobožných, aneb bezbožných. Z štrany Pobožných, I. Aby v wjře prawé, štalém w Bo=ha dauffánj, geho šamého wzywánj, a trpěliwo=štj w Křjži, pocwičeni byli. Nebo že Pán Bůh metlami šwými k tomu cýli šměřuge / prawj Dawid, Žalm 66. řka: Zprůbowal šy nás ó Bo=že / přečifštil šy nás, tak gako přečifššeno býwá Štrjbro. A šwatý Petr w I. Epifšt: kap: 1. dj: Maličko nynj zkormauceni šte w

rozli=**A7b**/čných pokuffenjch / aby zkuffenj Wjry walŷy mnohém dražšŷy nežli Zlato, které hyne, a wšŷak ŷe w ohni zkuŷŷuge, nalezeno bylo / wám k chwále a ke cti a ŷlávě při zgjewenj Gežŷŷe Kryŷta. A w kap: 4. Nebudiž wám diwný ten přiŷŷlý na wás oheň, pro zkuŷŷenj wás. Podlé kterýchžto giž Pjŷem Powěťtj, gako ge=dna z metel Božjch, ŷlaužj k ŷkuŷŷenj pobožným a wěřjčým. A zagifté, poněwadž tu tehdáž wŷŷe=cko ŷe zdá k záhubě člowěka ŷměřowati / a mezy tim lidé, gedni pro zaŷlepenj ŷwé nemoha mocy Božj poznáwati, chtěgi ŷe powěťtj odžehnati: ginj k hřmotnému Božjmu hlafu zwučjčým hluŷŷj, mračna zwoněnjm chtěgj rozehnati a bauři vpokogiti : ginj za wyŷwobozenj od bau=ře některého z Swatých žádagj : tu Pán Bůh, ač zná co geŷt w člowěku, (Žalm 139.) chce wšŷak wjru, celé w ŷe dauffánj, ŷtáloŷt a trpěliwoŷt ŷwých na gewo wyweŷti / aby gakož oni ŷami w tom ŷe lépe cwičili, tak y přiŷkladem gich ginj ŷe té=muž wčili. Tau přiřčinau na Jobowy wěcy Po=wěťtj přiŷŷlo. Na ten konec Včedlnjcy na Mo=ři bauřku měli. Proto y ŷwatý Pawel, od bauře na Moři, plawě ŷe do Ržjma, nebezpečenŷtwj měl. Skut: 27. Aniž geŷt giný y tohoto Powě=ťtj cýl / než poněwadž ŷe wŷŷickni ŷtědře honoŷy=me naŷŷj w Boha důwěrnofťj / w křjži ŷtáloŷti / **A8a**/ aby náŷ tehdy ŷkuŷyl, gŷmeli takowj, gacý ŷlauti chceme / aby y giným to známé bylo, tu bauři wzbuditi ráčil. A protož kdykoliw co tomu podobného ŷe ŷtalo / děg ŷe wůle Božj / nechť nám wŷŷecko napomáhá k dobrému / my nepřeŷtá=wegme w Boha naŷŷeho, byť náŷ y zabiti chtěł ; dauffati / tč.

2. Aby Pobožnj o některých wěcech ponau=čenj byli. Metly zagifté Božj, mnohým náŷ powčiti mohau wěcem / gakž ŷwatý Dawid dj : Dobrét' geŷt mi Hoŷpodine že ŷy ponjžił mne / abych ŷe wčil Přiřkázanjm twým.

Wywčuge pak Wjtr, I. O nowém Wo=lených Božjch Rodu / gakž o tom ŷám Pán Kry=ŷtus, Jan 3. pod přiřkladem wětrů wčj : Že gako witr kam chce wěge / wolně ceŷtu ŷwau koná / ge=hož wánj ač cýtime ; wšŷak newidjme ani přiřchá=zenj ani odcházenj geho. Tak Duch Swatý, který ŷe čaŷto w Pjŷmě ŷwatém k wětru přiřpodo=bňuge, znowu toho chce zplozuge / aniž wšŷak nám známým to činj způŷobem / nýbrž ač moc geho wěřjčý cýtjme, wšŷak způŷobu neznáme.

2. O přiřtomnoŷti Pána Boha naŷŷeho w ŷlužebnoŷti Cýrkewnj / kteraužto ne gen auŷtně ŷe zamluwlil / Math: 28. ale y při ŷelánj Duchu ŷwatého tjm prudkým wětrem to powgiŷtil. Kterýžto wjtr, ač nebył ŷyce ŷama Duchu ŷwaté=**A8b**/ho podŷtata : ale geho přeřdkazowal a wyzna=menáwal / že gako Wjtr bez wŷŷeligakého ŷobě čjm přeřkáženj wěje : tak Kázanj Ewangeli=um ŷwatého nezaŷtawj žádný / A gakož ten Wjtr přeřděŷyl ŷlyŷŷjčý zwuk geho : že tak chce Bůh, abychom Ewangeliu geho ŷ pokorau a ponjže=noŷťj ŷrdce naŷŷeho přiřjmali.

3. O nešťálosti wezdeglšyho žiwota tohoto / kterýžto w Pjfmě swatém čaſto k wětru ſe ro=wná : (Job 7. Žalm 78.) proto, že gako Wjtr od Boha pocházý / wěc geft nešťálá / a odegda ge=dnau, nenawracuge ſe wjce : Tak tento náſs ži=wot, genž od Boha, w němž ſe hýbeme a ſme, má=me / co giného geft, než marnoſt a nešťáloſt? Tak gak gednau pomine, nenawracuge ſe k nám wjce. 2. Král. 14.

4. O Nepřáteljch Cýrkwe : že rovně gako Wjtr rozkazu Božjmu, y wěje, y tjllí ſe : Tak y Nepřátely Cýrkwi Bůh dopauſtj / gakž ſami to wyznáwagj, že gfau Metla Božj : gako Ta=merlanes Attyla Král Hunnůw : Y zaſe on gim vpokogiti ſe poraučj. (Žalm 46.) Odkudž y Athanaſius O Juliánowi Tyránu řjkawal: *Nu-berula est, cito tranſibit*. Mračinko geft, pře=gde 10 brzy. A wjce geft těch wěcy, o kterýchž pobo=žnj y w čas Powětřj ſe powčiti, a tudy geho k do=brému wžití mohau. / **B1a**/

Z ſtrany pak bezbožných, Powětřj přjčiny gfau, I. Aby ku pokánj ſwatému probuzeni byli / k němuž gim Pán Bůh rozličnými ſpůſo=by ſlaužj : neb gjm miloſt činj / neb ſwé metly, buď 15 ſlaužj / dj Apoſtol o tom : Ržjm: 2. Newj=ſlli, že Dobrotiwot Božj ku Pokánj tebe wede. Metly pak ſwé když dopauſtj na ně, chce tudy aby k ſobě přilſli / hřjch z pokut, genž gfau odměna za hřjch, poznali, a pak Pokánj činili. Giné pak když těmi nawſtěwuge / činj to tjm, aby tito přjkladem gegich ſe/ Pokánj činili / aby týchž pokut nenelli. Tak Pán Kryſtus přjkladem od Wěže w Syloe pobitých / y těch kteřj mu ozna=mowali o některých, gegichž 20 Krew s obětmi Pi=lát ſmjſyl, napomjnal ku Pokánj / gakž ſwatý Lukáš 13. kap: pjſſe : Co prý mnjte, že ti Ga=lileglſtj byli wětſſý hřjſnjcy, nežli wſſickni Galileglſtj, že takowé wěcy trpěli? Miloſti, prawjm wám: Nýbrž nebudeteli Pokánj či=niti, wſſickni též zahynete. Aneb oněch ofmná=cte, na které wpadla Wěže w Syloe a zbila ge / zdali ſe domnjwáte, žeby oni winnj byli nad wſſecky lidj přebýwagjcy w Geruzalé=mě? Nikoli, prawjm wám: Nýbrž nebude=teli 25 Pokánj činiti, wſſickni též zahynete. /**B1b**/ Tak přjkladem Kobylek do Moře zawržených napomjnán byl Farao ku Pokánj / než že ge za=nedbal, w témž také Moři zahynul. 2. Mog: 14, A y toto Powětřj proto Pán Bůh dopuſtil / po=něwadž na hlas ſlowa geho, ku Pokánj náſ na=pominagjcy, málo dbáme / Metel, gjmiž nám hrozý, ano i trefce, málo wážjme / nýbrž téměř žádně čitedlnoſti nad bjdným milé Wlaſti lo=ſem nemáme / než ſobě bezpečně 30 počjname / ge=ſtě wždy náſ Bůh ku pokánj chce přiwéſti. O tehdy nezhrzegmež tjm Božjm hlaſem / ale o=braťme ſe celým ſrdcem k Bohu náſſemu / ont' ſe ſmiluge nad námi.

2. Aby nekagjcm přjſný Božj hněw a těž=ké pokuty byli oznámené / nebo hněw Božj geft gako Wjtr prudký. (Oze: 13) Pokuty na neka=gjcy připrawené, k témuž ſe také w Pjfmě

přiro=wnáwagj / (Jzai: 41.) a oni k plewám gimiž zmjtá Wjtr. (Job: 21. Žalm 1.) A tak když Powětřj gefť, měliby nekagjcy ty wěcy, hněw Božj, způfob fwũg, a pokuty na fe připrawené, vwažowati / a fkrze Pokánj před Bohem fe njžiti. Nebo on ač gefť přjfný, a wfľak k zatwrzeného wjtr necak fľkodj trávě před febau fe shýbagjcy / gako wěcem twrdým, dřjwj a
5 Stawenj nevfťu=pugjcy mu. Tak Bůh pyfľným fe protiwj / ge /**B2a**/ fťjrá / ale pokorným dáwá fwau milofť. A tak giž o prwnjm.

O druhém

Včinku Powětřj co fe dotýče / z těch ně=kteřj gfau tu hned přjtomnj / ginj potom náfleugjcy.

10 Přjtomnj gfau, I. Na Stawenjch, Lefých, Sftěpnicych, a wfľech wěcech na proti gdaucýmu wětru fťogjcyh / gich bořenj, láma=nj, wywrácenj, z mjfta hýbánj / tč. Tak Pjfmto fwatě Wětru připifuge Včinky / že podwrcay Hory a rozrážj fľaký. (3. Král: 19.) Ač fyce tu o Mocy Božj mluwj.

15 Takowj Včinkowé Powětřj byli w Czechách Léta Páně 1442. na den fwatě Žoffie / s welikým při tom krupobitjm. Item / Léta 1499. w No=cy na Neděli před fwatým Janem / weliké Po=wětřj bylo okolo Prahy / kdež w Starém Měftě Pražlkém Oheň Nebefký, na kláfťteře Pa=nenském Swatého Ducha, krow fľkrjdljčný za=pálil. Hágek w Listu 459.

Item / Léta 1519. opět okolo Prahy weliké Po=wětřj bylo, a mnoho fľkod w Měftě y okolo po=dělalo. Hágek w listu 470.

20 Item / Léta 1542. weliké a náhlé Powětřj oko=lo Prahy fe fťrhlo / a z mnoha domů Krowy fme=**B2b**/talo / po Wfľech Chalupy zpřewracelo. *Lupacius*.

25 Item / Léta 1580. na den fwatého Michala, we dvě hodině na noc, bylo w Praze a okolo Prahy náramně weliké a zázračné Powětřj a krupobitj / blýfkánj, hřimánj, gakoby fe Nebefa welikau prudkoftj změníti, žiwlowé rozplynauti, a Země ohněm zruffená býti měla / fľkody weliké téměř na wfľech Winicyh a Zahradách zdělalo. A gacy včinkowé Powětřj toho, které před kolikas málo lety na den Mlad'átek bylo, y tohoto gfau / známé a powědomé gefť.

2. Na lidech fťrach / až fe tam djti newědj. Takowý včinek byl Powětřj toho / které fe bylo w čas Kryftowa fe plawenj fťrhlo při Včedlnj=cých. Item toho / když fwatý Pawel do Ržjma fe plawil, při towaryfľich gehu. Skut: 27. Též toho které bylo Léta Páně 1366. w Středu po prwnj
30 Neděli po fwatě Trogicy: Bylo teh=dáž okolo Prahy nelfýchané hřjmánj, blýfkánj, Země třefenj / až fe mnohá fťawenj bořila / a Lidé nemagjce za giné, než že fwěta fľkonánj naftane /

do podzemnych sklepů vtjkali. Hágek list: 339. Tak před Swěta fkonánjm magj býti weliké
bauře / až fchnauti budau lidé / když zwuk wydá Moře a wlnobitj / gakž nám předpowěděł
náš milý Spafytel. Luk: 21.

Náflედugjcy Včinkowé, gfau bjdy a neře=**B3a**/fti mnohé / Pozdwyženj Lidu / Wpád
5 Nepřátel, a rozličné Bauřky. O kterýchžto ač se fyce hned mjstně a neproměnně z bauřliwého
powětřj fau=diti nemůže : wšak že Pjřmo fwaté, které w sobě zbytečného nic nemá, takowé
wěcy k wětru při=podobňuge / a mnozý Narodowé to fkuffenj shledali / že po takowých
bauřjch s mnohými ne=řeřtmi se potkávali / geft se čeho obáwati. Nebo Pjřmo fwaté Wogfka
10 Nepřátel (Ger: 49) ano=brž wšfeliyakau bjdu a neřeřt k Wětru prudkému přirownáwá. Pjřfl:
Jzai: 41. Hyftorye také fwěděj / že nikdá powodně neb powětřj neobyče=gné zbauřenj, nebylo
bez náflედugjcyh něyakých těžkých wěcy. Tak když Léta Páně 1412. na den fwaté Kateřiny,
w předcházegjcy Noc, ná=ramně weliké Powětřj se strhlo / a bauře wětrů, yaké téměř
nepamatowal žádný, byla : weliké flkody na Wfech, Měřtech, Zámcyh podělala / mjřty
pewná Stawenj zwracela: Kudy flła, žádného celého Okna nezůřtalo. Z toho hádali
15 Maudřegfljy o budaucých rozřřitoftech a bauř=kách w Králowřtwj Čzeřkém. Hág: list: 369.

A takéř, y čjm toto Powětřj hrozý, Bohu ná=řřemu známé geft: Kterýžto pro neymilegfljého
Syna fwého, Pána a Spafytele nářřeho a dra=hé zařřauženj geho, rač od nás pjřřný hněw fwůg
y zařřaužené metly, odwrátiti / nás Duchem tr=**B3b**/pěřliwofťj a prawau důwěřnořťj obdařiti /
aby=chom w něg dauffali / a cožby na nás řřprawedli=wě dopuřřtil / to mjle, gako lařřkawého
20 Otce kázeň, podnikali / a tak geho wždy ořřlawowali.

Naučenj.

Swrchowanau Hofpodina Boha nářře=ho moc, z welikých flkutků geho a řřlauženj gemu
wřřech wěcy, poznáwegme / a w té geho ořřlawůgme / a k činěnj Pokánj fwatého se
probuzůgme/ abychom []de Bohu nářře=mu v wjře a Pokánj řřlaužili / a po=tom z wjry w
25 Kryřta řřiwota řřáwy dořřli. Amen.

Wyřřřřěno w Hradcy nad Labem / w Impreřřy Martina Kleinwechtera./**B4**

Příloha 3: Analýza ortografické stránky vybrané části tisku *Wýklad*

Modlitby Páně

Analýzu ortografické stránky vybrané části tisku *Wýklad Modlitby Páně* předkládám jako doplňkový výzkum, abych mohla porovnat pravopis Kázání o povětrí s jiným tiskem, který pochází z tiskárny Martina Kleinwechtera, tedy stejné tiskárny, kde bylo vytištěno Kázání o povětrí. Analyzovanou částí tisku jsou stránky A3a a A3b.

Tisk *Wýklad Modlitby Páně* pochází z roku 1620 a byl vytištěn v Hradci Králové u zmíněného tiskaře. Autorem tisku je Matěj Crocinus.¹⁷¹

Pro tisk hlásky *s* jsou v tisku *Wýklad Modlitby Páně* použity litery *s*, *f* a *S*. Litera *s* je použita na konci slova (např. *čas*) nebo v pozici předložky (např. *s pomocí Božj*). Na počátku slova se objevuje litera *f* (např. *fýla*, *fwé*, *fnadně*). Stejná litera je tištěna i uprostřed slova (např. *wlasti*, *wztekloft*). Na počátku slova je také tištěna velká litera *S* (*Stawum*, *Synowé*). Hlásky *š* je ve zkoumané části zaznamenána pomocí spřežky *ff* v pozici uprostřed slova, na počátku slova (např. *wffak*, *winsfowati*, *ffla*, *ffředře*). Na konci slova je hlásky *š* zaznamenána pomocí spřežky *fs* (např. *Mogžjfs*). Záznam velkého *Š* pomocí spřežky *Sf* bohužel ve vybrané části textu nenalezneme. Hlásky *z* je označena literou *z* bez ohledu na pozici ve slově (např. *zprnewěřili*, *wypuzen*, *zprnewěřili*). Majuskulní litera *Z* se objevuje např. ve slovech *Zemjch*, *Zbroge*). Bez ohledu na místo ve slově je pravidelně zaznamenána hlásky *ž* pomocí litery *ż* (např. *vżiwal*, *że*, *neż żywoty*, *żadoftiwé*). Pro označení hlásky *ž* majuskulní literou se ve zkoumané části nenachází žádný příklad. Literou *c* je označována hlásky *c* uprostřed a na konci slova (např. *s pomocí*, *wjce*, *moc*). Hlásky *c* na konci slova a v pozici velkého písmene se v dané části textu nevyskytuje. Hlásky *č* je tištěna pomocí litery *č* (např. *wyznawače*, *neybezpečněffj*). Pomocí spřežky *Cz* je tištěno velké *Č* (např. *Cześké*). Pomocí litery *ř* je vytištěna hlásky *ř* (např. *některj*, *zprnewěřili*). Ve vybrané části textu není hlásky *ř* označena spřežkou. Ve zkoumané části není příklad pro označení hlásky *ř* majuskulní literou nebo spřežkou. V tisku *Wýklad Modlitby Páně* je rozlišováno dvojí *l*. Tzv. otevřené *l* najdeme např. ve slovech *ačkoli*, *flawného Králowftwí*, *milé*. Tzv. *l* s kličkou se objevuje velmi často (*mohl*, *dopuřtił*, *vzjwal*, *wlasti*, *dlauho*, *okołnjch*, *zlořti*). V některých slovech jsou použita obě *l* (např. *fýlił*, *miłovali*). *L* s kličkou je ve zkoumané části textu tištěno v koncovkách participia *l*-ového, které jsou v singuláru (např. *mohl*, *dopuřtił*, *vzjwal*). Pokud je participium *l*-ové v plurálu, je

¹⁷¹ Digitální knihovna Manuscriptorium:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__ - NKCR__54_K_008685_0FW1WL4-cs

hláska *l* tištěna pomocí otevřeného *l* (např. *zpronevěřili, milovali*). Hláska *j* je tištěna pomocí pomoci litery *g* (např. *gemu, gi obażowati, pokog. Mogżjffũ*), v předponě *nej-* je tato hláska tištěna pomocí litery *y* (např. *neybezpiečněgffj*). Pro tisk velkého písmene je používána litera *J*, která označuje jak velké *I*, tak velké *J* (např. *Jzrahelſký, Jozue*). Hláska *v* je označována literou *w* (např. *duchownj, w swé miłostiwé*) Litera *v* se tiskne v platnosti hlásky *u* na počátku slova (např. *vżjwał*). Litera *v* je také tištěna po předponě – *nevzdrawitedlnj*. Uprostřed slova a na konci byla pro označení hlásky *u* použita litera *u* (např. *hubiti, dopuſtil, gemu, k tomu*). Pomocí spřežky *au* je tištěna dvojhláska *ou* (např. *dłauho, fwau*). Kvantita samohlásek je označována pomocí diakritických znamének nad literami označující samohlásky (např. *dáti, nás, Otcowſké, ſkrauffeného, pochážegjcy, zůſtáwagjcy*). Pro tisk dlouhého *ú* byla použita litera *ũ* (např. *způsobiti, kominũ, pozůſtáwá*). Dlouhé *í* je tištěno pomocí litery *j* (*bogugjcy, ponjženě, Duch Bożj*).

Tisk *Wýklad Modlitby Páně* byl vytištěn bratrským pravopisem. Projevují se jeho typické rysy – litery *s* a *f* pro tisk hlásky *s*, litera *g* pro označení hlásky *j*, nebo tisk litery *w* pro hlásku *v* (více o bratrském pravopisu viz zde s. 19-28).